F. M. DOSTOIEVSKI

F. M. DOSTOIEVSKI

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ

PARTEA I.

Subterana1

Sunt un om bolnav. Sunt un om rău. Un om lipsit de farmec. Cred că sunt bolnav de ficat. La drept vorbind, n-am nici cea mai mică idee despre boala mea şi nu ştiu precis ce anume mă doare. Nu mă tratez şi nu m-am tratat niciodată, deşi am respect faţă de medicină şi de doctori. Pe deasupra, mai sunt şi superstiţios până la exagerare; ei, măcar atât de superstiţios, încât să am respect faţă de medicină. (Sunt destul de cultivat ca să nu fiu superstiţios, însă sunt superstiţios.) Nu, rogu-vă, răutatea nu mă lasă să mă tratez. Uite, sunt sigur că aşa ceva domniile voastre nu veţi binevoi a pricepe. Asta-i, rogu-vă, dar eu înţeleg. Desigur, n-aş fi în stare să vă lămuresc cui îi fac „un pustiu de bine” în cazul de faţă, cu răutatea mea; ştiu prea bine că doctorilor nu le pot face nicidecum o „şotie” dacă nu mă tratez la ei; ştiu mai bine decât oricine că prin asta numai mie îmi fac rău, nimănui altcuiva. Şi totuşi, dacă nu mă tratez, o fac din răutate. Dacă tot mă doare ficatul, las' să mă doară şi mai tare!

Trăiesc de mult aşa, de vreo douăzeci de ani. Acum am patruzeci. Mai înainte am avut o slujbă, acum n-o mai am. Am fost un slujbaş răutăcios. Eram grosolan şi îmi găseam plăcerea în asta. De vreme ce nu luam mită, înseamnă că trebuia să mai recompensez măcar aşa. (E o butadă proastă, dar n-o s-o şterg. Am scris-o crezând că va ieşi

ceva foarte caustic; iar acum, după ce mi-am dat singur seama că n-am vrut decât să-mi dau nişte aere mârşave – nici gând s-o mai şterg!). Când se întâmpla că de biroul la care şedeam eu se apropia câte-un om cu jalba în mână, ca să-mi ceară vreo lămurire, scrâşneam din dinţi la el şi simţeam o desfătare nesăţioasă dacă izbuteam să-l mâhnesc. Izbuteam aproape întotdeauna. Cel mai adesea, aveam de-a face cu oameni timizi: aşa-s cei cu jalbele, ştiţi şi dv. Însă dintre filfizoni cel mai mult nu-l puteam înghiţi pe un ofiţer. Nu voia nicidecum să se umilească şi-şi zornăia oribil sabia. Din pricina acestei săbii, un an şi jumătate am purtat război cu el. Până la urmă, l-am biruit. A încetat să şi-o mai zornăie. De altminteri, asta s-a întâmplat pe când eram tânăr. Dar ştiţi dv., domnilor, care era punctul principal al răutăţii mele? Păi toată chestia, mârşăvia cea mai mare era că în fiecare clipă, chiar şi atunci când îmi vărsăm cel mai mult fierea în mine, recunoşteam cu ruşine în sinea mea că nu sunt rău, că nu-s nici măcar un om înrăit, că nu fac decât să sperii vrăbiile degeaba şi cu asta mă distrez. Am spume la gură, dar ia aduceţi-mi o păpuşică acolo, daţi-mi un ceai cu zahăr şi o să vedeţi că mă potolesc. Chiar şi la suflet mă înduioşez, deşi mai pe urmă voi scrâşni din dinţi la mine însumi şi, de ruşine, câteva luni voi suferi de insomnie. Aşa mi-era obiceiul.

De fapt, mai adineaori m-am vorbit singur de rău spunând că am fost un slujbaş răutăcios. Din răutate m-am vorbit de rău. Pur şi simplu, mă ţineam de ştrengării şi cu cei cu jalbele, şi cu ofiţerul, însă în realitate n-am putut fi rău. Clipă de clipă simţeam în mine multe şi nenumărate elemente, total opuse răutăţii. Simţeam cum colcăie elementele astea în mine. Ştiam că toată viaţa au colcăit în mine şi tot mă rugau să le las să iasă afară. Mă chinuiau de mi se făcea ruşine; mă împingeau până în starea de convulsii – şi, până la urmă, mi s-a urât de ele, ah, ce mi s-a mai urât! Nu cumva vi s-o fi părând, domnilor, că mă căiesc de ceva în faţa dv., că vă prezint scuze pentru ceva? Sunt

sigur că vi se pare. De altminteri, vă asigur că mie puţin îmi pasă dacă aşa vi se pare.

Nu rău, dar nici măcar altcumva n-am izbutit să ajung: nici rău, nici bun, nici ticălos, nici om cinstit, nici erou, nici insectă. Iar acum îmi duc zilele, câte mi-au mai rămas, în ungherul meu, întărâtându-mă cu consolarea răutăcioasă, care nu serveşte la nimic, că un om deştept nu poate face nimic din propria sa persoană şi că numai prostul poate. Da, rogu-vă, un om deştept din veacul al nouăsprezecelea trebuie şi este obligat din punct de vedere moral să fie o fiinţă eminamente lipsită de caracter; iar un om de caracter, un militant – trebuie să fie o fiinţă eminamente mărginită. Asta-i convingerea mea, la cei patruzeci de ani pe care îi am. Am acum patruzeci de ani şi când te gândeşti că patruzeci de ani înseamnă viaţa întreagă; doar înseamnă bătrâneţea cea mai adâncă. Să trăieşti mai mult de patruzeci de ani e indecent, trivial, amoral! la răspundeţi-mi sincer, cinstit.

Cine trăieşte mai mult de patruzeci de ani? Vă spun eu cine trăieşte: proştii şi ticăloşii trăiesc. Tuturor bătrânilor o să le-o spun de la obraz, tuturor acestor bătrâni respectabili, tuturor acestor bătrâni cu părul alb şi parfumaţi! Lumii întregi o să i-o spun de la obraz! Am dreptul să vorbesc aşa pentru că o să trăiesc până la şaizeci de ani. Până la şaizeci de ani o să trăiesc! O să trăiesc până la optzeci de ani! Staţi puţin! Lăsaţi-mă să-mi trag sufletul.

Veţi fi crezând, poate, domnilor, că vreau să vă fac să râdeţi? Şi în privinţa asta aţi greşit. Nu sunt câtuşi de puţin un om vesel cum vi se pare sau cum vi s-ar putea părea; de altfel, dacă, iritaţi fiind de această vorbărie (şi simt deja că sunteţi iritaţi) v-ar trece prin cap să mă întrebaţi: cine sunt eu? – vă voi răspunde: sunt un asesor de colegiu. Am muncit ca să am ce mânca (dar numai pentru asta) şi când, anul trecut, prin testament, una din rudele mele îndepărtate mi-a lăsat şase mii de ruble, m-am retras deîndată de la serviciu şi m-am instalat în ungherul meu. Şi mai înainte am

locuit în acest ungher, dar acum m-am statornicit în acest ungher. Camera mea e urâtă, infectă, la marginea oraşului. Drept servitoare am o ţărancă bătrână, rea de proastă ce-i, care, pe deasupra; mai şi duhneşte întotdeauna groaznic. Mi se pare că, la Petersburg, clima începe să-mi dăuneze şi că, numai cu mijloacele mele neînsemnate, viaţa va fi prea scumpă aici pentru mine. Asta o ştiu şi eu, o ştiu mai bine decât aceşti sfătuitori experimentaţi şi prea înţelepţi, care dau din cap plini de importanţă. Dar rămân la Petersburg; nu plec din Petersburg! Şi nu plec pentru că. Eh! De fapt, e cu desăvârşire totuna dacă plec sau nu.

De altminteri: despre ce poate vorbi un om cumsecade cu cea mai mare plăcere?

Răspuns: despre el însuşi.

Ei, atunci şi eu voi vorbi despre mine.

II.

Acum aş vrea să vă povestesc, domnilor, indiferent dacă doriţi sau nu să mă ascultaţi, de ce n-am reuşit să mă prefac nici măcar într-o insectă. Vă declar solemn că de multe ori am vrut să fiu o insectă. Însă nici măcar de asta n-am fost în stare. Vă jur, domnilor, că dacă eşti prea conştient, asta-i o boală, o boală adevărată, deplină. Pentru viaţa de toate zilele a omului ar fi fost mult prea suficientă conştiinţa umană obişnuită, adică o jumătate sau chiar un sfert din porţia care îi revine unui om evoluat din nefericitul nostru secol al nouăsprezecelea şi care, pe deasupra, are îndoitul ghinion de a locui în Petersburg, cel mai abstract şi premeditat oraş de pe globul pământesc. (Oraşele se împart în premeditate şi nepremeditate.) Ar fi absolut suficientă, de pildă, conştiinţa cu care trăiesc aşa-zişii oameni spontani şi militanţi. Pariez, credeţi că toate astea le scriu numai ca să vă fac praf, ba încă şi că dintr-o îngâmfare de prost gust îmi zornăiesc sabia, ca ofiţerul meu. Aş, domnilor, cine se poate lăuda cu bolile sale, ba încă şi să mai arunce praf în ochi cu ele?

Adică, ce zic? Toţi fac aşa; tocmai cu bolile se laudă, iar eu cred că o fac mai mult decât oricare. Să nu ne contrazicem: obiecţia mea este absurdă. Totuşi sunt întru totul convins că boală înseamnă nu numai foarte multă conştiinţă, ci şi orice conştiinţă. Insist asupra acestei idei. Să nu ne îndepărtăm de asta pentru moment. Uite ce vreau să-mi spuneţi: de ce, ca dinadins, chiar în acele clipe, da, chiar în clipele când eram cel mai capabil să conştientizez toate subtilităţile „a tot ce e frumos şi sublim”, cum se zicea cândva la noi, mi se întâmpla chiar atunci nu să conştientizez, ci să fac nişte lucruri atât de mizerabile, carE. Ei da, într-un cuvânt, ca dinadins, îmi dădeau ghes să le săvârşesc, când îmi dădeam cel mai bine seama că nu trebuie să le fac? Cu cât eram mai conştient de ce e bine şi de tot acest „frumos şi sublim”, cu atât mai adânc mă cufundam în tina mea şi cu atât mai capabil eram să mă împotmolesc în ea. Iar trăsătura cea mai importantă consta în faptul că toate acestea parcă nu existau întâmplător în fiinţa mea, ci parcă chiar trebuiau să existe. Ca şi cum asta ar fi fost starea mea cea mai normală, nefiind câtuşi de puţin boală sau degradare, astfel încât, în cele din urmă, mi-a pierit şi cheful să lupt cu această degradare. Până la urmă mai că n-am ajuns să cred (şi, poate, chiar am ajuns să cred) că asta-i probabil starea mea normală. Dar mai întâi, la început, câte chinuri am răbdat în această luptă! Nu credeam că aşa li se întâmpla şi altora şi de aceea toată viaţa am tăinuit-o în sinea mea, ca pe un secret. Mi-era ruşine (poate, chiar şi acum îmi e ruşine); ajungeam până acolo, încât simţeam un fel de desfătare tainică, anormală, ticăloasă de-a mă întoarce câteodată, în cea mai mârşavă noapte petersburgheză, în ungherul meu şi să conştientizez intens că, iată, astăzi am făcut iar o porcărie, că ceea ce ai făcut iarăşi n-ai cum să mai îndrepţi şi în sinea mea, tainic, să-mi fac remuşcări, să mă zvârcolesc şi să mă chinuiesc până când, în cele din urmă, amărăciunea mi se transforma într-o dulcegărie ruşinoasă, blestemată şi, până la urmă, într-o desfătare categorică,

serioasă! Da, în desfătare, în desfătare! Insist pe ideea asta. Tocmai de aceea am luat capăt de vorbă, pentru că vreau să aflu: au şi ceilalţi asemenea desfătări? Vă explic: desfătarea provenea tocmai din prea clara conştiinţă a înjosirii mele; din cauză că te simţi şi singur ajuns în dreptul ultimului zid; că asta-i rău, dar că nici nu putea să fie altfel; că de-acum nu mai ai cale de scăpare şi niciodată n-o să mai fii alt om; că, dacă ţi-ar mai fi rămas un pic de timp şi de credinţă ca să poţi deveni orice altceva, cu siguranţă chiar tu n-ai dori să te transformi; chiar dacă ai vrea, nici aşa n-ai avea nimic de făcut, pentru că în realitate, poate, nici n-ai fi avut în ce te preface. Însă cel mai important lucru, sfârşitul sfârşiturilor e că totul se petrece conform legilor normale şi principale ale conştiinţei intense şi din inerţia care decurge în mod direct din aceste legi şi, prin urmare, nu numai că e imposibil să te transformi, ci şi, pur şi simplu, ţi-e imposibil să faci ceva. Reiese, de pildă, ca o consecinţă a conştiinţei intense: ai dreptate că eşti ticălos, ca şi cum ticălosul s-ar simţi consolat dacă simte singur că e într-adevăr ticălos. Dar ajungă-mi. Eh, am îndrugat verzi şi uscate, dar ce am explicat? Prin ce se explică aici desfătarea? Dar vă voi explica! O să-mi duc totuşi explicaţia până la capăt! De asta am şi pus mâna pe condei.

Eu, de exemplu, sunt grozav de vanitos. Sunt suspicios şi supărăcios, precum un cocoşat sau un pitic, dar – zău! – am avut şi momente când, dacă s-ar fi întâmplat să-mi tragă cineva o scatoalcă, eu, poate, chiar m-aş fi bucurat de asta. Vorbesc serios: cu siguranţă aş fi fost în stare să descopăr şi în asta un fel de desfătare, fireşte, desfătarea disperării, dar şi în disperare există desfătările cele mai fierbinţi, mai ales când eşti prea conştient de situaţia fără ieşire în care te afli. Iar când capeţi o scatoalcă – păi te striveşte conştiinţa faptului că ai fost mânjit cu cine ştie ce catran. Important e că, oricum ai lua-o, reiese totuşi că întotdeauna primul vinovat de toate sunt eu şi, ceea ce-i mai jignitor, sunt vinovat fără vină şi, ca să zic aşa, conform legilor

naturii. Vinovat, în primul rând, pentru că sunt mai deştept decât toţi dimprejurul meu. (Totdeauna m-am considerat mai deştept decât cei dimprejurul meu şi uneori – nu ştiu dacă vă vine să credeţi – chiar mă ruşinam de asta. În orice caz, toată viaţa am privit cumva pe de lături şi niciodată n-am putut să mă uit drept în ochii oamenilor.) Vinovat, în sfârşit, că, chiar dacă aş avea mărinimie în mine, n-aş avea decât chinuri din pricina conştiinţei inutilităţii ei. Căci, cu siguranţă n-aş fi în stare să fac nimic din mărinimia mea: nici să iert, pentru că, poate, cel care m-a lovit a făcut-o conform legilor naturii, iar legile naturii nu pot fi iertate; nici să uit, căci, chiar dacă la mijloc sunt legile naturii, e totuşi jignitor. Însă, chiar dacă aş vrea să nu fiu câtuşi de puţin mărinimos, ci dimpotrivă, aş dori să mă răzbun pe cel care m-a ofensat, nici să mă răzbun n-aş putea nicidecum, pentru că, desigur, nu m-aş putea hotărî să fac ceva, chiar dacă aş putea. De ce nu m-aş putea hotărî? Despre asta vreau să spun separat două cuvinte.

III.

Oare oamenii care ştiu să se răzbune şi, în general, să-şi apere interesele, cum fac ei asta, de-o pildă? Doar dacă îi cuprinde, să zicem, dorinţa de răzbunare, în acest timp nu mai rămâne nimic altceva în fiinţa lor decât acest sentiment. Un asemenea domn se năpusteşte drept spre ţintă, ca un taur furios, aplecându-şi coarnele şi doar un zid l-ar mai putea opri. (Apropo: în faţa zidului domni de-alde ăştia, adică oamenii spontani şi de acţiune, cedează în mod sincer. Pentru ei zidul nu-i ceva de ochii lumii ca, de pildă, pentru noi, oamenii care gândim şi, prin urmare, nu facem nimic; nu-i un pretext pentru a face cale întoarsă, un pretext în care alde noi nu credem, de regulă, singuri, dar de care ne bucurăm foarte mult. Nu, ei cedează cu toată sinceritatea. Zidul are pentru ei ceva liniştitor, moral-despovărător şi definitiv, aş zice, chiar ceva mistic. Dar despre zid – mai târziu.) Ei bine, tocmai pe omul spontan eu nu-l consider a fi un om adevărat, normal, cum ar fi vrut să-l

vadă însăşi gingaşa lui mamă, natura, atunci când, galantă, l-a adus pe lume. Pe acest om îl invidiez de se varsă fierea în mine. E prost, aici nu vă contrazic, dar, poate, omului normal chiar prost i se cade să fie, de unde ştiţi că nu-i aşa? Poate-i chiar frumos să fie aşa. Şi cu atât mai mult sunt atât de convins de această, ca să-i zic aşa, bănuială, cu cât dacă, de pildă, am lua antiteza omului normal, adică pe un om intens conştient, neieşit, desigur, din sânul naturii, ci din retortă (asta-i de-acum aproape misticism, domnilor, dar am şi această bănuială), atunci acest om din retortă cedează uneori atât de mult în faţa antitezei sale, încât singur, cu intensa sa conştiinţă e de bună-credinţă şi se socoate a fi un şoarece, nu om. Chiar dacă e un şoarece ce conştientizează intens, e totuşi şoarece, pe când celălalt e om şi prin urmare ş.a.m.d. Şi – ceea ce-i mai important – el e cel care se consideră şoarece; nimeni nu-l roagă s-o facă; şi acesta-i un punct important. Dar să-l privim acum pe acest şoarece în acţiune. Să zicem, de pildă, că şi el e jignit (şi aproape întotdeauna e jignit de cineva) şi vrea şi el să se răzbune. Poate că-n fiinţa lui s-a acumulat mai multă ciudă decât în l'homme de la nature et de la verite. Dorinţa măruntă, ticăloasă şi josnică de a-i plăti celui care l-a jignit cu aceeaşi monedă îl râcâie poate şi mai mârşav decât pe l'homme de la nature et de la verite, pentru că l'homme de la nature et de la verite, în virtutea prostiei sale înnăscute, socoteşte că răzbunarea sa e pur şi simplu un act de justiţie; pe când şoarecele, ca urmare a conştiinţei lui intense, neagă aici justiţia. Ajunge, în cele din urmă, la faptă, la actul răzbunării. Nenorocitul de şoarece, pe lângă ticăloşia sa originară, a apucat deja să se facă de râs îndrugând verzi şi uscate sub formă de întrebări şi îndoieli, săvârşind tot atâtea alte ticăloşii: la o problemă, a adăugat atâtea probleme nerezolvate, că vrând-nevrând împrejur se adună un fel de lături nefaste, un fel de mocirlă urât mirositoare, constând din îndoieli, tulburări şi, în sfârşit, din scuipăturile care cad asupra lui din partea celor activi şi spontani, care

se manifestă peste tot în calitate de judecători şi dictatori, râzându-şi de el cât îi ţin gâtlejurile lor sănătoase. Fireşte, şoarecelui nu-i rămâne decât să dea a lehamite din labă, cu un zâmbet de dispreţ prefăcut, pe care nici el nu şi-l ia în serios, şi să se furişeze ruşinat în gaura lui. Acolo, în subterana lui infamă şi urât mirositoare, şoarecele nostru jignit, lovit şi batjocorit se cufundă de îndată în răutatea rece, veninoasă şi mai ales, veşnică. Timp de patruzeci de de ani la rând îşi va aminti, până la ultimele, până la cele mai penibile amănunte, jignirea îndurată şi de fiecare dată va adăuga de la el amănunte şi mai penibile, zădărându-se cu răutate şi aţâţându-se singur cu propria lui imaginaţie. Se va ruşina el însuşi de imaginaţia sa, dar totuşi îşi va aminti totul, va depăna în memorie totul, va scorni baliverne la adresa sa sub pretextul că şi acestea ar fi putut să se întâmple – şi nu va ierta nimic. Se prea poate să şi înceapă să se răzbune, însă o va face cumva în răstimpuri, prin nimicuri, din dosul sobei, incognito, necrezând nici în dreptul său de a se răzbuna, nici în reuşita răzbunării şi ştiind dinainte că de pe urma acestor tentative de răzbunare tot el va avea de suferit de-o sută de ori mai mult decât cel pe care se răzbună şi că acesta s-ar putea să nici nu se scarpine. Pe patul de moarte fiind, iar îşi va aduce aminte totul, cu dobânda adunată între timp. Dar tocmai în această rece, dezgustătoare semidisperare, semicredinţă, în această autoînmormântare de viu, de amărăciune, în subterană, pentru patruzeci de ani, în impasul intens creat şi totuşi îndoielnic, în toată această otravă a dorinţelor nesatisfăcute, pătrunse în fiinţă, în această febră a ezitărilor, în deciziile luate pe vecie şi în căinţele care revin pentru câteva clipe. – în toate acestea constă elixirul acelei bizare desfătări de care v-am vorbit. Ea este atât de subtilă, uneori este atât de rezistentă în faţa conştiinţei, încât oamenii cât de cât mărginiţi sau, pur şi simplu, chiar oamenii cu nervii tari nu vor pricepe nici o iotă din ea. „Poate că nu vor înţelege, veţi adăuga, rânjind, domniile

voastre, nici cei care n-au primit niciodată scatoalce” – şi în felul acesta îmi veţi face, elegant, aluzia că, la viaţa mea, şi eu voi fi avut parte de o scatoalcă şi de aceea vorbesc ca un cunoscător. Pariez că aşa veţi crede. Dar fiţi pe pace, domnilor, n-am încasat scatoalca, deşi mi-e absolut indiferent ce părere veţi fi având în această privinţă. Poate regret eu însumi că am împărţit prea puţine scatoalce la viaţa mea. Dar ajunge, nici un cuvânt în plus pe marginea acestei teme extrem de interesante pentru dv.

Continuu liniştit despre oamenii cu nervii tari, care nu înţeleg respectivul rafinament al desfătărilor. Aceşti domni, de exemplu, în anumite circumstanţe excepţionale, deşi mugesc ca taurii, cât îi ţine beregata, totuşi, cum am spus deja, se potolesc numaidecât ajunşi faţă în faţă cu imposibilul. Imposibilul – deci zidul de piatră? Care zid de piatră? Ei bine, se înţelege: legile naturii, concluziile la care au ajuns ştiinţele naturale, matematica. Oho, cum se-apucă să-ţi demonstreze, de pildă, că te tragi din maimuţă, încât nici nu mai are rost să te strâmbi, trebuie s-o iei de bună. Oho, cum se-apucă să-ţi demonstreze că, în fond, un strop din propria ta osânză trebuie să-ţi fie mai scump decât o sută de mii de semeni şi în acest rezultat se vor rezolva până la urmă toate aşa-numitele virtuţi şi obligaţii şi toate celelalte aiureli şi prejudecăţi, aşa că n-ai ce face, trebuie să o iei şi pe asta de bună, pentru că-i vorba de doi ori doi, de matematică, la încercaţi să obiectaţi.

„Nici vorbă, vor striga ei la domniile voastre, nu-i voie să protestezi: doi ori doi fac patru! Natura nu vă cere părerea, puţin îi pasă de dorinţele voastre, dacă vă plac sau nu vă plac legile ei. Sunteţi obligaţi s-o acceptaţi aşa cum este ea, prin urmare să-i acceptaţi şi rezultatele. Zidul, deci, este ziD. EtC. Etc.” Doamne-Dumnezeule, păi ce-mi pasă mie de legile naturii şi ale aritmeticii, când – cine ştie de ce – mie nu-mi plac aceste legi şi acest doi-ori-doi? Fireşte, n-o să sparg zidul cu fruntea dacă într-adevăr n-o să am putere ca

să-l sparg, dar n-o să mă resemnez în faţa lui numai pentru că am un zid de piatră şi nu m-au ţinut puterile să-l sfărâm.

Ca şi cum un asemenea zid de piatră e într-adevăr o consolare şi într-adevăr ar conţine măcar un cuvânt de împăcare numai şi numai pentru că e un doi-ori-doi-fac-patru. O, asta-i tâmpenia tâmpeniilor! Cu totul altceva-i să înţelegi, să conştientizezi tot, toate imposibilităţile şi zidurile de piatră; să nu te împaci cu niciunul din aceste imposibilităţi şi cu nici un zid de piatră, dacă ţi-e silă să te împaci; să ajungi, pe calea celor mai inevitabile combinaţii logice, la concluziile cele mai dezgustătoare pe marginea eternei teme că până şi de existenţa zidului de piatră eşti parcă tu însuţi prin ceva vinovat, deşi iarăşi e limpede ca lumina zilei că nu eşti câtuşi de puţin vinovat şi, în consecinţă, scrâşnind din dinţi, tăcut şi neputincios, să încremeneşti cu voluptate în inerţie, visând la faptul că, după cum reiese, nici n-ai măcar pe cine să te înfurii, că ţinta furiei tale nu există şi, poate, n-o vei găsi niciodată, că la mijloc e o substituire, o măsluire, o trişare, că e pur şi simplu un hârdău cu lături, adică nu se ştie ce şi nu se ştie cine e la mijloc, însă, în pofida tuturor acestor incertitudini şi măsluiri, te doare totuşi şi, cu cât te cuprinde mai mult incertitudinea, te doare şi mai tare!

IV

„Ha-ha-ha! Păi după toate astea, dumneata o să descoperi desfătarea şi în durerea de dinţi!” veţi exclama, râzând.

— Şi de ce nu? Şi în durerea de dinţi există desfătare, vă voi răspunde eu. O lună întreagă m-au durut dinţii; ştiu că există. Desigur, în cazul ăsta oamenii nu se înfurie pe tăcute, ci gem; dar gemetele nu sunt sincere, sunt gemete cu perfidie, şi-n perfidie e tot chichirezul. Tocmai în aceste gemete se exprimă desfătarea celui care suferă; dacă n-ar simţi desfătare de pe urma lor, nici nu s-ar mai apuca să geamă. E un exemplu bun, domnilor, şi-l voi dezvolta. În aceste gemete se exprimă, în primul rând, întreagă, umilitoarea lipsă de sens pe care durerea ta o divulgă în

faţa conştiinţei noastre; întreaga legitimitate a naturii de care pe tine, fireşte, te doare-n cot, dar din pricina căreia suferi totuşi, iar ea nu. Se exprimă conştiinţa faptului că nu poţi găsi un duşman vinovat de suferinţa pe care o înduri, însă durerea există; conştiinţa faptului că tu, la un loc cu toţi Wagenheimii posibili, eşti pe de-a-ntregul robul dinţilor tăi; că dacă cineva are chef, te lasă durerea de dinţi şi, dacă n-are chef, or să te mai doară încă trei luni; şi că, în sfârşit, dacă încă nu eşti de acord şi protestezi totuşi, nu-ţi mai rămâne, pentru propria consolare, decât să te biciuieşti singur sau să loveşti cât mai dureros cu pumnul în zidul tău – altceva chiar că nu-ţi mai rămâne de făcut. Ei bine, de la aceste jigniri cumplite, de la aceste batjocuri, care nu se ştie ale cui sunt, începe, în sfârşit, desfătarea, care uneori ajunge până la cel mai înalt grad al voluptăţii. Vă rog, domnilor, să trageţi cândva cu urechea la gemetele unui om cultivat al secolului al XlX-lea, care suferă de durere de dinţi, şi s-o faceţi aşa, cam în a doua sau a treia zi de suferinţă, când începe să nu mai geamă cum a gemut în prima zi, adică nu pur şi simplu din cauză că-l dor dinţii; nu geme ca un ţăran necioplit, ci ca un om atins de evoluţie şi de civilizaţia europeană, geme ca un om „care s-a lepădat de glie şi de temeiurile populare”, cum se zice acum. Gemetele lui devin cumva infame, obscen-înrăite şi nu contenesc zile şi nopţi de-a rândul. Şi doar ştie şi singur că gemetele nu-i aduc nici un folos; ştie mai bine decât oricine că degeaba îi extenuează şi îi enervează pe ceilalţi; ştie că până şi publicul, în faţa căruia el depune atâta râvnă, şi toată familia lui au început să-l asculte cu dezgust, că nimeni nu-l crede nici cât negru sub unghie şi toţi îşi zic în sinea lor că ar putea să geamă şi altfel, mai simplu, fără înfloriturі şi întorsături, că se alintă numai din răutate, din perfidie. Ei bine, tocmai în aceste apucături conştiente şi ruşinoase stă voluptatea. „Pasămite, vă necăjesc, vă sfâşii inima, nu las toată casa să doarmă. Asta-i, nu dormiţi, simţiţi şi voi în fiecare clipă că mă dor dinţii. Pentru voi,

acum nu mai sunt erou, cum voiam să par altădată, nu-s decât un ins mârşăvel, un şnapan. Dar las' să fie aşa! Sunt foarte bucuros că m-aţi dibuit. Vă e scârbă să ascultaţi gemetele mele ticăloase? N-are decât să vă fie scârbă; vă trag acuşi o înfloritură şi mai dezgustătoare." Nici acum nu înţelegeţi, domnilor? Nu, se pare că, numai după o profundă evoluţie şi conştientizare, omul poate înţelege toate sinuozităţile acestei voluptăţi! Râdeţi? Mă bucur foarte mult. Glumele mele, domnilor, sunt, desigur, de prost gust, sunt inegale, confuze, cu autosuspiciune. Dar asta-i din cauză că eu însumi nu mă stimez. Parcă un om conştient se poate stima cât de cât?

V.

Spuneţi: poate, oare poate fi cât de cât stimat un om care, chiar şi în însuşi sentimentul propriei umilinţe, a îndrăznit să descopere desfătarea? Şi acum vorbesc aşa nu pentru că aş fi împins de cine ştie ce căinţă dulceagă. De altfel, întotdeauna mi-a repugnat să zic: „lartă-mă, tată, nu mai fac" – şi nu pentru că n-aş fi fost capabil să rostesc aceste cuvinte, ci poate, dimpotrivă, tocmai pentru că eram prea capabil să le rostesc, şi încă cum! Ca un făcut, se întâmpla să intru în câte-un bucluc, de care nici cu visul, nici cu gândul nu eram vinovat. Asta era cea mai mârşavă chestie. Însă mă înduioşam totuşi, mă căiam, vărsăm lacrimi şi, fireşte, mă trăgeam singur pe sfoară, deşi nu mă prefăceam câtuşi de puţin. Nu ştiu cum, dar inima se ţinea de mârşăvii. Aici nu puteam da vina nici măcar pe legile naturii, deşi legile naturii au fost totuşi cele care m-au nedreptăţit permanent şi cel mai mult în viaţa mea. Mi-e scârbă să-mi amintesc acum de asta, dar şi-atunci îmi era scârbă. Doar peste nici măcar un minut mi se întâmpla, de-acum cu ciudă, să-mi dau seama că totul e o minciună, o minciună, o dezgustătoare minciună de aruncat praful în ochi, adică toate aceste căinţe, toate aceste înduioşări, toate aceste juruinţe de schimbare în bine. Dar întrebaţi-mă: la ce bun mă schimonoseam şi mă căzneam singur? Răspunsul:

pentru că tare mă plictisisem să stau cu mâinile în sân; iată de ce mă apucam de tertipuri. Zău că-i aşa. Observaţi-vă mai cu atenţie pe dumneavoastră înşivă, domnilor, şi atunci veţi înţelege că aşa e. Îmi născoceam singur aventuri şi-mi plăsmuiam viaţa, ca să trăiesc cumva şi eu. De câte ori nu mi s-a întâmplat, bunăoară, să mă supăr fără pricină, într-adins; şi doar ştii şi singur că n-ai de ce să te superi, că o faci pe grozavul, dar te întăriţi până într-atâta, încât până la urmă chiar ajungi să te superi. Toată viaţa m-a tras aţa să fac asemenea năzbâtii, aşa că, în cele din urmă am ajuns să nu mai fiu stăpân pe mine însumi. O dată mi-a venit chef să mă îndrăgostesc cu de-a sila, ba chiar de două ori. Şi doar am suferit, domnilor, vă încredinţez de asta. În adâncul sufletului nu-ţi vine să crezi că suferi, licăreşte râsul poznaş, dar totuşi sufăr, ba încă în modul cel mai adevărat, în toată legea; sunt gelos, îmi ies din fire. Şi totul din cauza plictisului, domnilor, totul din cauza plictisului; inerţia mă strivise. Căci fructul direct, legitim, spontan al conştiinţei este inerţia, adică şederea conştientă cu mâinile în sân. De asta am pomenit mai sus. Repet, zic sus şi tare: toţi oamenii spontani şi militanţii sunt activi tocmai pentru că sunt obtuzi şi mărginiţi. Cum se explică asta? Păi uite cum: ei, ca o consecinţă a mărginirii lor, cauzele imediate şi secundare le iau drept primordiale, aşa că, în acest fel, se conving mai repede şi mai uşor decât alţii că au descoperit motivaţia imuabilă a faptelor lor, ceea ce-i face să se liniştească; or, ăsta-i lucrul cel mai important. Căci, pentru a intra în acţiune, trebuie să fii absolut liniştit în prealabil şi să nu-ţi mai rămână nici o îndoială. Dar eu, de pildă, cum să mă liniştesc? De unde să iau cauzele primordiale pe care să mă sprijin, unde mi-s motivaţiile? De unde să le iau? Fac exerciţii de gândire şi, drept urmare, oricare cauză primordială târăşte deîndată după ea încă una, şi mai primordială şi aşa mai departe, la nesfârşit. Aşa este esenţa oricărei conştiinţe şi gândiri. Deci, din nou, astea-s legile naturii. Aşa că, ce rezultă până la urmă? Acelaşi lucru.

Amintiţi-vă: mai înainte am vorbit despre răzbunare. (Cu siguranţă, n-aţi înţeles nimic.) S-a spus: omul se răzbună pentru că găseşte în asta dreptatea. Deci, a descoperit cauza primordială, a descoperit motivaţia, adică: dreptatea. Cu alte cuvinte, e liniştit din toate părţile şi, în consecinţă se răzbună calm şi cu succes, fiind convins că face o treabă cinstită şi dreaptă. Însă eu nu văd aici dreptatea, nici virtutea n-o văd şi, prin urmare, dacă mă răzbun, o fac din răutate. Răutatea, firește, ar putea birui totul, toate îndoielile mele şi, deci, ar putea, cu foarte mare succes, să-mi ţină loc de cauză primordială tocmai pentru că ea nu este o cauză. Dar ce să fac, dacă nici răutate nu am (doar mai adineaori tocmai de la asta am început)? Tot ca urmare a blestematelor legi ale conştiinţei, furia mea este supusă descompunerii chimice. Te uiţi şi vezi că obiectul se volatilizează, temeiurile se evaporă, vinovatul nu-i de găsit, supărarea nu mai e supărare, ci fatalitate, ceva de felul durerii de dinţi de care nu-i nimeni vinovat şi, în consecinţă, nu-ţi mai rămâne decât aceeaşi soluţie, adică să loveşti cu pumnii în zid, ca să te doară cât mai tare. Aşa că te laşi păgubaş, întrucât n-ai descoperit cauza primordială. Dar ia încearcă să te laşi în voia acestui sentiment orbeşte, fără să judeci, fără cauza primordială, alungând conştiinţa măcar pentru un timp: apucă-te de urât sau de iubit, numai ca să nu stai cu mâinile în sân. Poimâine, cel mai târziu, vei începe să te dispreţuieşti pentru că, cu bună ştiinţă, te-ai tras singur pe sfoară. Drept rezultat: băşica de spumă şi inerţia. O, domnilor, eu doar, poate, mă consider om deştept numai pentru că toată viaţa n-am fost în stare nici să încep, nici să termin ceva. Bine, bine, sunt un flecar, un flecar impulsiv, regretabil, ca noi toţi. Dar ce să fac dacă menirea directă şi unică a fiecărui om deştept este flecăreala, adică bătutul cu bună ştiinţă al apei în piuă?

VI.

O, dacă aş sta degeaba numai din lene! Doamne, cât de mult m-aş stima atunci! M-aş stima tocmai fiindcă măcar

lene sunt în stare să am în mine; măcar o însuşire, parcă pozitivă, ar exista în mine, iar eu aş fi sigur de ea. Întrebare: ce-i cu ăsta? Răspuns: e un leneş. Deci, eşti definit cu precizie, deci se poate spune ceva despre tine. „Leneş!” – păi ăsta-i un titlu, o menire, e o carieră, rogu-vă. Nu glumiţi, aşa-i. Aş fi atunci membru de drept al celui mai select club şi singura mea ocupaţie ar fi că m-aş stima perpetuu. Am cunoscut un domn care toată viaţa s-a mândrit cu faptul că se pricepe la vinurile lafite. Considera că ăsta-i meritul său pozitiv şi niciodată nu s-a îndoit de propria persoană. Şi nu împăcată, ci triumfătoare i-a fost conştiinţa când a murit; şi a avut perfectă dreptate. Şi eu mi-aş alege o carieră; aş fi leneş şi mâncău, dar nu unul simplu, ci unul sensibil la tot ce e frumos şi sublim. Cum vă place? Visez de mult la asta. La cei patruzeci de ani ai mei, „frumosul şi sublimul” mi-au scos peri albi; dar asta la patruzeci de ani, pe când atunci – o, atunci ar fi fost altfel! De îndată mi-aş fi găsit şi activitatea corespunzătoare, şi anume: să beau în sănătatea a tot ce e frumos şi sublim. Aş fi profitat de fiecare prilej pentru ca mai întâi să vărs o lacrimă în pocal, iar apoi s-o beau pentru tot ce e frumos şi sublim. Aş fi transformat atunci totul în frumos şi sublim; în fleacurile cele mai dezgustătoare şi indiscutabile aş fi găsit frumosul şi sublimul. M-aş fi făcut lăcrimos, precum un burete ud. Un pictor, de pildă, a pictat un tablou în maniera lui Ghe. Imediat beau în sănătatea artistului care a pictat tabloul în maniera lui Ghe, pentru că iubesc tot ce e „frumos şi sublim”. Un autor, de pildă, a scris „cum vrea fiecare”; imediat beau în sănătatea acestui „fiecare”, pentru că iubesc tot ce e „frumos şi sublim”. Aş pretinde să fiu stimat pentru asta, i-aş persecuta pe cei care nu şi-ar manifesta stima faţă de mine. Trăiesc în pace, mor triumfal – păi asta-i o minune, o întreagă minune! Mi-aş înfoia ditamai burdihanul, mi-aş umfla o guşă cu trei etaje, mi-aş ţinti înainte un nas atât de roşu, încât oricare trecător, uitându-se la mine, ar zice: „Ăsta mai zic şi eu plus! Uite

ceva într-adevăr pozitiv!” Şi oricum aţi lua-o, tare-i plăcut să auzi asemenea aprecieri în secolul nostru negativist, domnilor!

VII.

Dar toate astea-s vise de aur. O, spuneţi-mi cine a declarat primul, cine a proclamat primul că omul se dedă la josnicii numai pentru că nu-şi cunoaşte adevăratele interese; şi că, dacă i-ai lumina mintea, dacă i-ai deschide ochii asupra intereselor lui adevărate, normale, omul ar înceta pe loc a se mai deda la josnicii, de îndată ar deveni bun şi nobil, deoarece, luminat fiind şi înţelegând adevăratele sale avantaje, tocmai în bunătate şi-ar vedea propriul folos şi doar se ştie că nici un om nu poate acţiona cu bună ştiinţă împotriva propriilor avantaje şi că, prin urmare, ca să zicem aşa, ar începe să facă bine din necesitate? O, pruncul de el! O, copil curat şi nevinovat! Păi, în primul rând, unde s-a mai văzut, de-a lungul mileniilor, ca omul să acţioneze împins numai de propriul lui avantaj? Ce să facem cu milioanele de fapte care ne demonstrează că oamenii, cu bună ştiinţă, adică fiind cât se poate de conştienţi de avantajele lor, le-au lăsat pe al doilea plan şi s-au năpustit pe altă cale, la risc, la noroc, fără să fie siliţi – de nimeni şi de nimic la asta, ci doar parcă tocmai nedorindu-şi drumul arătat, tăindu-şi cu încăpăţânare, cu îndărătnicie un altul, greu, absurd, croindu-şi-l aproape prin beznă. Înseamnă, deci, că această încăpăţânare, această îndărătnicie le-au fost mai dragi decât orice avantaj. Avantajul! Ce-i acela avantaj? Oare vă veţi încumeta să definiţi absolut exact în ce constă avantajul omului? Şi ce-ar fi dacă uneori folosul omului nu numai că poate, ci şi trebuie într-un caz sau altul să constea în a-ţi dori răul şi nu binele? Şi dacă-i aşa, dacă un asemenea caz poate exista, praful şi pulberea s-a ales din regulă. Ce credeţi, există un asemenea caz? Râdeţi; râdeţi, domnilor, numai răspundeţi: foloasele omului au fost oare calculate absolut precis? Oare nu apar unele care nu doar că nu au încăput, dar nici nu puteau să încapă în nici o clasificare?

Căci dumneavoastră, domnilor, pe câte ştiu eu, întregul registru de foloase ale omului l-aţi luat ca o medie din datele statistice şi din formulele oferite de ştiinţele economice. Foloasele dV. Sunt: bunăstarea, bogăţia, libertatea, tihna şi aşa mai departe; aşa că un om care, de pildă, ar merge pe faţă şi cu bună ştiinţă împotriva acestui registru, ar fi, după părerea domniilor voastre, la drept vorbind, şi după părerea mea, un obscurantist sau chiar nebun de legat, nu-i aşa? Numai că uite ce-i de-a mirării: de ce se întâmplă astfel că toate aceste statistici, toţi înţelepţii şi iubitorii seminţiei omeneşti, atunci când calculează foloasele omului, lasă mereu să le scape un folos? Nici măcar în calcul nu-l iau sub forma în care ar trebui să-l ia, şi doar de asta depinde tot calculul. Mare pagubă n-ar fi, ar fi de-ajuns să ia acest folos şi să-l treacă pe listă. Dar tocmai asta-i nenorocirea; folosul acesta enigmatic nu intră în nici o clasificare, nu încape în nici o listă. De pildă, am un amic. Ah, domnilor! Păi şi dV. Vă e amic; şi, de fapt, cui nu-i e el amic! Pregătindu-se să facă ceva, acest domn vă relatează de îndată, bombastic şi limpede, cum trebuie să procedeze conform legilor raţiunii şi ale adevărului. Mai mult chiar: vă va vorbi cu emoţie şi pasiune despre interesele adevărate, normale ale omului; cu ironie, îi va mustra pe prostănacii miopi, care nu înţeleg nici propriile lor foloase, nici valoarea adevărată a virtuţii; şi peste exact un sfert de oră, fără vreun motiv neaşteptat, dinafară, ci în virtutea a ceva interior, a ceva mai tare decât interesele lui, o va face boacănă de tot, adică va proceda exact pe dos faţă de cele spuse de el însuşi: şi împotriva legilor raţiunii, şi în pofida propriului interes, într-un cuvânt, împotriva a tot şi a toate. Vă previn că amicul meu e un personaj colectiv şi de aceea e cam greu să-l învinuiţi numai pe el. Asta-i, domnilor, oare n-o fi existând într-adevăr ceva la care mai fiecare om ţine mai mult decât la cele mai mari foloase ale lui, sau (ca să nu încălcăm logica) n-o fi existând un folos anume, cel mai folositor dintre toate (tocmai cel trecut cu vederea, despre

care vorbeam adineaori), care este cel mai important şi mai folositor folos şi de dragul căruia, la nevoie, omul e gata să meargă împotriva tuturor legilor, adică împotriva raţiunii, onoarei, tihnei, bunăstării – într-un cuvânt, împotriva tuturor acestor lucruri frumoase şi utile, numai şi numai pentru a ajunge la folosul primordial, cel mai folositor, care îi este cel mai drag dintre toate?

— Bine, dar tot de-un folos este vorba, mă veţi întrerupe dv. Daţi-mi voie, o să mai avem şi alte explicaţii şi nu calamburul e problema, ci faptul că folosul acesta e remarcabil tocmai pentru că năruie toate clasificările noastre şi surpă permanent toate sistemele alcătuite de către iubitori ai seminţiei omeneşti în numele fericirii seminţiei omeneşti. Într-un cuvânt, pune beţe-n roate peste toT. Însă înainte de a vă spune care-i acest folos, vreau să mă compromit personal şi de aceea vă declar cu impertinenţă că toate aceste minunate sisteme, toate aceste teorii care-i explică omenirii interesele sale adevărate, normale pentru ca ea, omenirea, tinzând în mod necesar spre împlinirea acestor interese, să devină de îndată bună şi nobilă. – deci, totul, deocamdată, este, după părerea mea, doar logistică şi nimic mai mult! Da, rogu-vă, logistică! Căci a susţine această teorie a înnoirii întregii seminţii omeneşti printr-un sistem de interese ale aceleaşi seminţii înseamnă, după părerea mea, aproape acelaşi lucru cU. Să zicem, a susţine, de pildă, urmându-l pe Buckle, că de pe urma civilizaţiei omul se îmblânzeşte şi, prin urmare, devine mai puţin feroce şi mai puţin înclinat spre război. Logic, mi se pare, aşa reiese din ce spune el. Dar omul e în aşa hal ataşat de sistem şi de concluzia logică, încât e gata să deformeze cu bună ştiinţă adevărul, e gata să se prefacă a fi orb şi surd, numai ca să-şi justifice logica. Dau acest exemplu tocmai pentru că este unul foarte clar. Păi, uitaţi-vă împrejur: sângele curge gârlă şi fierbe atât de zglobiu, încât zici că-i şampanie. Ăsta-i secolul nostru, veacul al nouăsprezecelea, în care a trăit şi Buckle. Ăsta-i Napoleon,

şi cel mare, şi cel de acum. Asta-i America de Nord, alianţa eternă. Ăsta-i, în sfârşit, caricaturalul Schleswig-Holstein. Deci, ce îmblânzeşte în noi civilizaţia? Civilizaţia nu dezvoltă în om decât multilateralitatea simţuriloR. Şi nimic altceva. Şi prin dezvoltarea acestei multilateralităţi omul ar putea să evolueze până într-atât, încât să-şi găsească desfătarea în sânge. Doar aşa ceva i s-a mai întâmplat. Aţi remarcat, că vărsătorii de sânge cei mai rafinaţi au fost domnii cei mai civilizaţi, cărora alde Atilla sau Stenka Razin nu le ajung nici până la glezne şi, dacă ei nu ne sar în ochi precum Atilla sau Stenka Razin, asta se întâmplă tocmai pentru că îi întâlnim prea des, sunt prea obişnuiţi, au ajuns să ne fie familiari. În orice caz, dacă de pe urma civilizaţiei omul nu a ajuns mai setos de sânge, cu siguranţă a devenit feroce într-un fel mai rău, mai scârbos, decât altădatĂ. În vărsarea de sânge, el vedea mai înainte dreptatea şi, cu conştiinţa împăcată, îl extermina pe cel care trebuia stârpit; însă acum, deşi considerăm că vărsarea de sânge e o mârşăvie, ne săvârşim de această mârşăvie mai cu sârg decât altădată. Ce-i mai rău? Decideţi singuri. Cleopatrei (scuzaţi-mi acest exemplu din istoria Romei) îi plăcea să înfigă ace de aur în sânii sclavelor ei şi-şi găsea desfătarea în ţipetele şi zvârcolirile lor. Veţi spune că asta a fost, relativ vorbind, în timpuri barbare; că şi acum timpurile sunt barbare pentru că, (vorbind tot relativ) şi acum se mai înfig ace; că şi acum omul, deşi a învăţat să vadă uneori mai limpede decât în timpurile barbare, încă nici pe departe nu s-a deprins să procedeze aşa cum îi recomandă raţiunea şi ştiinţele. Dar sunteţi totuşi pe deplin convinşi că omul se va deprinde negreşit, după ce se va vindeca cu totul de unele năravuri vechi, proaste şi când bunul simţ şi ştiinţa îi vor reeduca omului firea şi i-o vor îndrepta-o pe un făgaş normal. Sunteţi siguri că atunci omul va înceta să mai greşească de bunăvoie şi, ca să zicem aşa, nici de nevoie nu va vrea să-şi despartă voinţa de interesele sale normale. Mai mult decât atât: atunci, spuneţi dv., însăşi ştiinţa îl va

învăţa pe om (deşi ăsta-i deja un lux, după părerea mea) că în realitate nu are nici voinţă, nici capricii, că nu le-a avut niciodată, şi că toată fiinţa lui nu-i altceva decât o clapă de pian sau un buton de orgă; şi că, pe deasupra, orice ar face el, fapta nu se săvârşeşte câtuşi de puţin din voinţa lui, ci de la sine, conform legilor naturii. Prin urmare, e suficient să fie descoperite aceste legi ale naturii şi omul nu va mai da socoteală pentru faptele lui şi va duce o viaţă extrem de uşoară. Se înţelege de la sine că toate faptele omeneşti vor fi calculate din aceste legi, matematic, precum tabelele de logaritmi, până la 108.000 şi trecute în calendar; sau – ceea ce e şi mai bine – vor apărea nişte ediţii bine intenţionate de felul actualelor lexicoane enciclopedice, în care totul va fi calculat şi notat cu precizie, încât de-acum nu vor mai exista pe lume nici fapte, nici peripeţii.

Atunci – asta tot dV. O spuneţi – vor apărea noi relaţii economice, de-a gata, calculate şi ele cu precizie matematică, aşa că într-o clipă vor dispărea toate întrebările posibile numai pentru că acestea vor primi toate răspunsurile posibile. Atunci se va clădi palatul de cleştar. Atunci. Ei, atunci, într-un cuvânt, va veni în zbor pasărea Kagan. Desigur, nu se poate garanta câtuşi de puţin (asta o spun eu, de la mine) că atunci, bunăoară, n-o să ne plictisim îngrozitor de mult (căci ce-ţi mai rămâne de făcut, atunci când totul va fi calculat conform tabelelor?), în schimb totul va fi extrem de rezonabil. Fireşte, câte nu poţi scorni din plictiseală! Doar şi acele de aur tot din plictiseală se înfig, dar asta încă n-ar fi nimic. Mizerabil e (tot eu spun asta) că nu-i mare lucru să se bucure atunci oamenii chiar şi de acele de aur. Căci omul e prost, fenomenal de prost. Adică, deşi nu-i prost deloc, e, în schimb, atât de ingrat încât, oricât ai căuta, n-ai găsi fiinţă care să-i semene. Doar eu, de pildă, nu m-aş mira deloc dacă îşi va face apariţia un gentleman cu o fizionomie vulgară sau, mai bine zis, retrogradă şi batjocoritoare, care îşi va pune mâinile în şolduri şi ne va spune tuturor: ce ziceţi, domnilor, n-ar fi

bine să dăm naibii toată cuminţenia asta, să-i tragem un picior de să se-aleagă praful din ea, numai cu scopul de a trimite la mama dracului toţi logaritmii ăştia, iar noi să putem trăi iarăşi după cum ne taie capetele noastre proaste? Asta încă n-ar fi nimic, însă partea dureroasă e că îşi va găsi negreşit adepţi: aşa-i făcut omul. Şi asta dintr-un moft, pe care s-ar părea că nici nu merită să-l mai pomenim: tocmai din cauză că omului, oricând şi oriunde, orice ar fi fost el, i-a plăcut să acţioneze după bunul lui plac şi nicidecum aşa cum îi dictau raţiunea şi interesul; poţi vrea ceva şi împotriva propriului tău interes, iar uneori trebuie categoric să vrei (asta-i de-acum ideea mea). Vrerea ta personală, independentă şi liberă, capriciul tău, chiar şi cel mai năstruşnic cu putinţă, fantezia ta, incitată uneori până la nebunie – toate astea alcătuiesc folosul acela, trecut cu vederea, folosul cel mai folositor, care nu încape în nici o clasificare, din pricina căruia se duc mereu dracului toate sistemele şi teoriile. Şi de unde au scos-o înţelepţii ăştia că omul are nevoie de o vrere rezonabilă, avantajoasă? Omul n-are nevoie decât de vrere de sine stătătoare, oricât l-ar costa ea şi oriunde l-ar duce. Dar şi vrerea asta dracul s-o mai ştie.

VIII

— Ha-ha-ha! Păi, dacă vrei, vrerea nici nu există de fapt! mă întrerupeţi, râzând, domniile voastre. Chiar şi-n zilele noastre, ştiinţa a ajuns atât de departe cu disecţia omului, încât chiar şi acum ştim că vrerea şi aşa-numitul liber-arbitru nu sunt altceva decât.

— Staţi, domnilor, şi eu tot aşa voiam să încep. Mărturisesc, chiar m-am speriat. Tocmai voiam să strig că dracul s-o mai ştie pe vrere de ce depinde şi că slavă Domnului dacă-i aşa, însă mi-am amintit de ştiinţă şI. M-am blocat. Şi chiar în momentul acesta aţi început domniile voastre să vorbiţi. Căci într-adevăr, adică dacă se va descoperi vreodată formula tuturor vrerilor şi capriciilor noastre, de ce depind ele, din ce legi purced, cum se extind,

încotro tind în cutare şi în cutare caz, adică dacă se va descoperi formula matematică adevărată. – atunci nu-i mare lucru ca omul să înceteze a mai vrea şi va înceta cu siguranţă. Spuneţi şi dv.: ce chef să mai ai să vrei conform tabelului? Mai mult decât atât: imediat, din om, se va preface într-un buton de orgă sau în aşa ceva; pentru că ce-i omul fără dorinţe, fără voinţă şi fără vreri, dacă nu un buton de pe un valţ de orgă? Ce părere aveţi? la să socotim probabilităţile: se poate întâmpla una ca asta sau nu?

— Hm. – ziceţi domniile voastre, vrerile noastre, în marea lor majoritate, sunt eronate din pricina părerii eronate pe care o avem cu privire la foloasele noastre. Tocmai de asta vrem câteodată neghiobii curate, pentru că în aceste neghiobii, din prostie, vedem calea cea mai uşoară pentru atingerea unui folos pe care ni l-am pus dinainte în minte. Ei bine, după ce toate astea vor fi explicate, socotite pe un petic de hârtie (ceea ce-i foarte posibil, întrucât ar fi o infamie şi o absurditate să crezi dinainte că omul nu va descoperi niciodată alte legi ale naturii). – atunci, fireşte, nu vor mai exista aşa-numitele dorinţe. Căci dacă vrerea va cădea vreodată la deplină învoială cu raţiunea, atunci doar vom gândi, nu vom dori, tocmai pentru că nu se poate, bunăoară, păstrându-ţi raţiunea, să vrei un nonsens şi astfel să mergi cu bună ştiinţă împotriva raţiunii şi să-ţi doreşti singur răul. Şi întrucât vrerile şi raţionamentele pot fi într-adevăr calculate, pentru că odată şi-odată vor fi descoperite legile aşa-numitului liber arbitru al nostru, deci – şi fără glume, vă rog – s-ar putea aranja ceva de felul unui tabel, aşa că într-adevăr şi de vrut vom vrea conform acestui tabel. Dacă mie, de pildă, mi se va calcula şi demonstra că dacă i-am dat cuiva cu tifla am făcut-o pentru că nu puteam să n-o fac şi că tocmai cu degetul acela trebuia să-i dau, atunci ce mai rămâne liber în fiinţa mea, mai ales dacă sunt un om cu carte şi am absolvit cursurile cine ştie cărei facultăţi? Doar atunci aş putea să-mi calculez toată viaţa cu o anticipaţie de treizeci de ani; într-un cuvânt, dacă ar fi

aşa, nici n-o să mai avem ce face, ar trebui oricum să acceptăm totul. De fapt, îndeobşte ar trebui să repetăm neobosiţi că negreşit în minutul cutare şi în circumstanţele cutare natura nu ne cere părerea; că trebuie s-o acceptăm ca atare, nu cum o vedem în fanteziile noastre şi dacă într-adevăr râvnim la tabel şi calendar saU. Sau chiar la retortă, atunci n-avem ce face, trebuie să acceptăm şi retorta! Că altfel, ne acceptă ea singură şi fără noi.

— Mda, dar tocmai aici am ajuns în impas! Domnilor, scuzaţi-mă că am luat-o razna cu filosofeala; la mijloc sunt patruzeci de ani de subterană! Permiteţi un pic de fantezie. Vedeţi dv.: raţiunea, domnilor, e un lucru bun, nu încape îndoială, dar raţiunea nu-i decât raţiune şi-i satisface omului numai capacitatea de a raţiona, pe când vrerea este manifestarea întregii vieţi, adică a întregii vieţi a omului, cu tot cu raţiune şi cu toate scărpinările. Şi cu toate că, din această manifestare, viaţa noastră iese adeseori cam mizerabilă, e totuşi viaţă, nu o simplă extragere a rădăcinii pătrate. Eu, de pildă, absolut firesc, vreau să trăiesc ca să-mi satisfac toată capacitatea mea de a trăi, nu ca să-mi satisfac doar capacitatea mea de a raţiona, adică a douăzecea parte din toată capacitatea mea de a trăi. Ce ştie raţiunea? Raţiunea nu ştie decât ceea ce a apucat să afle (unele lucruri, poate, nici nu le va afla vreodată; chiar dacă nu-i o consolare, de ce n-am spune-o?), iar natura omenească acţionează toată pe de-a-ntregul, cu tot ce e în ea, conştient şi inconştient, şi chiar dacă minte, totuşi trăieşte. Bănuiesc, domnilor, că mă priviţi cu părere de rău; îmi repetaţi că un om cultivat şi evoluat, adică, într-un cuvânt, un om cum va fi omul viitor, nu poate deci, cu bună ştiinţă, să vrea ceva dezavantajos pentru el; ziceţi, deci, că aşa ne învaţă matematica. Dar vă repet a suta oară: există un singur caz, numai unul, când omul poate într-adins, conştient să-şi dorească ceva dăunător, stupid, chiar extrem de stupid, şi anume: să aibă dreptul de a-şi dori ceva, mai stupid de care nu există nimic, şi să nu fie legat de obligaţia

de a-şi dori numai lucruri deştepte. Doar, domnilor, această prostie imensă, acest capriciu s-ar putea să fie cel mai convenabil lucru, pentru alde noi, din câte există pe pământ, mai ales în anumite cazuri. Printre altele, poate fi mai folositor decât toate foloasele chiar în cazul când ne face rău pe faţă şi contrazice cele mai lucide concluzii despre foloase, la care a ajuns raţiunea noastră. – pentru că în orice caz ne menajează ceea ce avem noi mai important şi mai scump, adică personalitatea şi individualitatea noastră. Unii, bunăoară, afirmă că într-adevăr asta e cel mai scump lucru pentru omenire; vrerea poate, fireşte, dacă vrea, să cadă la învoială cu raţiunea, mai ales dacă nu se exagerează cu asta şi se întrebuinţează în mod temperat; e un lucru util şi câteodată chiar lăudabil. Însă vrerea adeseori, chiar cel mai adesea, contrazice, cu încăpăţânare desăvârşită, raţiunea şI. ŞI. Nu ştiţi şi dv., asta-i un lucru util şi câteodată chiar lăudabil? Domnilor, să presupunem că omul nu-i prost. (într-adevăr, nu ne putem pronunţa aşa la adresa lui măcar în virtutea faptului că, dacă ar fi prost, atunci cine, mă rog, ar mai fi deştept?) Dar dacă nu-i prost, e monstruos de ingrat! Fenomenal de ingrat. Chiar mă gândesc că cea mai bună definiţie a omului ar fi: fiinţă bipedă şi ingrată. Dar asta încă nu-i tot; acesta încă nu-i principalul lui defect; principalul lui defect e perpetua lui imoralitate, perpetuă de la potopul universal şi până la perioada Schleswig-Holstein din destinul omenesc. Imoralitate şi, deci, nechibzuinţă; căci se ştie demult că nechibzuinţa nu are altă sursă decât imoralitatea, la încercaţi să aruncaţi o privire asupra istoriei umanităţii; ei, ce vedeţi? Măreţie? Mă rog, poate că şi măreţie; numai colosul din Rodos şi tot ar fi ceva! Doar nu degeaba domnul Anaevski ne aduce la cunoştinţă faptul că, după părerea unora, ar fi făcut de mâna omului, însă alţii afirmă că ar fi făurit de însăşi natura. Atunci, diversitate? Mă rog, poate fi şi diversitate; gândiţi-vă ce trudă ar fi să cercetăm, în toate secolele şi la toate popoarele, numai uniformele de paradă

ale militarilor şi civililor; cât priveşte uniformele funcţionarilor, aici ne-am putea chiar frânge gâtul; nici un istoric n-ar rezista. Monotonie? Da, mă rog, poate fi şi monotonie; se încaieră şi se tot încaieră, şi acum se încaieră, şi mai înainte s-au încăierat, şi după aceea s-au încăierat. – recunoaşteţi şi dV. Că asta-i din cale-afară de monoton, într-un cuvânt, despre istoria omenirii se poate spune totul, tot ce i s-ar părea năzări imaginaţiei celei mai zdruncinate. Un singur lucru nu s-ar putea spune că-l vedeţi – cuminţenia. V-aţi poticni de la prima silabă. Şi chiar clipă de clipă dăm, în privinţa asta, peste o chestie: doar permanent apar în viaţă oameni cuminţi şi chibzuiţi, înţelepţi şi iubitori ai seminţiei umane, al căror principal scop în viaţă este tocmai de a se purta cât mai cuminte şi chibzuit, ca să zicem aşa, ca să-l lumineze prin persoana lor pe aproapele, mai precis, ca să îi demonstreze că se poate trăi pe lume şi cuminte şi chibzuit. Şi ce? Se ştie: mulţi dintre aceşti iubitori, mai devreme sau mai târziu, poate chiar spre sfârşitul vieţii, şi-au trădat principiile, împotmolindu-se în câte o tărăşenie, uneori chiar dintre cele mai indecente. Acum vă întreb: ce se poate aştepta de la om, în calitatea lui de fiinţă înzestrată cu asemenea însuşiri ciudate? N-aveţi decât să-l copleşiţi cu toate bunătăţile pământeşti, n-aveţi decât să-l cufundaţi în fericire până peste cap, astfel încât bulbucii să iasă la suprafaţa fericirii, ca la suprafaţa apei; n-aveţi decât să-i oferiţi o îndestulare economică atât de mare, încât să nu-i mai rămână chiar nimic altceva de făcut decât să doarmă, să înfulece turtă dulce şi să se agite pentru necurmarea istoriei universale. – că şi-aşa omul, şi-aşa, numai din ingratitudine, numai ca să vă facă de ocară, tot vă va trânti o porcărie. Îşi va risca până şi turta dulce şi într-adins îşi va dori neghiobia cea mai dezastruoasă, absurditatea cea mai neeconomică numai şi numai pentru ca, în această cuminţenie pozitivă, să-şi insinueze fantasticul său element păgubos. Anume visele sale fantastice, prostia sa cea mai

vulgară va dori să şi le menţină, numai ca să-şi confirme (ca şi cum asta chiar ar fi o necesitate) faptul că oamenii sunt totuşi oameni, nu clape de pian, la care chiar dacă legile naturii cântă cu mâna lor, ameninţă totuşi să împingă cântatul până într-acolo încât în afara calendarului nu vei mai putea avea chef de nimic. Şi nu numai atât: chiar şi în cazul când într-adevăr ar fi o clapă de pian, chiar dacă i-ar demonstra omului această realitate matematic şi cu ajutorul ştiinţelor naturii, nici aşa nu şi-ar băga minţile în cap, ci va face dinadins ceva pe dos, numai şi numai din ingratitudine: numai pentru a-şi impune punctul de vedere. Iar în cazul în care nu va dispune de mijloacele necesare, va scorni totuşi distrugerea şi haosul, va născoci felurite suferinţe şi-şi va impune până la urmă punctul de vedere! Va slobozi blestemul prin lume şi, întrucât numai omul este capabil să blesteme (acesta-i deja privilegiul lui, prin care se deosebeşte în principal de alte animale), atunci, poate, numai prin blestem îşi va atinge scopul, adică se va convinge că într-adevăr e om, nu o clapă de pian! Dacă veţi spune că şi toate astea pot fi calculate din tabel, şi haosul, şi bezna, şi blestemul, aşa că însăşi posibilitatea calculului preliminar va curma totul şi raţiunea îşi va atinge ţelul – atunci omul va profita de ocazie şi va înnebuni, ca să nu aibă raţiune şi să-şi impună punctul de vedere! Cred în asta, dau seamă de asta, căci, după cât se pare, întreaga cauză a omenirii se reduce doar la posibilitatea omului de a demonstra clipă de clipă că e om, nu un buton! Pe spinarea lui, dar s-o dovedească; prin troglodism, dar s-o dovedească! Şi dacă aşa stau lucrurile, cum să nu păcătuim, cum să nu înălţăm laude că încă nu s-a ajuns atât de departe şi că deocamdată doar dracul ştie de ce o mai fi depinzând vrerea.

Strigaţi la mine (numai dacă mă învredniciţi cu strigătele domniilor voastre) că nimeni nu-mi anulează voinţa; că aici toţi n-au altă grijă decât să intervină cumva, să facă în aşa fel încât însăşi voinţa mea, prin propria ei voinţă, să

coincidă cu interesele mele normale, cu legile naturii şi cu aritmetica.

— Vai, domnilor, cum să mai fie vorba de propria ta voinţă, când se ajunge la tabel şi la aritmetică şi când numai doi-ori-doi-fac-patru va avea căutare? Şi fără voinţa mea doi ori doi va face patru. Mulţam de aşa voinţă proprie!

IX.

Domnilor, glumesc, fireşte, ştiu şi singur că gluma mea e nereuşită, însă nici nu se poate să luăm chiar totul în glumă. Poate că glumesc scrâşnind din dinţi. Domnilor, mă chinuiesc nişte întrebări; daţi-mi răspuns la ele. Domniile voastre, de pildă, vreţi să-l dezbăraţi pe om de vechile lui năravuri şi să-i corijaţi voinţa în funcţie de ceea ce pretind ştiinţa şi bunul simţ. Dar de unde ştiţi că pe om nu numai că se poate, dar şi trebuie să-l transformaţi aşa? De unde conchideţi că omul are nevoie să se transforme aşa? De unde trageţi concluzia că vrerea omului trebuie să se transforme aşa? Pe scurt, de unde ştiţi că această corijare îi va fi într-adevăr omului de folos? Şi, dacă ar fi să spunem lucrurilor pe nume, de unde şi până unde ştiţi cu siguranţă că nu mersul împotriva foloaselor adevărate, normale, garantate de argumentele raţiunii şi aritmeticii, îi este într-adevăr şi întotdeauna de folos omului şi că nu asta-i lege pentru întreaga omenire? Doar deocamdată asta nu-i decât o ipoteză a dv. Să zicem că este legea logicii, însă, poate, nu-i deloc a omenirii. Poate veţi fi crezând, domnilor, că sunt nebun? Permiteţi-mi să am unele rezerve. Sunt de acord: omul este un animal prin excelenţă constructiv, menit să năzuiască în mod conştient spre un ţel şi să se ocupe cu ingineria, adică să-şi taie veşnic şi permanent un drum spre undeva, însă, poate vrea uneori să calce pe-alături tocmai pentru că e condamnat să-şi taie acest drum şi, pe deasupra, pentru că, oricât ar fi de prost în general omul activ şi spontan, totuşi uneori ajunge la concluzia că drumul, iată, aproape întotdeauna duce undeva şi că nu e important unde duce, ci să ducă, iar pruncul cuminte,

neglijând ingineria, să nu se lase în voia lenei distrugătoare care, după cum se ştie, e mama tuturor viciilor. Omului îi place să edifice şi să taie drumuri, asta-i mai presus de orice îndoială. Dar totuşi de ce pune patimă, de asemenea, în distrugere şi haos? Asta spuneţi-mi-o! însă despre asta ţin să spun şi eu două cuvinte. N-o fi iubind, poate, atât de mult distrugerea şi haosul (căci e neîndoielnic că uneori tare le iubeşte, asta-i aşa) pentru că instinctiv se teme să ajungă la ţintă şi să încheie edificarea clădirii? N-aveţi cum să ştiţi, poate că această clădire nu-i place decât de la distanţă, nicidecum din apropiere; poate nu-i place decât s-o edifice, nu să şi trăiască în ea, oferindu-le-o apoi aux animaux domestiques, cum ar fi furnicile, berbecii etC. Etc. Uite, furnicile au cu totul alte preferinţe. Ele au o clădire extraordinară de acelaşi fel, care nu poate fi în veci dărâmată – muşuroiul.

Onorabilele furnici au început cu muşuroiul, probabil că tot cu muşuroiul vor termina, ceea ce conferă cinste constanţei şi pozitivismului lor. Însă omul e o fiinţă uşuratică, reprobabilă şi, poate, ca unui jucător de şah, nu-i place decât procesul atingerii scopului, nu şi scopul în sine. Şi cine ştie (e imposibil să garanteze cineva), poate că tot scopul spre care omenirea năzuieşte pe pământ nu constă decât din această continuitate a procesului de realizare, altfel spus – din însăşi viaţa, nu din scopul propriu-zis care, fireşte, nu poate fi decât ceva ca doi ori doi fac patru, adică o formulă, iar doi ori doi fac patru, domnilor, asta nu mai e viaţă, ci începutul morţii. În orice caz, omul s-a temut mereu de acest doi ori doi fac patru, iar eu mă tem şi acum. Să zicem că omul nu face decât să caute acest doi ori doi fac patru, traversează oceanele, îşi sacrifică viaţa în această căutare, dar, zău, parcă îi e frică să găsească cu adevărat. Doar simte că, de îndată ce găseşte, nu va mai avea ce să caute. Muncitorii, după ce termină lucrul, îşi primesc cel puţin banii, se duc la cârciumioară, nimeresc apoi la poliţie. – ei bine, au deci, ce face o săptămână întreagă. Dar omul

unde să se ducă? De fiecare dată se observă la el un fel de jenă atunci când atinge asemenea scopuri. Ce-i drept, atingerea îi place, dar să nu fie o atingere completă, ceea ce, desigur, e teribil de ridicol. Într-un cuvânt, alcătuirea omului e comică; toate acestea, evident, conţin un calambur. Dar doi-ori-doi-fac-patru este, totuşi, ceva nesuferit. Doi-ori-doi-fac-patru nu-i, după părerea mea, decât o impertinenţă. Doi-ori-doi-fac-patru se uită ca un filfizon, îţi stă în drum cu mâinile în şolduri, nu te lasă să treci şi scuipă. Sunt de acord că doi-ori-doi-fac-patru este un lucru excelent; dar dacă ne apucăm să lăudăm totul, atunci şi doi-ori-doi-fac-cinci este uneori un lucruşor nemaipomenit de drăguţ.

Şi de ce sunteţi atât de ferm şi solemn convinşi că numai normalul şi pozitivul, într-un cuvânt, că numai prosperitatea îi este omului avantajoasă? Nu cumva raţiunea greşeşte în privinţa avantajelor? Nu s-ar putea să-i placă la fel de mult şi suferinţa? Nu s-ar putea ca suferinţa să-i fie exact tot atât de avantajoasă ca şi prosperitatea? Iar uneori omului îi place teribil de mult suferinţa, ţine la ea cu patimă, ceea ce-i un lucru ştiut, în privinţa asta nici n-are rost să cerem lămuriri de la istoria universală: întrebaţi-vă pe dV. Înşivă dacă sunteţi om şi aţi avut parte de câţiva ani de viaţă. După părerea mea personală, ar fi chiar întrucâtva indecent să ţinem numai la prosperitate. Bine sau rău, dar uneori e o mare plăcere şi să sfărâmi ceva. De fapt, eu nu ţin morţiş nici la suferinţă, dar nici la prosperitate nu ţin. Ţin morţiŞ. La capriciul meu, ţin să-mi fie garantat când voi avea nevoie de el. Suferinţa, bunăoară, nu este permisă în vodeviluri, ştiu asta. Într-un palat de cleştar nici nu-i de conceput; suferinţa înseamnă îndoială, înseamnă negare şi ce palat de cleştar mai e acela de care te poţi îndoi? Şi totuşi sunt convins că omul n-ar renunţa niciodată la suferinţa adevărată, adică la distrugere şi haos. Suferinţa – păi ea e singurul mobil al conştiinţei noastre. Deşi am susţinut la început că, după părerea mea, conştiinţa este

cea mai mare nenorocire a omului, ştiu totuşi că omul ţine la ea şi n-ar da-o pe nici un fel de satisfacţii. Conştiinţa e, bunăoară, infinit mai presus decât doi ori doi. După doi ori doi, fireşte, nu-ţi mai rămâne nimic, nici de făcut, nici chiar de aflat. Nu va mai fi posibil decât să-ţi blochezi cele cinci simţuri şi să te cufunzi în contemplaţie. Însă, atunci când omul are conştiinţă, deşi ajunge la acelaşi rezultat, adică tot nu va avea ce face, va putea cel puţin să se biciuiască uneori, iar asta îl mai înviorează cât de cât. Deşi situaţia e retrogradă, e oricum mai bine decât nimic.

X.

Credeţi în edificiul de cleştar, pe veci indestructibil, adică într-o clădire la care nici nu poţi scoate limba pe furiş, nici nu-i poţi da cu tifla, ţinându-ţi mâna ascunsă în buzunar. Bine, dar eu, poate, mă tem de această clădire tocmai pentru că este din cleştar şi pe veci indestructibilă, tocmai pentru că nu voi putea scoate la ea limba pe furiş.

Vedeţi dv.: dacă în loc de palat ar fi vorba de un coteţ şi dacă ar începe o ploaie, poate că m-aş băga în coteţ ca să nu mă ude, însă coteţul nu-l voi lua drept palat din recunoştinţă că m-a adăpostit de ploaie. Râdeţi, spuneţi chiar că în acest caz coteţul şi palatul sunt totuna. Da, vă răspund eu, dacă ar trebui să trăim numai ca să nu ne udăm.

Dar ce să fac dacă mi-am băgat în cap ideea că oamenii nu trăiesc numai pentru asta şi că, dacă tot trebuie să trăiască, mai bine să trăiască în palate? Asta mi-e vrerea, asta mi-e dorinţa. O să mi-o răzuiţi de pe creier numai atunci când îmi veţi fi schimbat dorinţele. Hai, schimbaţi-mi-le, ademeniţi-mă cu altceva, oferiţi-mi alt ideal. Dar deocamdată coteţul nu-l voi lua drept palat. Chiar dacă s-ar vădi că edificiul de cleştar e o scorneală, că nici n-are cum exista conform legilor naturii şi că l-am născocit numai în virtutea propriei mele prostii, în virtutea unor obişnuinţe străvechi, neraţionale ale generaţiei noastre. Nu-mi pasă că n-are cum exista. Oare nu-i totuna dacă există în dorinţele

mele sau, mai bine zis, există, atâta timp cât există dorinţele mele? Poate că râdeţi din nou? N-aveţi decât să râdeţi; accept toate persiflările şi totuşi n-o să spun că-s sătul atunci când mi-e foame; ştiu totuşi că nu mă voi astâmpăra în faţa unui compromis, în faţa unei permanente perioade nule, numai pentru că „zeroul” există conform legilor naturii şi există realmente. Nu voi accepta ca încununare a dorinţelor mele o clădire imensă, cu apartamente pentru chiriaşi săraci, cu contract pe o mie de ani şi avându-l, pentru orice eventualitate, pe dentistul Wilgenheim pe firmă. Distrugeţi-mi, spulberaţi-mi idealurile, arătaţi-mi ceva mai bun şi o să vă urmez. Veţi zice, poate, că nu merită să vă legaţi la cap cu mine; dar în acest caz aş putea şi eu să vă răspund cu aceeaşi monedă. Discutăm serios; şi dacă nu vreţi să mă învredniciţi cu atenţia domniilor voastre, să ştiţi că n-o să mă ploconesc. Eu am subterana mea.

Dar atâta timp cât trăiesc şi doresc, să mi se usuce mâna dacă voi căra măcar o cărămidă pentru clădirea acestui bloc de locuinţe! Nu vă uitaţi că adineaori am renegat edificiul de cristal numai din cauză că n-o să-l pot întărâta scoţându-mi limba la el. Asta n-am spus-o pentru că tare-mi place să scot limba. Poate că n-am fost supărat decât că, printre toate clădirile domniilor voastre, nu există până acum niciuna la care s-ar putea să nu-ţi vină să scoţi limba. Dimpotrivă, aş accepta să mi se taie limba de tot, numai din recunoştinţă, dacă s-ar putea aranja astfel încât eu însumi să nu mai am niciodată chef să scot limba. Nu mă priveşte că aşa ceva nu se poate aranja şi că trebuie să ne mulţumim cu apartamentele. De ce am în alcătuirea mea asemenea dorinţe? Oare voi fi fiind astfel alcătuit numai ca să ajung la concluzia că toată structura mea nu-i decât o cacialma? Oare la asta se rezumă ţelul? Nu cred.

De altminteri, ştiţi ceva? Sunt convins că subteranii de teapa mea trebuie ţinuţi în frâu. Unul ca noi, deşi e în stare să stea în subterană timp de patruzeci de ani, dacă iese la

lumină şi scapă din frâu, atunci să ştiţi că vorbeşte, vorbeşte şi nu mai termină.

XI.

La urma urmei, domnilor: mai bine-i să nu faci nimic. Mai bună-i inerţia conştientă! Prin urmare, trăiască subterana! Deşi am spus că fierbe fierea-n mine invidiindu-l pe omul normal, n-aş vrea să fiu în locul lui, în condiţiile în care îl văd (deşi nu voi conteni să-l invidiez. Nu, nu, în orice caz, subterana e mai avantajoasă!). Acolo cel puţin se poate. Eh! Păi şi acum mint! Mint pentru că ştiu şi eu, ca doi-ori-doi, că subterana nu-i deloc mai bună, că mai bun e altceva, cu totul altceva, ceva la care râvnesc, dar care e de negăsit pentru mine! La naiba cu subterana!

Uite chiar ce ar fi bine în cazul de faţă: ar fi cel mai bine dacă aş crede măcar câtuşi de puţin din tot ce am scris acum. Dar vă jur, domnilor, că nu cred nimic, nici un cuvinţel nu cred din cele mâzgălite până acum! Adică, să zicem, cred, dar în acelaşi timp, nu se ştie de ce, simt şi bănuiesc că mint de îngheaţă apele.

— Atunci de ce-ai mai scris toate astea? Mă întrebaţi domniile voastre.

— Uite de ce: dacă v-aş înfunda undeva pentru patruzeci de ani, lăsându-vă fără nici o ocupaţie, apoi aş veni la domniile voastre, în subterană, peste patruzeci de ani, ca să vă vizitez, unde credeţi că aţi ajunge? E oare posibil să laşi un om singur, fără ocupaţie, timp de patruzeci de ani?

— Şi nu ţi-e ruşine, şi nu te simţi înjosit! îmi veţi zice, poate, clătinând cu dispreţ din cap. Eşti însetat de viaţă şi rezolvi problemele vieţii printr-o harababură logică. Şi ce sâcâitoare, ce impertinente sunt ieşirile d-tale, dar în acelaşi timp se vede ce frică ţi-e! Spui prostii şi eşti mulţumit de ele; spui obrăznicii, dar îţi e mereu teamă pentru ele şi te scuzi. Susţii că nu te temi de nimic, ' ne linguşeşti când ne afli părerea. Susţii că scrâşneşti din dinţi dar în acelaşi timp te ţii de vorbe de duh ca să ne faci să râdem. Ştii că vorbele d-tale de duh nu sunt inteligente,

dar, evident, eşti foarte mulţumit de virtuţile lor literare. Poate că, într-adevăr, s-a întâmplat să suferi, dar n-ai pic de respect pentru suferinţa dumitale; ai şi adevărul în d-ta, dar n-ai pudoare; mânat de cea mai meschină vanitate, îţi etalezi adevărul, îl faci de ruşine, îl scoţi la tarabă. Vrei într-adevăr să spui ceva, dar ţi-e frică şi-ţi ascunzi ultimul cuvânt, pentru că n-ai curajul să-l rosteşti, posedat fiind doar de impertinenţă fricoasă. Te lauzi cu conştiinţa, dar nu faci decât să şoväi, pentru că deşi mintea îţi funcţionează, inima îţi e întunecată de dezmăţ şi, fără să ai inima curată, nu există conştiinţă deplină, adevărată. Şi câtă insistenţă poţi avea, cerşeşti mila şi te fandoseşti! Minciună, minciună, minciună!

Fireşte, toate aceste cuvinte ale domniilor voastre le-am născocit chiar eu, acum. Şi ele sunt din subterană. Acolo, timp de patruzeci de ani, am stat cu urechea lipită de-o crăpătură, ascultându-vă cum rostiţi asemenea cuvinte. Le-am inventat chiar eu, căci numai cuvintele se lasă inventate. Nu-i de-a mirării că mi-au intrat singure în cap şi au luat formă literară.

Dar oare, oare sunteţi chiar atât de creduli, încât să vă imaginaţi că voi tipări toate astea, ba încă o să vi le şi ofer ca să le citiţi? Şi iată încă o nedumerire pe care trebuie să mi-o lămuresc: adică de ce vă tot numesc „domnilor”, de ce mă adresez domniilor voastre ca şi cum într-adevăr mi-aţi fi cititori? Mărturisiri de felul celor pe care intenţionez să încep a le relata nu se obişnuieşte să fie tipărite şi oferite altora spre lectură. Cel puţin eu unul nu am în mine atâta tărie, nici nu consider că e necesar să am. Dar vedeţi dv.: mi-a trecut prin minte o fantezie şi, fie ce-o fi, vreau să o duc la îndeplinire. Iată despre ce-i vorba:

Printre amintirile oricărui om există lucruri pe care nu le dezvăluie tuturor, ci poate doar prietenilor. Există şi unele pe care nu le dezvăluie nici prietenilor, ci poate, doar sieşi, ba încă şi în secret. Dar există, în sfârşit, lucruri pe care omul se teme să le dezvăluie până şi lui însuşi, şi fiecare om

cumsecade acumulează destule asemenea lucruri. Adică se întâmplă chiar aşa: cu cât omul e mai cumsecade, cu atât mai multe lucruri din astea are. Eu unul de-abia recent am îndrăznit să-mi amintesc unele peripeţii din trecut, însă până acum le-am evitat, chiar cu un fel de îngrijorare. Dar acum, când nu doar mi le amintesc, ci m-am decis chiar să le aştern pe hârtie, iată la ce încercare am de gând să mă pun: e oare posibil să fii absolut sincer măcar cu tine însuţi şi să nu-ţi fie frică să rosteşti tot adevărul? Apropo de asta fac următoarea observaţie: Heine afirmă că autobiografiile exacte sunt aproape imposibile şi că omul minte cu siguranţă când e vorba de propria lui persoană. După părerea lui, Rousseau, bunăoară, trebuie să fi minţit negreşit în confesiunea lui, ba chiar a minţit cu bună ştiinţă, din vanitate. Sunt convins că Heine are dreptate: îmi dau foarte bine seama că uneori, împins numai de vanitate, poţi să te ponegreşti singur, atribuindu-ţi crime pe de-a-ntregul; şi chiar înţeleg prea bine de ce gen poate fi această vanitate. Însă Heine se referea la un om care s-a confesat în faţa publicului. Eu, dimpotrivă, scriu doar pentru mine şi declar o dată pentru totdeauna că, chiar dacă scriu parcă adresându-mă unor cititori, n-o fac decât de ochii lumii, pentru că aşa-i mai uşor de scris. E vorba de formă, doar de forma nudă şi cititori nu voi avea niciodată. Am mai spus-o.

Nu vreau să fiu stânjenit de nimic în redactarea însemnărilor mele. Nu voi ţine cont de nici o ordine şi de nici un sistem. Voi nota ceea ce-mi voi aduce aminte.

Iată că aici, de pildă, v-aţi putea lega de cuvintele mele şi să mă întrebaţi: dacă într-adevăr nu mizezi că vei avea cititori, atunci de ce faci acum cu d-ta însuţi, ba încă pe hârtie, asemenea convenţii, că, adică, nu vei ţine cont de nici o ordine şi de nici un sistem, că vei nota ceea ce-ţi vei aduce aminte etC. Etc.? De ce te explici? De ce te scuzi?

— De aia, vă răspund eu.

De altfel, la mijloc e o întreagă psihologie. Poate şi faptul că, pur şi simplu, sunt laş. Dar poate şi faptul că într-adins

îmi imaginez că aş avea un public, ca să mă port mai decent în timp ce o să scriu. Pot exista o mie de cauze.

Şi încă ceva: de ce, la ce bun, adică, vreau să scriu? Dacă n-o fac pentru public, nu s-ar fi putut şi aşa, în gând, să-mi amintesc totul, fără a transpune nimic pe hârtie?

Asta-i aşa; dar pe hârtie va ieşi cumva mai solemn. Scrisul conferă o anumită sobrietate, mai multă luciditate în judecata propriilor fapte, mai mult stil. Pe urmă, poate că mă voi simţi într-adevăr mai uşurat în timp ce voi scrie. De pildă, acum mă copleşeşte o veche amintire. Mi-a venit clar în minte zilele acestea şi de atunci a rămas în mine ca un motiv muzical sâcâitor, care nu vrea nicidecum să te slăbească. Or, eu am chef să mă descotorosesc de ea. Am sute de asemenea amintiri, dar din când în când din suta asta iese câte una la iveală şi mă apasă. Nu ştiu de ce cred că, dacă o voi pune pe hârtie, mă va lăsa în pace. De ce n-aş încerca?

În sfârşit: mă plictisesc şi stau tot timpul fără să fac nimic. Iar însemnările vor fi într-adevăr ca un fel de muncă. Se zice că munca îl face pe om bun şi cinstit. Ei bine, asta ar putea fi în orice caz o şansă.

Acum ninge. O ninsoare aproape apoasă, galbenă, tulbure. Şi ieri a nins, a nins şi zilele trecute. Mi se pare că văzând lapoviţa mi-am amintit anecdota care acum nu mai vrea să mă slăbească. Aşadar, cele ce urmează le voi povesti pornind de la lapoviţă.

PARTEA A DOUA.

Pornind de la lapoviţă.

Când chiar din bezna rătăcirii Cu arzândul verb al stăruirii Eu sufletul căzut ţi-am scos Şi tu, mocnind de suferinţă, îţi blestemai cu grea căinţă Desfrâul care-adânc te-a ros; Când pedepsind cu amintirea Ruşinea-n care-ai fost de-abia, Mi-ai depănat şi povestirea Cu tot ce-a fost înaintea mea; Şi ruşinată, îngrozită, Când ochii-n palme ţi-ai ascuns, Cutremurată, prihănită Cu-amare lacrimi tu ai plâns.

EtC. EtC. Etc. (Dintr-o poezie de N. A. Nekrasov)

I.

N-aveam pe vremea aceea decât douăzeci şi patru de ani. Încă de pe atunci viaţa mea era mohorâtă, neorânduită şi de o singurătate aproape sălbatică. Nu mă adunam cu nimeni, evitam până şi să vorbesc şi mă înfundam tot mai mult în ungherul meu. La serviciu, la cancelarie, căutam chiar să nu mă uit la nimeni şi îmi dădeam foarte bine seama că toţi colegii mei nu numai că mă socoteau un ins ciudat, ci-aveam mereu şi impresia asta-şi că parcă mă priveam cu un fel de dezgust. Îmi trecea prin minte: oare de ce nimănui, cu excepţia mea, nu i se pare că este privit cu dispreţ? Unul dintre colegii de birou avea o faţă respingătoare şi mâncată toată de vărsat, încât parcă ar fi fost a unui tâlhar. Cred că dacă aş fi avut o asemenea faţă scârboasă nici n-aş fi îndrăznit să-mi ridic ochii spre careva. Altul avea tunica atât de uzată, încât în preajma lui mirosea deja urât. Şi totuşi niciunul dintre domnii ăştia nu se jena deloc – nici din pricina hainelor, nici din pricina feţei, nici din vreo pricină, să zicem, morală. Niciunul, nici celălalt nu-şi imaginau că ceilalţi se uită la ei cu dezgust; de fapt, chiar dacă şi-ar fi imaginat, le-ar fi fost indiferent, atâta timp cât şefii binevoiau să nu-i privească chiorâş. Acum mi-e cu desăvârşire clar că eu însumi, ca o consecinţă a vanităţii mele nemărginite şi, prin urmare, a exigenţei faţă de propria-mi persoană, mă priveau adesea cu o nemulţumire cumplită, împinsă până la dezgust, şi de aceea, mental, îi atribuiam părerea mea oricăruia dintre ei. Bunăoară, îmi uram faţa, găseam că e mârşavă şi chiar bănuiam că ar avea o expresie ordinară şi de aceea de fiecare dată, făcându-mi apariţia la serviciu, încercam să mă port cât mai independent, ca să nu fiu suspectat de mârşăvie, şi să-mi compun o expresie cât mai distinsă cu putinţă. „Chiar dacă faţa nu mi-o fi frumoasă, mă gândeam eu, să fie în schimb distinsă, expresivă şi, în primul rând, extrem de inteligentă.” însă ştiam precis şi chinuitor că faţa mea nu va fi niciodată în stare să exprime aceste perfecţiuni. Dar cel

mai groaznic era că-mi găseam figura eminamente neghioabă. M-aş fi putut împăca pe deplin cu gândul că mintea mi-e proastă. Aş fi acceptat chiar şi o expresie mârşavă, însă numai cu condiţia ca faţa mea să fie în acelaşi timp considerată extrem de inteligentă.

Pe toţi colegii de birou, fireşte, îi uram, de la primul până la ultimul, şi îi dispreţuiam pe toţi, însă în acelaşi timp parcă mă şi temeam de ei. Se întâmpla că, subit, îi socoteam chiar mai presus de mine. Pe-atunci asta mi se întâmpla cumva subit: ba îi dispreţuiesc, ba îi consider mai presus de mine. Un om cultivat şi de treabă nu poate fi vanitos fără să fie nemărginit de exigent cu sine şi fără să se dispreţuiască în unele clipe, ajungând până la ura de sine. Dar dispreţuindu-i sau socotindu-i mai presus decât mine, îmi aplecam ochii aproape în faţa tuturor celor pe care-i întâlneam. Făceam chiar experienţe: oare voi putea înfrunta măcar privirile ăstuia? Şi eram întotdeauna primul care-mi coboram privirea în pământ. Asta mă chinuia până la turbare. Aveam în mine o frică maladivă ca nu cumva să par ridicol şi de aceea, ca un sclav, adoram rutina în tot ce privea exteriorul; mă lăsam cu drag dus pe făgaşurile bătătorite şi mă speriam din tot sufletul de orice excentritate pe care mi-o observam. Dar cum aş fi putut rezista? Eram bolnăvicios de cultivat, cum se şi cuvine să fie cultivat un om al timpului nostru. Ei, în schimb, erau toţi obtuzi şi semănau unul cu altul, ca berbecii dintr-o turmă. Poate, din tot biroul, numai mie mi se părea permanent că sunt laş şi sclav; mi se părea tocmai pentru că eram cultivat. Însă nu doar mi se părea, ci chiar aşa era în realitate: eram laş şi sclav. O spun fără jenă. Oricare om de treabă din timpul nostru este şi trebuie să fie laş şi sclav. Este starea lui normală. De asta sunt profund convins. Aşa e făcut omul şi aşa e alcătuit. Şi nu în prezent, ca urmare a cine ştie căror împrejurări întâmplătoare, ci în general, în toate timpurile, omul de treabă trebuie să fie laş şi sclav. Este legea naturii pentru toţi oamenii de treabă din lume. Dacă vreunuia dintre ei i se întâmplă s-o facă pe

grozavul în vreo situaţie, să nu se consoleze cu asta şi să nu i se urce la cap: oricum, în altă situaţie va da chix. Aceasta este unica şi eterna ieşire. O fac pe grozavii numai măgarii şi corciturile lor, dar şi acestea numai până la un anumit punct. Nu merită să le dai atenţie pentru că n-au absolut nici o importanţă.

Mă mai chinuia ceva pe atunci: tocmai faptul că nimeni nu seamănă cu mine, iar eu nu semăn cu nimeni. „Eu sunt singur, iar eu sunt toţi îmi ziceam şi cădeam pe gânduri.

Se vede dintr-asta că eram încă un copil.

Se întâmpla să apară şi situaţii contrarii. Câteodată îmi era tare lehamite să mă duc la birou: ajungeam într-un asemenea hal de lehamite, că de multe ori mă întorceam bolnav de la slujbă. Dar subit, din senin, începea o perioadă de scepticism şi indiferenţă (toate la mine erau pe perioade) şi iată-mă râzând singur de intoleranţa şi dezgustul meu, reproşându-mi singur romantismul. Ba n-am chef să stau de vorbă cu nimeni, ba ajung până acolo, încât nu numai că-mi dau drumul la gură, dar mă bate chiar gândul să mă împrietenesc cu ei. Tot dezgustul meu dispărea dintr-o dată, ca din senin. Cine ştie, poate că nu l-am avut niciodată, poate că era o mască, luată din cărţi? Nici până acum n-am găsit răspuns la întrebarea asta. O dată chiar m-am împrietenit la toartă cu ei, am început să le frecventez casele, să joc preferans, să beau votcă, să discut despre avansări. Dar aici permiteţi-mi să fac o digresiune.

În linii mari, noi, ruşii, n-am avut niciodată romantici proşti, cu capul în stele, cum sunt mai ales cei germani şi francezi, pe care nu-i influenţează nimic, chiar de-ar plesni pământul sub ei, chiar de-ar pieri toată Franţa pe baricade. – nu, ei o ţin una şi bună, nu s-ar schimba nici măcar din convenienţă şi-şi vor cânta cântecele lor stelare până, ca să zic aşa, în mormânt, pentru că sunt proşti. La noi însă, pe pământul rusesc, nu există proşti, asta se ştie; prin asta ne şi deosebim de celelalte pământuri nemţeşti. Prin urmare, nici firi stelare nu se întâlnesc la noi în stare pură. Toate

astea le-au inventat publiciştii şi criticii noştri „pozitivi” de atunci, dându-se în vânt după Kostanjongli şi nenişori de-alde Piotr Ivanovici, din prostie luându-i drept idealul nostru, au scornit tâmpenii pe seama romanticilor, considerându-i tot atât de stelari precum cei din Germania sau din Franţa. Dimpotrivă însuşirile romantismului nostru sunt de-a dreptul opuse celor ale romantismului stelar-european şi aici nu-i potrivită nici o unitate europeană de măsură. (Permiteţi-mi, vă rog, să folosesc acest cuvânt: „romantic” – cuvinţel străvechi, respectabil şi cunoscut de toată lumea.) Însuşirile romanticului nostru sunt să înţeleagă totul, să vadă totul şi să vadă adesea incomparabil mai limpede decât văd cele mai pozitive minţi ale noastre; să nu se împace cu nimic şi cu nimeni, dar în acelaşi timp să nu se dea în lături de la nimic; să ocolească totul, să cedeze în toate şi să fie politicos cu toată lumea; să nu piardă niciodată din vedere scopul util, practic (nişte apartamente, acolo, primite de la stat, pensioare, steluţe) – să ţintească acest scop prin toate entuziasmele şi volumaşele de versuri lirice şi în acelaşi timp, până la mormânt, să păstreze nevătămat în suflet „frumosul şi sublimul”, păstrându-şi, pentru că tot veni vorba, şi propria persoană pe perniţe moi ca pe un lucruşor ieşit din mâna bijutierului, măcar pentru, bunăoară, folosul aceluiaşi „frumos şi sublim”. Larg om la suflet este romanticul nostru şi cel dintâi şmecher dintre toţi şmecherii noştri, vă încredinţez de astA. Chiar din experienţă. Fireşte, toate astea sunt valabile numai dacă romanticul e deştept. Na-ţi-o bună, am zis-o! Romanticul e întotdeauna deştept, n-am vrut decât să fac observaţia că, deşi am avut şi romantici tâmpiţi, asta nu intră la socoteală şi numai pentru că dumnealor, încă în floarea vârstei fiind, au degenerat definitiv, s-au prefăcut în nemţi şi, ca să-şi păstreze mai bine lucruşorul ieşit din mâna bijutierului, s-au stabilit pe-acolo pe undeva, cei mai mulţi la Weimar sau la Schwarzwald. Eu, de exemplu, îmi dispreţuiam sincer munca de la Dirou şi dacă nu-mi arătam scârbă, asta era

din necesitate, deoarece stăteam acolo şi luam bani pentru ce făceam. Drept rezultat, remarcaţi, vă rog, că totuşi nu mi-am arătat scârbă. Romanticul nostru mai degrabă şi-ar ieşi din minţi (ceea ce, de altminteri, se întâmplă foarte rar), dar nu se-apucă să-şi dea scârbă în vileag dacă nu are în vedere altă carieră, şi n-o să fie niciodată îmbrâncit afară, ci doar dus, poate, la casa de nebuni în chip de „rege al Spaniei” şi asta numai dacă şi-ar ieşi prea de tot din minţi. Ştiţi însă că, la noi, îşi ies din minţi doar sfrijiţii şi bălanii. Pe când romanticii noştri, care-s câtă frunză şi iarbă, dobândesc ulterior ranguri importante. Diversitatea e neobişnuită! Şi ce aptitudine pentru senzaţiile cele mai contradictorii! Şi atunci mă consolam cu asta, nici acum nu gândesc altfel. De aceea avem atât de multe „firi largi” care, chiar şi atunci când decad într-un hal fără hal, nu-şi pierd niciodată idealul; şi deşi nu mişcă un deget de dragul idealului, deşi sunt tâlhari şi hoţi inveteraţi, îşi respectă totuşi până la lacrimi idealul iniţial şi sunt neobişnuit de cinstiţi în sufletul lor. Da, numai printre noi ticălosul cel mai inveterat poate fi absolut şi chiar sublim de cinstit în suflet, neîncetând, în acelaşi timp, să fie ticălos. Repet, la tot pasul, din romanticii noştri ies uneori asemenea şnapani afacerişti (cuvântul „şnapani” îl întrebuinţez din dragoste), care arată subit un asemenea simţ al realităţii şi atâta cunoaştere pozitivă, încât privindu-i, şefii lor şi publicul, stupefiaţi, rămân încremeniţi şi cu gurile căscate.

Diversitatea e realmente extraordinară şi numai Dumnezeu ştie în ce se va preface şi ce va deveni în circumstanţele ulterioare şi ce ne promite ea în viitorul nostru. Însă materialul nu-i rău deloc! Şi n-o spun din cine ştie ce patriotism caraghios sau de paradă. De altfel, sunt sigur, vă închipuiţi iarăşi că râd. Şi cine ştie, poate şi invers, adică sunteţi convinşi că într-adevăr aş gândi aşa. În orice caz, domnilor, ambele păreri ale domniilor voastre vor reprezenta pentru mine o onoare şi o plăcere deosebită. Şi iertaţi-mi digresiunea.

Desigur, prietenia cu tovarăşii mei nu a rezistat mult, foarte curând am început să mă clănţănesc cu ei şi, ca urmare a tinereţii şi a lipsei mele de experienţă, am încetat chiar să-i salut, tăindu-le şi lor cheful să mă salute. De altfel, aşa ceva mi s-a întâmplat numai o singură dată. Îndeobşte, am fost mereu singur.

Acasă, în primul rând, mai mult citeam. Voiam, cu ajutorul senzaţiilor exterioare, să înăbuş clocotul necontenit din mine. Iar dintre senzaţiile exterioare pentru mine nu era accesibilă decât lectura. Desigur, lectura îmi era de mare ajutor – mă emoţiona, mă desfăta şi mă chinuia. Dar uneori mă plictisea îngrozitor. Voiam totuşi să fac mişcare şi, brusc, mă cufundam în desfrâu, ba nu, nu într-unui adevărat, ci într-unui meschin, obscur, subteran, dezgustător. Pasiunile îmi erau acute, fierbinţi, din pricina veşnicei, bolnăvicioasei mele irascibilităţi. Avânturile mele erau isterice, cu lacrimi şi convulsii. Cu excepţia lecturii, nu mai aveam unde mă duce. – adică nu exista nimic demn de stimă în mediul meu înconjurător, nimic care să mă atragă. Pe deasupra, fierbea urâtul în mine; îşi făcea apariţia setea isterică de contradicţii şi iată-mă lansându-mă în desfrâu. Să ştiţi, n-am meliţat acum atât de mult ca să mă dezvinovăţesc. De fapt, nu! Am minţit! Chiar să mă dezvinovăţesc am vrut. Pe asta, domnilor, o bifez pentru sufletul meu. Nu vreau să mint. Mi-am dat cuvântul.

Mă dedam desfrâului în singurătate, noaptea, pe furiş, cu temeri, cu murdărie, cu ruşine, care nu mă părăseau în cele mai dezgustătoare momente şi care chiar, în asemenea momente, ajungeau să fie un blestem, încă de pe atunci purtam subterana în sufletul meu. Mi-era o frică teribilă ca nu cumva să mă vadă, să mă întâlnească, să mă recunoască cineva. De aceea umblam prin locuri tare dubioase.

O dată, trecând noaptea pe lângă o cârciumioară, privind pe fereastra luminată, am văzut cum domnii dinăuntru s-au luat la bătaie cu tacurile de biliard şi cum unuia dintre ei i-au făcut vânt pe fereastră. Altădată aş fi fost foarte scârbit;

însă atunci a dat ceasul rău peste mine, am început să-l invidiez pe domnul azvârlit pe fereastră şi invidia îmi era aşa de mare, încât am intrat în cârciumă, în sala de biliard. „Poate am norocul, pasămite, să mă iau şi eu la bătaie şi să fiu azvârlit pe fereastră”.

Nu eram beat, dar ia binevoiţi să-mi spuneţi: ce poţi face dacă urâtul te roade până te împinge la isterie?! însă n-a ieşit nimic. Mi-am dat seama că nici să sar pe fereastră nu sunt în stare şi am plecat fără să mă încaier.

De la primul pas mi-a dat peste nas un ofiţer.

Stăteam lângă masa de biliard şi, neştiind cum se joacă, îl încurcam pe ofiţer, care trebuia să treacă; m-a luat de umeri şi tăcut – fără să mă prevină şi fără să-mi dea vreo explicaţie – m-a mutat din locul unde stăteam în alt loc şi a trecut pe lângă mine ca şi cum nu m-ar fi observat. L-aş fi iertat dacă m-ar fi pocnit, dar nu-l puteam nicidecum ierta că m-a mutat din loc şi mi-a ignorat cu atâta insolenţă prezenţa.

Naiba ştie ce-aş fi dat atunci pentru o ceartă adevărată, mai corectă, mai decentă, ca să zic aşa, mai literară! M-a tratat ca pe o muscă. Ofiţerul era un zdrahon înalt de vreo zece verşoci; iar eu sunt o fiinţă scundă şi pirpirie. De altminteri, cearta depindea de mine: ar fi fost destul să protestez şi, desigur, m-ar fi aruncat pe fereastră. Dar m-am gândit bine şi am preferaT. Să dau înapoi înciudat.

Din cârciumă am ieşit jenat şi tulburat, m-am dus întins acasă, iar a doua zi mi-am continuat meschinul desfrâu şi mai cu frică, mai timorat – dar totuşi l-am continuat. De altminteri, să nu cumva să credeţi că mi-a fost frică de ofiţer din laşitate: niciodată n-am fost laş în suflet, deşi mi-a fost mereu frică în realitate, dar, nu vă grăbiţi să râdeţi, fiţi siguri că am o explicaţie pentru asta; puteţi fi siguri că am explicaţii pentru orice.

Ah, dacă acest ofiţer ar fi fost dintre acei care acceptă duelul! însă nu, el era dintre acei domni (vai, demult dispăruţi!) care preferau să acţioneze cu tacurile sau,

precum locotenentul Pirogov al lui Gogol, pe cale ierarhică. Însă duelul nu-l acceptau, iar cu cei de teapa noastră, cu civilii, ar fi găsit cu cale că ar fi chiar indecent să se dueleze – de fapt, considerau duelul drept ceva inadmisibil, libertin, franţuzesc, în timp ce jigneau pe săturatelea, mai ales în cazul unei înălţimi de zece verşoci.

Nu mi-a fost frică din laşitate, ci din nemărginită vanitate. Nu m-au speriat cei zece verşoci ai staturii lui şi nici eventualitatea de-a fi bătut zdravăn şi azvârlit pe fereastră; ce-i drept, curaj fizic aş fi avut destul, însă n-am avut suficient curaj moral. M-am temut că toţi cei prezenţi, începând cu impertinentul de marcator şi până la ultimul conţopist împuţit şi bubos, care se învârtea şi el pe-acolo, cu gulerul numai din jeg – nu mă vor înţelege şi vor râde de mine când voi protesta şi voi începe să vorbesc cu el în limbajul literaturii. Pentru că de punctul onoarei, adică nu de onoare, ci de punctul onoarei (point d'honneur) la noi, nici până astăzi, nu se poate discuta decât în limbajul literaturii. În limba obişnuită nici nu se pomeneşte de „punctul onoarei”. Eram pe deplin convins (simţul realităţii, în pofida a tot romantismul) că, pur şi simplu, toţi se vor umfla de râs, iar ofiţerul nu mă va bate aşa uşor, în glumă, ci negreşit se va apuca să-mi dea cu genunchiul în fund, făcând cu mine, prin această cameră, înconjurul mesei de biliard şi, poate, numai după aceea îmi va face hatârul să mă azvârle pe fereastră. Desigur, acestei istorii de toată mizeria nu-i puteam pune capăt numai aşa, plecând. Mai târziu, aveam să-l întâlnesc adeseori pe stradă pe ofiţer, aşa că l-am luat la ochi. Atâta doar: nu ştiu dacă m-a recunoscut şi el. Cred că nu; trag această concluzie pe baza câtorva indicii. Dar eu, eu îl priveam cu ciudă şi duşmănie, situaţie care a ţinut aşA. Câţiva ani! Pe măsura scurgerii timpului, ura mea chiar se amplifica. La început, discret, am început să culeg informaţii despre el. Mi-a fost greu pentru că nu cunoşteam pe nimeni. Dar o dată, pe stradă, cineva l-a strigat pe numele de familie, când eu îl urmam de la

distanţă, ca şi cum aş fi fost legat de dânsul, şi am aflat cum îl cheamă. Altă dată l-am urmărit până acasă şi dându-i portarului o grivnă, am aflat în ce apartament stă, la care etaj, singur sau cu cineva etc. – într-un cuvânt, tot ce se poate afla de la un portar. Într-o dimineaţă, deşi până atunci n-o mai făcusem pe literatul, mi-a trecut subit prin minte să-l descriu într-o lumină demascatoare, caricaturală, scriind o povestire. Povestirea am scris-o cu plăcere. Îl demascam, chiar îl calomniam; numele de familie i l-am schimonosit mai întâi în aşa fel, încât putea fi identificat de îndată, dar pe urmă, după o matură chibzuinţă, i l-am schimbat şi am trimis povestirea la revista Otecestvennâie zapiski. Însă pe-atunci nu erau încă la modă demascările şi povestirea nu mi-a fost publicată. Mi-a fost tare ciudă. Câteodată mă sufocam de necaz, l-am compus o scrisoare superbă, fermecătoare, implorându-l să-mi ofere scuzele lui; în caz de refuz, îi făceam o aluzie destul de fermă că ne vom duela. Scrisoarea era atât de bine compusă, încât, dacă ofiţerul ar fi priceput cât de cât ce înseamnă „frumosul şi sublimul”, negreşit ar fi dat buzna la mine ca să mi se arunce la piept şi să-mi propună prietenia lui. Şi ce bine ar fi fost! Ce bine, ce bine ne-am fi împăcat noi doi! „El m-ar fi ocrotit cu înalta lui poziţie socială, eu l-aş fi înnobilat cu erudiţia mea, ei binE. Cu ideile mele şi câte lucruri frumoase n-am fi putut face noi doi!” Imaginaţi-vă că pe-atunci trecuseră deja doi ani de când mă jignise şi provocarea mea era cel mai revoltător anacronism, în pofida ingeniozităţii de care dădeam dovadă în scrisoare, explicând şi mascând anacronismul. Dar, slavă Domnului (şi-acum, cu lacrimi în ochi, îi mulţumesc Celui-de-sus), scrisoarea n-am expediat-o. Mă ia şi-acum cu frig când îmi amintesc ce-ar fi putut ieşi dacă aş fi expediat-o. Şi într-o bună zI. Într-o bună zi m-am răzbunat în cel mai simplu, în cel mai genial mod cu putinţă! Pe neaşteptate, mi-a venit o idee extraordinară. Uneori, în zilele de sărbătoare, către ora patru, umblam pe Nevski Prospekt, plimbându-mă pe

partea însorită a bulevardului. La drept vorbind, nu mă plimbam câtuşi de puţin, ci înduram infinite chinuri, înjosiri şi revărsări ale fierei; dar se vede treaba că tocmai de asta aveam nevoie. Mă fâţâiam ca un ţipar, în modul cel mai penibil cu putinţă, făcând întruna loc ba generalilor, ba ofiţerilor din regimentele de gardă şi de husari, ba cucoanelor; în aceste momente simţeam dureri convulsive în inimă, mă treceau fiori fierbinţi pe şira spinării, numai gândindu-mă la mizeria costumului meu, la mizeria şi trivialitatea minusculei mele siluete care se fofilează prin mulţime. Era un chin de mucenic, o permanentă şi insuportabilă înjosire la gândul că sunt o muscă în faţa acestei lumi, o muscă parşivă, inutilă – mai inteligentă, mai cultă, mai distinsă decât toţi, asta se înţelege. – dar o muscă, făcându-le loc tuturor să treacă, umilită şi obidită de toţi. De ce căutam chinul ăsta, de ce umblam pe Nevski – nu ştiu, ştiu doar că mă trăgea aţa pe bulevard ori de câte ori aveam posibilitatea.

Tot pe-atunci am început să simt acele afluxuri de desfătare despre care am vorbit în primul capitol. Însă după istoria cu ofiţerul, bulevardul a început să mă atragă şi mai mult: pe Nevski îl întâlneam cel mai des, tot acolo îl admiram. Şi el se plimba pe Nevski mai ales în zilele de sărbătoare. Cu toate că şi el le făcea loc generalilor şi demnitarilor, deşi se strecura şi el ca un ţipar printre dânşii, pe alde mine sau pe alţii chiar mai curăţei decât mine, îi călca pur şi simplu în picioare; înainta drept spre ei, ca şi cum spaţiul ar fi fost gol, în nici un caz nu-i ceda cuiva trecerea. Privindu-I, mă lăsam pradă furiei mele şI. Înciudat, mă dădeam de fiecare dată deoparte din calea lui. Mă chinuia gândul că nici pe stradă nu pot fi nicidecum pe picior de egalitate cu el. „De ce neapărat tu trebuie să fii primul care se dă deoparte? îmi imputam câteodată singur, cuprins de o isterie nebună, trezindu-mă pe la trei şi ceva după miezul nopţii. De ce tocmai tu şi nu el? Nu ştii că nu există nici o lege şi că nu scrie nicăieri de asta? Măcar dacă

ar fi în mod egal, cum se întâmpla atunci când se întâlnesc doi oameni delicaţi: unul cedează jumătate, celălalt tot jumătate şi uite-aşa trec, respectându-se reciproc.” Dar nu era aşa, eu eram cel care se dădea deoparte, iar el nici măcar nu observa că îi cedez trecerea. Şi iată, m-a fulgerat deodată ideea cea mai grozavă. „Ce-ar fi, mi-am zis eu, dacă m-aş întâlni cu el şI. Nu m-aş da deoparte? De-al dracului să nu mă dau deoparte, chiar dacă ar trebui să-l îmbrâncesc; ei, ce-ar fi?” încetul cu încetul, acest gând îndrăzneţ a pus stăpânire atât de mult pe mine, încât nu-mi mai dădea pace. Visam la asta neîncetat, ieşeam grozav de des pe Nevski, într-adins, ca să-mi imaginez mai clar cum voi face şi când o voi face. Eram entuziasmat. Din ce în ce mai mult mi se părea că această intenţie este verosimilă şi posibilă. „Desigur, nu-l voi îmbrânci de-adevăratelea, îmi ziceam eu, îmbunându-mă de bucurie cu anticipaţie, pur şi simplu n-o să mă feresc, o să mă ciocnesc cu el, dar nu ca să-l doară, ci, aşa, umăr la umăr, exact cât admit convenienţele; mă voi izbi în el exact atâta cât şi el se va izbi în mine.” Până la urmă, m-am hotărât definitiv. Dar pregătirile mi-au luat foarte mult timp. În primul rând, pentru această faptă trebuia să arăt cât mai decent şi să mă îngrijesc de costum. „Pentru orice eventualitate, dacă, de pildă, se iscă un incident public (iar publicul este aici superflu: contesa se plimbă, prinţul D. Se plimbă, întreaga literatură se plimbă), trebuie să fiu bine îmbrăcat; asta impresionează şi, în ochii înaltei societăţi, ne-ar pune cumva pe picior de egalitate.” Cu acest scop, mi-am cerut salariul cu anticipaţie şi mi-am cumpărat mănuşi negre şi o pălărie bună de la magazinul lui Ciurkin. Mănuşile negre mi s-au părut mai impunătoare şi mai de bon ton decât cele de culoarea lămâiei, pe care pusesem ochii mai întâi. „Culoarea e prea ţipătoare, aş părea un ins care ţine morţiş să iasă în evidenţă” mi-am zis eu şi nu le-am luat pe cele de culoarea lămâiei. O cămaşă bună, cu butoni albi de os, îmi pregătisem de mult; dar tare mă ţinea în loc mantaua. În sine, mantaua mea nu era rea,

ţinea de cald; însă avea căptuşeala vătuită şi gulerul era de raton, ceea ce constituia o culme a condiţiei mele de lacheu. Gulerul trebuia schimbat cu orice preţ, aveam nevoie de unul de biber, cum poartă ofiţerii. Pentru asta am început să umblu prin Gostinâi Dvor şi, după câteva tentative, am ochit un biber ieftin, nemţesc. Aceşti biberi nemţeşti, deşi se uzează repede şi ajung să arate mizerabil, la început, cât sunt noi, arată cât se poate de bine; iar mie nu-mi trebuia decât o singură dată. Am întrebat de preţ: era totuşi scump. După o chibzuinţă temeinică, m-am hotărât să vând gulerul de raton. Restul de bani, o sumă considerabilă pentru mine, m-am decis să-i cer cu împrumut de la Anton Antonâci Setocikin, şeful meu de secţie, un om plin de smerenie, dar serios şi calculat, care nu împrumuta pe nimeni, dar căruia, la angajare, îi fusesem recomandat în mod special de către o persoană influentă. M-am chinuit îngrozitor. Mi se părea monstruos şi ruşinos să-i cer bani lui Anton Antonâci. Două sau trei nopţi n-am dormit deloc, de fapt pe-atunci dormeam puţin, eram apucat de febră; inima mi se oprea nu ştiu cum nedesluşit sau subit începea să sară, să sară, să sară! La început, Anton Antonâci s-a mirat, apoi s-a încruntat, apoi a chibzuit dar totuşi m-a împrumutat, luându-mi o chitanţă prin care îi dădeam dreptul să-mi reţină din leafă, peste două săptămâni, banii daţi sub formă de împrumut. Astfel, totul era gata, în sfârşit; frumosul biber s-a instalat în locul ratonului parşiv şi, încetul cu încetul, am început să trec la fapte. Doar nu mă puteam duce de prima dată, aiurea; trebuia s-o fac cu dibăcie, realmente încetul cu încetul. Recunosc, însă, că după tentative numeroase, eram cât pe ce să disper: nu ne ciocneam nicidecum şi basta! De pregătit, eram pregătit, intenţia o aveam, se părea că acuşi-acuşi ne vom ciocni şi-na-ţi-o bună! – mă feream iarăşi din calea lui, iar el trecea fără să mă bage în seamă. Apropiindu-mă de el, chiar spuneam rugăciuni, pentru ca Dumnezeu să-mi întărească hotărârea. O dată a fost cât pe ce să mă hotărăsc, dar am

sfârşit doar prin a mă prăbuşi la picioarele lui, pentru că m-a părăsit curajul când eram la o distanţă de numai vreo doi verşoci de el.

Dumnealui m-a călcat foarte calm în picioare şi eu, ca o minge, am zburat într-o parte. În noaptea aceea am avut iarăşi febră şi am delirat. Şi deodată totul s-a încheiat cum nu se poate mai bine. În noaptea din ajunul zilei respective mi-am propus să nu-mi mai pun în aplicare intenţia nefastă, să las totul baltă şi, cu acest scop, am ieşit pe Nevski pentru ultima dată, numai ca să văd cum voi lăsa totul baltă. Deodată, la vreo trei paşi de duşmanul meu, m-am hotărât pe neaşteptate, am închis ochii şi ne-am lovit zdravăn, umăr la umăr! Nu i-am cedat nici cu un deget şi am trecut unul pe lângă altul ca doi oameni aflaţi pe picior de egalitate! Nici măcar nu şi-a întors capul şi s-a prefăcut că nu mă vede; dar numai s-a prefăcut, sunt sigur de asta. Şi acum mai sunt sigur de asta! Desigur, eu am suferit mai mult de pe urma ciocnirii; el era mai puternic, dar nu asta are importanţă. Important e că mi-am atins scopul, nu m-am ferit nici cu un pas şi, în public, m-am pus pe picior de egalitate cu el. M-am întors acasă pe deplin răzbunat pentru tot. Eram încântat. Jubilam şi cântam arii italiene. Desigur, nu voi descrie ce s-a întâmplat cu mine peste trei luni; dacă aţi citit primul meu capitol, Subterana, vă puteţi da seama şi singuri. Apoi ofiţerul a fost transferat în altă parte; de vreo paisprezece ani nu l-am văzut. Ce-o mai fi făcând acum, dragul de el? Pe cine măi striveşte?

II.

Dar se termina câte-o perioadă din meschinul meu desfrâu şi mă apuca o greaţă îngrozitoare. Venea căinţa, o alungam: prea mi-era greaţă. Totuşi, puţin câte puţin, mă obişnuiam şi cu asta. Mă obişnuiam cu orice, adică nu că mă obişnuiam, dar acceptam cumva de bună voie să suport. Aveam în schimb o portiţă de scăpare care le împăca pe toate: să evadez în „frumos şi sublim”, fireşte, în vis. Visam teribil, visam câte trei luni la rând, înfundat în ungherul

meu şi, credeţi-mă, în clipele acelea nu mai semănăm cu domnul care, ca o găină cu inima tremurătoare, îşi cosea la guler blăniţa de biber nemţesc. Brusc, deveneam erou. Locotenentului meu înalt de zece verşoci nu i-aş fi permis să mă viziteze. Nici măcar nu mi-l puteam aminti atunci. Ce erau visele mele şi cum de mă mulţumeam cu ele – e greu acum de spus, dar pe-atunci mă mulţumeam. De altfel, în parte, şi acum mă mai mulţumesc. Visele deosebit de dulcege şi de intense veneau la mine după desfrâul meschin, veneau cu căinţă şi lacrimi, cu blesteme şi extaze. Aveam momente de asemenea încântare totală, de asemenea fericire, încât, zău, nu se simţea în interiorul meu nici cea mai mică urmă de zeflemea. Aveam credinţă, speranţă, iubire. Problema e că pe-atunci credeam orbeşte că printr-o minune, cu concursul unor circumstanţe exterioare, toate astea se vor desface, se vor lărgi; că, pe neaşteptate, va apărea orizontul unei activităţi corespunzătoare, benefice, sublime şi, mai ales, de-a gata (ce fel de activitate va fi fiind, asta n-am ştiut-o niciodată, dar important era că trebuie să mi se ofere de-a gata) şi iată-mă făcându-mi apariţia în lumea cea mare, mai-mai, ca să zic aşa, călare pe-un cal alb şi cu o coroană de lauri pe frunte. Nu puteam înţelege să am un rol secundar şi tocmai de aceea am jucat în realitate rolul cel mai neînsemnat. Ori erou, ori în mocirlă, cale de mijloc nu exista. Asta m-a şi nenorocit, căci în mocirlă mă consolam cu gândul că în alte momente sunt erou, iar eroul, cu faptele sale, acoperea mocirla: pasămite, unui om obişnuit îi e ruşine să se murdărească, iar eroul e prea sus ca să se murdărească de tot, prin urmare, se poate murdări. Semnificativ e că aceste afluxuri a tot ce e „frumos şi sublim” mă vizitau şi în timpul meschinului meu desfrâu şi mai ales atunci când eram la fund de tot, mă vizitau aşa, cu mici izbucniri disparate, parcă amintindu-mi de faptul că există şi, totuşi, cu apariţia lor, nu spulberau desfrâul; dimpotrivă, parcă îl înviorau prin contrast şi veneau în minima cantitate necesară pentru un

sos bun. Sosul era alcătuit din contradicţie şi suferinţă, din chinuitoarea analiză interioară, şi toate aceste chinuri mai mari sau mai mici îi confereau desfrâului meu o anumită picanterie, chiar un sens. – într-un cuvânt, îndeplineau întru totul funcţia unui sos bun. Toate astea nu fără o anumită profunzime. De fapt, n-aş fi putut accepta un desfrâu simplu, trivial, spontan, de conţopist, purtând în cârcă toată această murdărie! Atunci cu ce m-ar fi putut seduce mocirla, cu ce m-ar fi ispitit să ies noaptea în stradă? Nu, rogu-vă, aveam eu o portiţă onorabilă, salvatoare în orice situaţie.

Dar câtă iubire, Dumnezeule, câtă iubire trăiam uneori în aceste vise ale mele, în aceste „mântuiri în tot ce e frumos şi sublim”: deşi era o iubire fantastică, deşi nu se aplica niciodată la ceva omenesc, era atât de mare această iubire, încât mai apoi, în realitate, nici nu mai resimţeam nevoia s-o aplic: ar fi fost un lux excesiv. De altminteri, totul se încheia până la urmă într-un mod cât se poate de fericit prin trecerea leneşă şi îmbătătoare la artă, adică la formele sublime ale existenţei, gata prefabricate, furate cu toptanul de la poeţi sau romancieri şi adaptate pentru toate serviciile şi cerinţele posibile. Eu, de pildă, triumf asupra tuturor; toţi, fireşte, sunt făcuţi praf şi nevoiţi să-mi recunoască toate perfecţiunile mele, iar eu îi iert pe toţi. Mă îndrăgostesc, fiind poet celebru şi şambelan; câştig nenumărate milioane şi imediat le donez pentru binele omenirii, recunoscându-mi pe loc, în faţa întregului popor, toate infamiile care, fireşte, nu-s simple infamii, ci conţin foarte mult „frumos şi sublim”, ceva manfredian. Toţi plâng şi mă sărută (altfel ce fel de proşti ar mai fi?) iar eu mă duc desculţ şi flămând să predic noile idei şi-i zdrobesc pe retrograzi la Austerlitz. Apoi se intonează un marş, se decretează amnistia, papa acceptă să plece de la Roma în Brazilia; apoi un bal pentru toată Italia la vila Borghese, cea situată pe malul lacului Como, întrucât, special pentru acest eveniment, lacul Como este strămutat la Roma; apoi scena

din tufişuri etC. Etc. – parcă n-aţi şti? Veţi spune că e o murdărie, o mârşăvie să scot toate astea la tarabă după atâtea încântări şi lacrimi, pe care singur le-am recunoscut. De ce să fie o murdărie? Chiar vă închipuiţi că mi-ar fi ruşine după toate astea şi că totul ar fi mai stupid decât orice aspect din viaţa domniilor voastre? Pe deasupra, credeţi-mă că am avut lucruri care nu erau deloc rău compuse. Doar nu toate se petreceau pe lacul Como. De fapt, aveţi dreptate: într-adevăr e o murdărie şi o mârşăvie. Şi cel mai mârşav e că am început acum să mă justific în faţa domniilor voastre. Chiar mai mârşav decât atât e că fac acum această observaţie. Şi, apoi, gata cu asta, altfel nu mai termin niciodată: toate ar ieşi una mai murdară decât alta.

Mai mult de trei luni la rând n-am fost în stare să visez şi am început să simt nevoia irezistibilă de a mă avânta în societate. A mă avânta în societate însemna pentru mine să mă duc în vizită la Anton Antonâci Setocikin, şeful meu de birou. E singurul om cu care am păstrat relaţii amicale toată viaţa şi acum mă mir eu însumi de acest lucru. Dar îl vizitam când intram în câte-o perioadă, când visele mele ajungeau într-un asemenea hal de euforie, încât trebuia neapărat şi imediat să mă îmbrăţişez cu oamenii şi cu întreaga omenire; şi pentru asta trebuia să am la dispoziţie măcar un om existent în realitate. La Anton Antonâci trebuia să mă duc marţea (ziua lui de primire) şi, prin urmare, necesitatea de a mă îmbrăţişa cu toată omenirea trebuia să mi-o programez marţea. Locuia acest Anton Antonâci lângă Cinci Colţuri, la etajul al treilea, în patru cămăruţe scunde şi una mai mică decât alta, care arătau cât se poate de economic şi gălbui. Avea în casă două fete şi pe mătuşa lor care turna ceaiul. Fetele. – una avea treisprezece ani şi cealaltă paisprezece, amândouă cârne – mă făceau să mă fâstâcesc teribil pentru că şuşoteau mereu între ele şi râdeau. De obicei, stăpânul casei stătea în biroul lui pe o canapea de piele, în faţa unei mese cu vreun musafir cărunt, funcţionar din departamentul nostru sau

chiar din alt departament. Niciodată n-am văzut mai mult de doi-trei vizitatori, întotdeauna aceiaşi. Discutau despre accize, despre târguielile din Senat, de leafă, de avansări, de excelenţa sa, despre mijloacele de a te face plăcut etC. Etc. Aveam răbdarea să stau ca prostul lângă aceşti inşi câte patru ore la rând, neîndrăznind şi neştiind cum să aduc şi eu vorba de ceva. Mă tâmpeam, mă luau sudorile de câteva ori, îmi dădea târcoale damblaua; dar asta era bine şi cu folos. Întorcându-mă acasă, amânam pentru câtva timp dorinţa mea de a mă îmbrăţişa cu întreaga omenire.

De altminteri, mai aveam un fel de cunoscut, pe unul Simonov, fost coleg de şcoală. În fapt, aveam mulţi colegi de şcoală la Petersburg, dar nu făceam gaşcă şi chiar încetasem să mă salut cu ei pe stradă. Poate că mă mutasem cu serviciul la un alt departament tocmai ca să nu fiu la un loc cu ei şi s-o rup deodată cu copilăria pe care o uram. Blestemată fie şcoala asta, blestemaţi fie anii ăştia de ocnă! într-un cuvânt, de îndată ce-am scăpat în libertate, m-am despărţit de colegi. Mai rămăseseră doi-trei inşi cu care mă salutam întâlnindu-i. Printre aceştia se număra şi Simonov, care în şcoală nu se remarca prin nimic, era timid şi şters, dar eu observasem la el o anumită independenţă de caracter şi chiar cinste. Nu cred nici să fi fost foarte mărginit. Mi-am petrecut cu el clipe destul de luminoase, care, însă, nu au ţinut mult şi s-au cufundat dintr-o dată în ceaţă. După cât se pare, pe el aceste amintiri îl stinghereau şi, probabil, se temea ca nu cumva să revin la tonul de altădată. Bănuiam că nu mă putea suferi, dar, nefiind sigur de asta, îl vizitam totuşi.

Iată că o dată, într-o joi, nemaisuportându-mi singurătatea şi ştiind că joia uşa lui Anton Antonâci este închisă, mi-am adus aminte de Simonov. Urcând la el, la etajul al treilea, mă gândeam tocmai la faptul că îl fac pe acest domn să se simtă penibil în prezenţa mea şi că nu merita să vin. Dar cum asemenea consideraţiuni sfârşeau întotdeauna prin a mă îmboldi, ca un făcut, să mă bag în situaţii ambigue, am

intrat. Trecuse aproape un an de când nu-l mai văzusem pe Simonov.

III.

Am întâlnit la el încă doi foşti colegi de şcoală. După cât se pare, discutau o chestie importantă. Niciunul dintre ei n-a dat vreo atenţie sosirii mele, ceea ce chiar era ciudat, pentru că nu mă văzusem cu ei de mai mulţi ani. Probabil mă considerau a fi ceva de felul unei muşte cât se poate de obişnuite. Cu atâta dispreţ nici în şcoală nu fusesem tratat, deşi toţi mă urau. Eu, desigur, înţelegeam că trebuie să mă dispreţuiască acum pentru lipsa mea de succes în carieră şi pentru că decăzusem cam prea tare, umblam prost îmbrăcat şi altele – ceea ce în ochii lor alcătuia firma incapacităţii mele şi a prea puţinei importanţe care trebuia să mi se acorde. Totuşi, nu m-aş fi aşteptat să fiu dispreţuit în aşa hal. Simonov chiar s-a mirat de sosirea mea. Şi mai înainte parcă se mira întotdeauna de sosirea mea. Toate astea m-au intrigat; m-am aşezat şi, întrucâtva indispus, am început să trag cu urechea la discuţia lor.

Era o discuţie serioasă şi chiar înflăcărată despre o masă de adio, pe care aceşti domni intenţionau s-o organizeze chiar a doua zi, punând mână de la mână, în cinstea unui alt coleg de-al lor, Zverkov, ofiţer care fusese mutat într-un fund de gubernie. Monsieur Zverkov mi-a fost şi mie tot timpul coleg de şcoală. Am început să-l urăsc mai abitir din cursul superior. În cursul inferior fusese doar un băieţel frumuşel, zvăpăiat, pe care îl iubeau toţi. De altfel, în cursul inferior, îl uram tocmai pentru că era băieţel frumuşel şi zvăpăiat. Învăţa întotdeauna permanent rău, tot mai rău dintr-o clasă într-alta; totuşi a ieşit cu bine din şcoală, pentru că avea protecţie. În ultimul lui an petrecut în şcoala noastră i-a picat o moştenire, două sute de suflete şi, întrucât noi eram săraci aproape cu toţii, se apucase chiar s-o facă pe fanfaronul faţă de noi. Era un tip vulgar la culme dar totuşi băiat bun chiar şi atunci când o făcea pe fanfaronul. La noi, în pofida formelor de cinste şi onoare

exterioare, fantastice şi de paradă, toţi, cu excepţia câtorva, chiar se dădeau bine pe lângă Zverkov, cu atât mai mult, cu cât el o făcea pe fanfaronul. Şi n-o făcea pe grozavul pentru că ar fi avut cine ştie ce folos din asta, ci doar aşa, pentru că era un om favorizat de darurile naturii. Pe deasupra, nu ştiu de ce, printre noi se înrădăcinase convingerea că Zverkov este specialist în materie de ingeniozitate şi bune maniere. Mai ales această ultimă calitate mă scotea din sărite. Uram sunetul vocii lui, strident, de ins care nu se îndoia câtuşi de puţin de sine, faptul că-şi diviniza propriile spirite, care-i ieşeau îngrozitor de stupide, deşi avea limba ascuţită; îi uram faţa frumoasă dar nătângă (pe care, de altfel, aş fi dat-o bucuros pe a mea, deşteaptă) şi comportamentul degajat, de ofiţer din deceniul al cincilea, îl uram pentru că ne povestea despre viitoarele lui succese la femei (n-avea curajul să înceapă a avea de-a face cu femeile fără să aibă epoleţi de ofiţer pe umeri şi îi aştepta cu nerăbdare) şi despre faptul că o va ţine lanţ cu duelurile. Îmi amintesc că eu, care tăceam întotdeauna, m-am luat din senin la harţă cu Zverkov când acesta, vorbind odată în timpul liber cu colegii despre viitoarele nebunii şi, întărâtându-se, în cele din urmă, ca un căţel la soare, ne-a declarat că pe nici o fată din satul lui n-o va trece cu vederea, că asta e droit de la seigneur, iar pe ţărani, dacă vor îndrăzni să protesteze, îi va biciui şi le va dubla dijma tuturor canaliilor bărboase. Mitocanii noştri aplaudau, iar eu nu m-am luat la harţă cu el fiindcă mi-ar fi fost milă de fete şi de taţii lor, ci pur şi simplu pentru că aplauzele le primea un om de tot nimicul. Atunci l-am dat gata dar Zverkov, deşi era tâmpit, era vesel şi obraznic şi de aceea a scăpat cu râsul, aşa că, la drept vorbind, nu prea l-am dat gata: râsul a rămas de partea lui. Pe urmă m-a mai răzbit de câteva ori, dar fără ciudă, ci cumva în glumă, în treacăt, râzând. Răutăcios şi dispreţuitor, eu nu-i răspundeam. După absolvire a încercat parcă să facă un gest de apropiere; eu nu m-am împotrivit prea tare, pentru că mă simţeam măgulit; însă curând ne-

am despărţit prin forţa împrejurărilor. După aceea am auzit de succesele lui de cazarmă, de chefurile lui. Mai târziu s-au făcut auzite alte zvonuri, cum că are succes în carieră, pe stradă nu schiţa nici un gest de salut când mă vedea şi bănuiam că se teme ca nu cumva să se compromită, salutându-se cu o persoană atât de lipsită de importanţă, ca mine. L-am văzut o dată şi la teatru, într-o lojă din rândul al treilea, purtând de-acum galoane de ofiţer superior. Se fâţâia şi se tot frângea din şale în faţa fiicelor unui general ramolit. În vreo trei ani se dărâmase foarte tare, deşi continua să fie destul de frumos şi agil; se fleşcăise, începuse să se îngraşe şi se vedea că pe la treizeci de ani se va buhăi de-a binelea. Deci, în cinstea acestui Zverkov, care părăsea în sfârşit oraşul, colegii noştri voiau să dea o masă. În decursul acestor trei ani ţinuseră permanent legătura cu el, deşi în sinea lor, sunt sigur de asta, nu se simţeau pe picior de egalitate cu el.

Dintre cei doi musafiri ai lui Simonov, unul era Ferficikin, neamţ din Rusia, mic de statură, cu mutră de maimuţoi, un prost care râdea mai mult decât toţi, cel mai înverşunat duşman al meu încă din clasele inferioare. – ticălos, impertinent, fanfaron, care se prefăcea a fi ambiţia întruchipată, cu toate că, desigur, era un laş în sufletul lui. Era unul dintre admiratorii lui Zverkov care cochetau cu el din interes şi împrumutau adesea bani de la el. Celălalt musafir al lui Simonov, Trudoliubov, era o persoană ştearsă, lucra în armată, era înalt, cu o fizionomie rece, destul de cinstit, dar gata să se ploconească în faţa oricărui succes şi capabil să-şi dea cu părerea numai în privinţa avansărilor. Era un fel de rudă de departe cu Zverkov şi asta – ce prostie! – îi conferea printre noi o oarecare importanţă. Tot timpul pe mine mă considerase un nimic; mă trata nu tocmai politicos, totuşi acceptabil.

— Deci, dacă punem câte şapte ruble, zise Trudoliubov, suntem trei, aşa că se-adună douăzeci şi una de ruble şi putem mânca bine. Desigur, Zverkov nu plăteşte.

— Se-nţelege, doar e invitatul nostru, hotărî Simonov.

— Chiar vă închipuiţi, interveni Ferficikin, înfumurat şi înfierbântat, ca un lacheu impertinent, care se laudă cu stelele de general ale stăpânului său, chiar vă închipuiţi că Zverkov o să ne lase numai pe noi să plătim? Din delicateţe o să accepte, dar pe urmă o să pună la bătaie o juma' de duzină.

— Lasă, o juma' de duzină e prea mult pentru patru inşi, observă Truboliubov, remarcând numai jumătatea de duzină.

— Deci, trei, cu Zverkov – patru, douăzeci şi una de ruble, la Hotel de Paris, mâine, la ora cinci, conchise definitiv Simonov, care fusese ales organizator.

— Cum douăzeci şi una? am spus eu cu o oarecare emoţie, pesemne chiar simţindu-mă jignit. Socotindu-mă şi pe mine, sunt douăzeci şi opt de ruble, nu douăzeci şi una.

Mi s-a părut că, oferindu-mă subit şi pe neaşteptate, le voi face o surpriză plăcută, că îi voi da gata dintr-o lovitură şi-i voi face să mă privească cu respect.

— Cum, vrei şi d-ta? observă nemulţumit Simonov, evitând parcă să mă privească. Mă ştia ca pe-un cal breaz.

Eram înfuriat pentru că mă ştia ca pe-un cal breaz.

— De ce nu? Mi se pare că şi eu îi sunt coleg şi chiar mă simt jignit că m-aţi ocolit, am început eu să clocotesc din nou.

— De unde era să te găsim? interveni, grosolan, Ferficikin.

— D-ta nu te-ai avut niciodată bine cu Zverkov, adăugă Trudoliubov, încruntându-se.

Însă eu mă ambalasem deja şi nu mai voiam să cedez.

— Cred că nimeni n-are dreptul să judece relaţiile dintre noi, replicai eu cu un tremur în glas, ca şi cum Dumnezeu ştie ce s-ar fi întâmplat. Poate că vreau acum să particip tocmai pentru că înainte nu m-am avut bine cu el.

— Cine să te mai înţeleagĂ. Cu sentimentele astea înălţătoare, râse Trudoliubov.

— O să te trecem pe listă, hotărî Simonov, adresându-mi-se. Deci, pe mâine la ora cinci, la Hotel de Paris; vezi să nu încurci ceva.

— Banii! dădu să zică Ferficikin cu jumătate de gură, făcându-i lui Simonov semn din cap spre mine, dar amuţi pentru că până şi Simonov se fâstâcise.

— Gata, spuse Trudoliubov, ridicându-se. Dacă ţine atât de mult la asta, n-are decât să vină.

— Păi avem cercul nostru, amical, se oţărî Ferficikin, punând şi el mâna pe pălărie. Doar nu-i o întrunire oficială. Poate că nu dorim deloc să fii şi d-ta printre noi.

Plecară; ieşind, Ferficikin nici măcar nu mă salută, Trudoliubov schiţă doar un gest cu capul, fără să mă privească. Simonov, cu care rămăsesem între patru ochi, era cuprins de o nedumerire înciudată şi mă privea cam straniu. Nu se aşeza şi nu mă poftea să iau loc.

— HM. DA. Pe mâine. Banii mi-i dai acum? Asta ca să fiu sigur, îngăimă el jenat.

Am roşit; dar, roşind, mi-am adus aminte că, din timpuri imemoriale, îi datoram lui Simonov cincisprezece ruble, de care nu uitasem niciodată, dar nici nu i le restituisem.

— Fii şi d-ta de acord, Simonov, că, venind aici, nu puteam ştI. Şi îmi pare foarte rău că am uitat.

— Bine, bine, e totuna. O să plăteşti mâine la masă. Voiam numai să ştiu. Te rog.

Îşi înghiţi vorba şi începu să se plimbe şi mai înciudat prin cameră. Păşind, începu să se oprească în călcâie, bătând tare din tălpi.

— Te reţin cumva? l-am întrebat eu după o tăcere de două minute.

— O nu! a tresărit el subit. Adică, la drept vorbind, da. Vezi d-ta, ar trebui să trec. Aici, aproapE. Adăugă el pe ton de scuză, întrucâtva jenat.

— Ah, Dumnezeule! De ce nu spui! am exclamat eu, luându-mi cascheta cu un aer surprinzător de degajat, cine ştie de unde venit.

— Păi nu-i departe. Doi paşI. Repetă Simonov, conducându-mă până în vestibul cu un aer agitat, care nu i se potrivea deloc. Deci, rămâne pe mâine, la ora cinci fix! îmi strigă el din urmă pe scară: era tare bucuros că mă vede plecat. Eu turbam de furie.

— Naiba, naiba m-a pus să mă bag! scrâşneam din dinţi, mergând pe stradă. Să-i fac plăcere ticălosului, porcuşorului de Zverkov! Desigur, nu trebuie să mă duc; desigur, mă doare în cot; ce, am vreo legătură cu el? Chiar mâine îl anunţ pe Simonov printr-un curier.

Însă turbam tocmai din cauză că ştiam precis că mă voi duce, că în ciuda lor mă voi duce; cu cât va fi mai lipsit de tact şi mai indecent, cu atât mai mult voi avea chef să mă duc.

Şi chiar aveam un motiv real să nu mă duc: lipsa banilor. N-aveam în casă decât nouă ruble mari şi late. Însă şapte din ele erau simbria pe care trebuia să i-o dau tot mâine lui Apollon, servitorul meu, care stătea la mine cu şapte ruble pe lună şi mâncarea lui.

Ţinând cont de firea lui Apollon, îmi era imposibil să nu-i dau banii. Însă despre această canalie, despre această ciumă a mea, voi vorbi ceva mai târziu.

De altminteri, ştiam că n-o să-i dau banii şi că o să mă duc neapărat la petrecere.

În noaptea aceea am avut visele cele mai dezgustătoare cu putinţă. Nici nu-i de-a mirării: toată seara m-au înghesuit amintiri din anii de ocnă pe care mi i-am mâncat în şcoală, amintiri de care nu mă puteam nicidecum descotorosi. Îmi făcuseră vânt în această şcoală nişte rude îndepărtate de care depindeam şi de care, pe urmă, n-am mai auzit niciodată. – eram un orfan sătul deja până-n gât de mustrările lor, începusem deja să gândesc, tăceam şi mă uitam împrejur ca o sălbăticiune. Colegii m-au luat de la început în primire cu batjocuri răutăcioase şi nemiloase pentru că nu semănăm cu niciunul dintre ei. Dar eu nu puteam suporta batjocurile; nu mă puteam obişnui cu ei la

fel de uşor cum se obişnuiau ei unii cu alţii. Am început să-i urăsc din prima clipă şi m-am izolat de ei într-o mândrie temătoare, rănită şi excesivă. Grobianismul lor mă revolta. Ei râdeau cu cinism de chipul meu, de silueta mea neîndemânatică; şi când te gândeşti ce feţe imbecile aveau! în şcoala noastră expresiile feţelor se imbecilizau şi degenerau într-un mod cumva special. Peste câţiva ani ţi-era şi scârbă să te uiţi la ei. Încă de pe la şaisprezece ani mă minunam privindu-i; încă de pe atunci mă lăsau perplex modul lor meschin de gândire, prostiile cu care se ocupau, tâmpenia jocurilor şi a discuţiilor. Nu înţelegeau atâtea lucruri necesare, nu se interesau de atâtea chestiuni impresionante, extraordinare, încât, fără să vreau, am ajuns să cred că-mi sunt inferiori. Nu vanitatea ofensată mă îndemna la asta şi, pentru numele lui Dumnezeu, nu care cumva să vă agăţaţi de mine cu expresii plate, care au ajuns să-mi facă greaţă, de tipul celei că „eu doar visam, pe când ei încă de pe atunci înţelegeau viaţa adevărată". Nu înţelegeau nimic, nici o viaţă adevărată şi jur că tocmai asta mă indigna cel mai mult la ei. Dimpotrivă, realitatea cea mai evidentă, cea mai bătătoare la ochi o percepeau fantastic de stupid şi încă de pe atunci învăţaseră să se ploconească numai în fata succesului. Râdeau cu cruzime, la modul cel mai ruşinos cu putinţă, de tot ce era drept, dar înjosit şi călcat în picioare. Rangul îl luau drept inteligenţă; la şaisprezece ani discutau deja despre locuri călduţe. Desigur, multe se explicau prin prostie, prin exemplele proaste care li se dăduseră permanent în copilărie şi adolescenţă. Erau monstruos de perverşi. Firește, şi aici era mai multă aparenţă, mai mult cinism de paradă; firește; tinereţea şi o anume candoare licăreau şi-n ei, chiar de sub stratul gros de perversitate; însă nici candoarea lor nu era atrăgătoare şi se manifesta într-un fel de golănie. Îi uram teribil, deşi, poate, eram mai rău decât ei. Ei îmi plăteau cu aceeaşi monedă şi nu-şi ascundeau repulsia pe care mi-o nutreau. Dar nu râvneam la dragostea lor; dimpotrivă,

doream mereu să-i văd umiliţi. Ca să mă descotorosesc de batjocurile lor am început într-adins să învăţ cât mai bine şi am ajuns printre fruntaşi. Asta i-a impresionat. Pe deasupra, încetul cu încetul, începuseră să înţeleagă că citeam cărţi pe care ei nu le puteau citi şi înţelegeam nişte lucruri (neincluse în programa cursului nostru special) de care ei nici auziseră. Se uitau ciudat şi în batjocură la mine, dar, din punct de vedere moral, îmi acceptau superioritatea, mai ales că şi profesorii mă remarcaseră în această privinţă. Batjocurile au încetat, dar a rămas ostilitatea şi între noi s-au instaurat relaţii reci, încordate. Spre sfârşit eu însumi n-am mai rezistat: o dată cu trecerea anilor lua amploare în mine nevoia de oameni, de prieteni. Am încercat să încep a mă apropia de ei; dar mereu această apropiere ieşea nefirească, aşa că se sfârşea de la sine, fără nici un rezultat. Am avut odată chiar un prieten. Dar de-acum eram despot în suflet; voiam să am o putere nelimitată asupra sufletului lui; voiam să-i insuflu dispreţul faţă de mediul înconjurător; i-am pretins s-o rupă, arogant şi definitiv, cu acest mediu. L-am speriat cu prietenia mea pătimaşă; îl făceam să plângă, să se cutremure de convulsii; avea un suflet naiv, care se dăruia cu uşurinţă; dar după ce mi s-a dăruit cu totul, am ajuns imediat să-l urăsc şi l-am respins ca şi cum n-aş fi avut nevoie de el decât ca să repurtez victoria asupra lui, decât ca să mi-l fac vasal. Însă nu-i puteam birui pe toţi; nici prietenul meu nu semăna cu vreunul dintre ceilalţi şi era o excepţie rarisimă. Primul pas pe care l-am făcut după ieşirea din şcoală a fost că am renunţat la cariera specială căreia îi fusesem destinat, ca să rup astfel toate legăturile, să blestem trecutul şi să-l înmormântez. Şi după toate astea, naiba ştie de ce m-am mai dus la Simonov!

În zori, am sărit din pat, am sărit cu un fel de emoţie, ca şi cum toate astea vor începe imediat să se săvârşească. Însă aveam impresia că începe şi că neapărat va începe în ziua aceea o schimbare radicală în viaţa mea. Poate din lipsă de obişnuinţă, însă toată viaţa mi s-a părut că, odată cu orice

eveniment exterior, cât de neînsemnat, imediat va începe o schimbare radicală în viaţa mea. De altfel, ca de obicei, am plecat la slujbă, însă am şters-o acasă cu două ore mai devreme, ca să mă pregătesc. Principalul e, îmi ziceam eu, să nu ajung primul, ca nu cumva să creadă că m-am bucurat peste măsură. Dar asemenea lucruri principale erau cu miile şi toate mă tulburau până la sleire. Mi-am lustruit încă o dată cizmele, cu mâna mea; pentru nimic în lume Apollon nu mi le-ar fi lustruit de două ori în aceeaşi zi, găsind că nu-i un obicei bun. Le-am lustruit furând periile din vestibul, ca să nu mă vadă Apollon şi să nu înceapă pe urmă să mă dispreţuiască. Apoi mi-am examinat amănunţit hainele şi am găsit că toate erau vechi, uzate, ponosite. Tunica era într-adevăr în regulă, dar nu mă puteam duce cu tunica la petrecere. Mai grav era că pe pantaloni, chiar în genunchi, aveam o pată mare şi galbenă. Presimţeam că această pată, singură, mă va frustra de nouă zecimi din demnitatea mea. Ştiam şi că e foarte meschin să gândesc astfel. „Dar acum nu-i vreme de gândit; de-acum începe realitatea”, îmi ziceam eu, pierzându-mi curajul. Ştiam foarte bine şi că exagerez monstruos toate aceste fleacuri; dar altfel nu puteam: nu mai eram stăpân pe mine, mă apucaseră frigurile. Cu disperare îmi imaginam cât de sus şi cu câtă răceală mă va întâmpina acest „ticălos” de Zverkov; cu cât dispreţ tâmp şi irezistibil se va uita la mine tontul de Trudoliubov; cât de spurcat şi impertinent va chicoti pe seama mea râma de Ferficikin, ca să-i facă pe plac lui Zverkov; cât de bine va pricepe totul Simonov în sinea lui şi cât mă va dispreţui pe urmă pentru josnicia vanităţii şi laşităţii mele; şi mai ales, cât de mizerabil va fi totul, cât de neliterar şi banal. Desigur, ar fi fost mai bine să nu plec nicăieri. Dar tocmai ăsta era lucrul cel mai puţin posibil: dacă mă trage aţa undeva, apoi nu mă las până nu mă bag până peste cap. M-aş fi tachinat apoi toată viaţa: „Asta-i, ţi s-a făcut frică, ţi s-a făcut frică de realitate, ţi s-a făcut frică!”. Dimpotrivă, ţineam morţiş să le demonstrez acestor

„gunoaie” că nu-s deloc laş, aşa cum singur mă consider. Mai mult chiar, cuprins de cel mai puternic paroxism de febrilitate laşă, visam să birui, să înving, să-i captivez, să-i fac să mă iubească măcar pentru „măreţia gândurilor şi incontestabila inteligenţă”. Îl vor părăsi pe Zverkov, acesta va sta deoparte tăcut şi ruşinat, iar eu îl voi strivi pe Zverkov. Apoi, poate, o să mă împac, o să beau şi o să-l iau la per tu însă cel mai rău şi jignitor pentru mine era că ştiam foarte bine şi cu siguranţă că, în fond, n-am nevoie de toate astea, că, în fond, nu ţin câtuşi de puţin Să-i strivesc, să-i înving, să-i captivez şi că pentru tot acest rezultat, dacă l-aş obţine, eu aş fi primul care n-ar da o para chioară. O, cum îl rugam pe Dumnezeu să treacă mai iute ziua aceea! Cuprins de o tristeţe imposibil de exprimat, mă apropiam de fereastră, deschideam oberlichtul şi scrutam ceaţa tulbure a lapoviţei care cernea din cer.

În sfârşit, rabla mea de ceas de perete hârşâi ora cinci. Mi-am înşfăcat cascheta şi, străduindu-mă să nu-l privesc pe Apollon. – care de dimineaţă tot aştepta să-i dau simbria dar, din mândrie, nu voia să aducă vorba el mai întâi – am trecut pe lângă el, am ieşit pe uşă şi cu o birjă, luată într-adins pe ultima monedă de cincizeci de copeici, am tras ca boierul la Hotel de Paris.

IV.

Încă din ajun ştiam că voi ajunge primul. Dar acum nu asta avea importanţă.

Nu numai că nu sosise niciunul dintre ei, dar de-abia am găsit separeul nostru. Masa încă nu era aranjată. Ce să însemne asta? După multe întrebări, am reuşit, în sfârşit, să aflu, de la servitori că masa era comandată pentru ora şase, nu pentru cinci. Aşa mi s-a confirmat şi la bufet. Mi-era chiar şi ruşine să întreb. Nu era decât cinci şi douăzeci şi cinci. Dacă schimbaseră ora, se cuvenea, în orice caz, să mă înştiinţeze; pentru asta există serviciul poştal prin curieri, nu ca să mă facă „de ruşine” în proprii mei ochi şI. Chiar ai servitorilor. M-am aşezat; un servitor a început să facă

mezamplasul; în prezenţa lui am început parcă să mă simt şi mai ofensat.

La ora şase, afară de lămpile aprinse, în separeu au fost aduse lumânări. Totuşi, servitorul nu se gândise să le aducă imediat după sosirea mea. În separeul de-alături dejunau, la mese diferite, doi clienţi posomoriţi, morocănoşi şi tăcuţi. Într-unui din separeurile îndepărtate era zarvă mare: inşii de-acolo chiar ţipau; se-auzeau hohotele unei cete întregi de petrecăreţi; răzbăteau nişte guiţături franţuzeşti oribile: erau şi doamne la dineu, într-un cuvânt, mi-era tare scârbă. Rar mi-a fost dat să trec prin momente mai oribile, aşa că, la şase fix, când şi-au făcut apariţia toţi trei, în prima clipă chiar m-am bucurat de venirea lor, ca şi cum ar fi fost cine ştie ce eliberatori şi era cât pe ce să uit că trebuie s-o fac pe supăratul.

Zverkov intră înaintea celorlalţi, făcând-o, pare-mi-se, pe conducătorul grupului. Şi el şi ceilalţi doi râdeau; dar văzându-mă, Zverkov îşi luă o înfăţişare plină de importanţă, veni spre mine fără grabă, îndoindu-se puţin din talie, parcă făcând pe cochetul şi îmi întinse mâna cu drag, adică nu cu cine ştie ce drag, ci cu o politeţe precaută, ca de general, de parcă, întinzându-mi mâna, se apăra de ceva. Eu, dimpotrivă, îmi închipuisem că de îndată ce va intra va izbucni în râsul lui de altădată, subţire şi ascuţit şi că, de la primele cuvinte, îşi va pune la bătaie glumele şi spiritele lui nesărate. Pentru acestea mă pregătisem din ajun, dar nu mă aşteptam din partea lui la atâta condescendenţă superioară. Prin urmare, se considera acum infinit mai presus decât mine în toate privinţele? Dacă n-ar vrea decât să mă jignească cu această atitudine de general, îmi ziceam, asta încă n-ar fi nimic, l-aş scuipa eu mai pe urmă în obraz. Dar dacă într-adevăr, fără nici o dorinţă de a mă jigni, şi-a făcut loc această idee în căpăţâna lui de berbec, la modul serios, gândindu-se că e infinit mai presus decât mine şi nu se poate uita la mine

decât protector? începusem deja să mă sufoc întrezărind această bănuială.

— Am aflat cu surprindere că ai dorit şi d-ta să fii alături de noi, începu el, sâsâind, şi şopotind, tărăgănând cuvintele, ceea ce mai înainte nu făcea. Nu ştiu cum s-a făcut, dar nu ne-am întâlnit demult. Te fereşti de noi. Rău. Nu suntem chiar atât de fioroşi cum îţi închipuieşti d-ta. În orice caz, mă bucur să re-în-no-iesc.

Şi, neglijent, se întoarse ca să-şi pună pălăria pe pervaz.

— Aştepţi de mult? mă întrebă Trudoliubov.

— Am venit la cinci fix, cum am stabilit ieri, răspunsei eu tare şi cu o iritare ce prevestea că voi exploda în curând.

— Păi nu i-ai dat de ştire că am schimbat ora? întrebă Trudoliubov răsucindu-se spre Simonov.

— Nu i-am dat. Am uitat, îi răspunse acesta, însă fără cea mai mică părere de rău şi, fără să se scuze măcar faţă de mine, se duse să comande antreurile.

— Deci bietul de d-ta stai aici de-o oră! exclamă în zeflemea Zverkov, pentru că, după cât îl ducea pe el mintea, situaţia trebuia să fie într-adevăr foarte comică. După el, cu vocea lui ticăloşică, zglobie ca de căţeluş, izbucni în râs nemernicul de Ferficikin. Şi lui i se păruse tare comică şi jenantă situaţia mea.

— Nu-i nimic de râs! am strigat eu la Ferficikin, tot mai iritat. Alţii sunt vinovaţi, nu eu! Cineva n-a crezut de cuviinţă că trebuie să-mi dea de ştire. Asta-i, asta-I. O neghiobie.

— Nu-i doar o neghiobie, ci chiar mai mult, bombăni Trudoliubov, luându-mi cu naivitate apărarea. Eşti prea îngăduitor. A fost curată lipsă de politeţe. Desigur, neintenţionată. Şi Simonov cum dE. Hm!

— Dacă mi-ar fi făcut mie chestia asta, observă Ferficikin, eu aş fi.

— Ai fi comandat ceva, îl întrerupse Zverkov, ori ai fi mâncat fără să ne mai aştepţi.

— Fiţi de acord că aş fi putut proceda aşa fără să cer nimănui permisiunea, i-o retezai eu. Dacă am aşteptat e pentru că.

— Să luăm loc, domnilor, strigă Simonov care tocmai intrase. Totul e gata. De şampanie răspund personal, e frapată excelent. Păi nu-ţi ştiam adresa, de unde era să te iau? se răsuci el spre mine, însă iarăşi parcă fără să mă privească.

Probabil, avea ceva împotriva mea. Nu-i exclus să se fi răzgândit după discuţia din ajun.

S-au aşezat cu toţii; am luat şi eu loc. Masa era rotundă. În stânga mea stătea Trudoliubov, în dreapta era Simonov. Zverkov s-a aşezat vizavi; Ferficikin – lângă el, între Zverkov şi Trudoliubov.

— La spu-u-ne, eştI. La un departament? continuă Zverkov să se ocupe de mine. Văzându-mă jenat, îşi închipuia la modul serios că trebuie să mă îmbuneze şi, ca să zic aşa, să mă încurajeze. „O fi vrând să arunc în el cu sticla”, mi-am zis eu clocotind de furie. Neobişnuit fiind cu oamenii, mă iritam nefiresc de rapid.

— La biroul cutare, i-am răspuns cu vocea sacadată, uitându-mă în farfurie.

— ŞI. Te aranjează? la spu-u-ne, ce te-a făcut să renunţi la fosta slujbă?

— Faptul că am avut chef să scap de fosta slujbă, îi spusei eu, lungind de două ori mai mult cuvintele, aproape nemaifiind în stare să mă stăpânesc.

Ferficikin pufni. Simonov mă privi ironic; Trudoliubov se opri din mâncat şi se apucă să mă examineze curios. Zverkov era şocat, dar nu voia să recunoască.

— A-a-aşa, dar care ţi-e retribuţia?

— Care retribuţie?

— Adică leafa?

— Văd că mă supui la un adevărat examen!

De altminteri, le-am spus pe loc cât câştigam.

Roşisem îngrozitor.

— Cam puţin, observă Zverkov, dându-şi importanţă.

— Da, nu prea-ţi poţi permite să iei masa prin restaurante! adăugă Ferficikin cu impertinenţă.

— După mine, asta-i sărăcie sadea, observă serios Trudoliubov.

— Ce mult ai slăbit, ce mult te-ai schimbaT. De atuncI. Adăugă Zverkov, deja fără venin şi cu un fel de compătimire obraznică, uitându-se cu atenţie la mine şi la costumul meu.

— Hai, ajungă-ţi cu fâstâceala! strigă, chicotind, Ferficikin.

— Stimate domn, află că nu mă fâstâcesc, explodai eu, în sfârşit. Ascultă ce-ţi spun! Iau masa aici, la „restaurant”, pe banii mei, ai mei, nu ai altuia, remarcă acest lucru, monsieur Ferficikin.

— Cu-um? Păi cine mănâncă pe banii altuia? Parcă ai vrea să zicI. Sări Ferficikin, roşind ca racul, privindu-mă furios drept în cohi.

— Uite a-aşa! i-am răspuns eu, simţind că am sărit peste cal. Şi cred că am putea avea o discuţie mai inteligentă.

— Mi se pare mie, sau ai de gând să ne arăţi cât eşti de inteligent?

— Nu-ţi fă griji, asta ar fi cu totul de prisos.

— Ce-i asta, domnule, te-ai pus pe cotcodăcit? Nu cumva ţi-ai ieşti din minţi la lemprartamentul d-tale?

— Ajunge, domnilor, ajunge! strigă autoritar Zverkov.

— Ce prostie! bombăni Simonov.

— Într-adevăr, e o prostie; ne-am adunat ca între prieteni ca să ne despărţim de un bun amic, care pleacă în voiaj, iar d-ta îţi dai în petic, spuse cu grosolănie Trudoliubov, adresându-mi-se. Ieri te-ai invitat singur printre noi, aşa că fă bine şi nu ne tulbura armonia.

— Ajunge, ajunge, strigă Zverkov. Încetaţi, domnilor, aşa nu merge. Mai bine vă povestesc cum era cât pe ce să mă însor acum trei zile.

Şi, iată, a început o diatribă despre felul cum acest domn mai că nu se însurase acum trei zile. De fapt, de însurătoare n-a suflat o vorbă, în schimb în relatarea lui erau pomeniţi

la tot pasul generali, colonei şi chiar kameriunkeri, printre care s-ar fi putut crede că Zverkov era persoana cea mai importantă. Se iscară hohote încurajatoare de râs; Ferficikin ajunsese chiar să chiţcăie.

Toţi mă ignorau, şedeam zdrobit şi distrus.

„Doamne, ce caut eu printre oamenii ăştia? îmi ziceam. Şi m-am expus în faţa lor ca un prost! Totuşi, i-am permis cam multe lui Ferficikin. Gogomanii îşi închipuie că mi-au făcut o onoare, dându-mi un loc la masa lor şi nu înţeleg că eu sunt cel care le face o onoare, nu ei mie! „Ai slăbit! Costumul!” O, blestemaţii de pantaloni! Mai adineaori, Zerkov a remarcat pata galbenă de la genunchi. Ce mai! Chiar acum, în clipa asta, trebuie să mă ridic de la masă, să-mi iau pălăria şi să plec, fără să le spun o vorbă. Din dispreţ! Iar mâine n-au decât să mă provoace la duel. Ticăloşii. Doar n-o să-mi pară rău de şapte ruble! Plec imediat!”

Fireşte că am rămas.

De ciudă, beam pahar după pahar cu vin de Bordeaux şi Xeres. Neobişnuit cu băutura, mă îmbătăm repede şi, odată cu ameţeala, îmi creştea şi supărarea. Dintr-o dată mi-a venit chef să-i jignesc în modul cel mai obraznic cu putinţă şi de-abia apoi să plec. Să pândesc o clipă prielnică şi să mă pun în adevărata mea lumină; pe urmă n-au decât să zică: e caraghios, dar deştepT. ŞI. ŞI. Într-un cuvânt, naiba să-i ia!

I-am învăluit, impertinent, într-o privire tulbure. Dar ei păreau să fi uitat cu totul de mine. Ei se distrau, făceau gălăgie, ţipau, se veseleau. Vorbea mai mult Zverkov. Am început să trag cu urechea. Zverkov le povestea despre o doamnă superbă pe care, în sfârşit, o făcuse să-i mărturisească direct că îl iubeşte (desigur, minţea ca un cal) şi că, în această afacere îl ajutase un prieten bun, prinţişor, husarul Kolea, care are trei mii de suflete.

— Dar acest Kolea, care are trei mii de suflete, n-a venit nicidecum aici ca să-şi ia rămas bun de la d-ta, am intervenit eu brusc în discuţie.

Pentru câteva clipe tăcuseră toţi.

— Te-ai şi îmbătat, binevoi, în sfârşit, Trudoliubov să mă ia în seamă, uitându-se chiorâş şi dispreţuitor în direcţia mea.

Tăcut, Zverkov mă examina ca pe o gânganie. Simonov turnă cât putu de repede şampanie.

Trudoliubov ridică paharul, urmat de toţi, cu excepţia mea.

— Să fii sănătos şi drum bun! îi strigă el lui Zverkov. Să bem, domnilor, pentru anii care au trecut, pentru viitorul nostru! Ura!

Băură toţi şi săriră să-l sărute pe Zverkov. Eu nu m-am mişcat din loc; cupa plină rămase în faţa mea neîncepută.

— D-ta nu bei? urlă Trudoliubov, pierzându-şi răbdarea şi uitându-se ameninţător la mine.

— Vreau să ţin un speech din partea mea, separaT. Şi apoi o să beau, domnule Trudoliubov.

— Ce om infect şi răutăcios! bombăni Simonov.

Mi-am îndreptat şira spinării şi am luat cupa, pregătindu-mă febril pentru ceva neobişnuit şi încă neştiind nici eu ce anume voi spune.

— Silence! strigă Ferficikin. O să vedeţi îndată un munte de deşteptăciune!

Zverkov aştepta foarte serios, înţelegând despre ce-i vorba.

— Domnule locotenent Zverkov, am început eu, să ştii că nu-mi place frazeologia, nu-mi plac vorbăreţii şi taliile cu corsete. Acesta-i primul punct, după care urmează cel de-al doilea.

Toţi începură să se agite foarte tare.

— Punctul al doilea: urăsc depravările şi pe depravaţi. Mai ales pe depravaţi!

— Punctul al treilea: îmi place adevărul, sinceritatea şi cinstea, continuai aproape maşinal pentru că începuse să mă ia cu frig de spaimă, neînţelegând cum de pot spune aşa cevA. Îmi place gândirea, monsieur Zverkov, îmi place adevărata colegialitate, pe picior de egalitate şi nU. HM. Îmi place. De altminteri, la ce bun? Şi beau în sănătatea d-tale, monsieur Zverkov, sedu-le pe cerkeze, împuşcă-i pe

duşmanii patriei şI. ŞI. În sănătatea d-tale, monsieur Zverkov!

Zverkov se ridică de pe scaun, se înclină spre mine şi îmi spuse:

— Îţi mulţumesc foarte mult.

Era teribil de jignit şi chiar se făcuse palid la faţă.

— Ei, drăcie! zbieră Trudoliubov, trântind cu pumnul în masă.

— Nu, pentru asta ar trebui să ia câteva peste bot! ţipă Ferficikin.

— Afară cu el! bombăni Simonov.

— Domnilor, nici un cuvânt, nici un gest mai mult! strigă solemn Zverkov, curmând indignarea unanimă. Vă mulţumesc tuturor, însă voi fi în stare să-i dovedesc şi singur în ce măsură îi apreciez cuvintele.

— Domnule Ferficikin, chiar mâine îmi vei da satisfacţie pentru cuvintele pe care tocmai le-ai rostit! spusei eu tare, adresându-mă lui Ferficikin cu un aer plin de importanţă.

— Mă provoci la duel? Voia d-tale, îmi răspunse acesta, dar, cu siguranţă, eram atât de ridicol provocându-l, şi asta mi se potrivea atât de puţin, încât toţi, până la urmă şi Ferficikin, se tăvăleau de râs.

— Da, să-l dăm afară! E beat criţă! spuse cu dezgust Trudoliubov.

— N-o să mi-o iert niciodată că l-am trecut pe listă! bombăni iar Simonov.

„Uite, acum ar fi cazul să le dau cu sticla în cap!” mi-am zis eu. Am luat o sticlă şI. Mi-am umplut paharul.

«. Nu, mai bine rămân până la capăt! îmi continuai eu gândul. Aţi fi bucuroşi, domnilor, dacă aş pleca. Nici în ruptul capului. În ciuda voastră o să stau şi o să beau până la capăt ca să vă dovedesc că nu vă acord nici cea mai mică importanţă. Voi sta şi voi bea, pentru că aici e cârciumă şi mi-am plătit intrarea. Voi sta şi voi bea pentru că vă socot nişte pioni, nişte pioni inexistenţi. Voi sta şi voi beA. Şi voi

cânta dacă voi avea chef, da, voi cânta, pentru că am dreptuL. Să cânT. Hm”.

Dar nu cântam. Încercam doar să nu-l privesc pe niciunul dintre ei; luam pozele cele mai independente cu putinţă şi aşteptam nerăbdător să vorbească ei primii cu mine. Dar, din păcate, nu-mi vorbeau. Şi ce mult aş fi vrut să mă împac cu ei în momentul acela! Ceasul bătu opt, în sfârşit, nouă. Ei trecură de la masă pe canapea. Duseră acolo şi vinul. Zverkov se întinse pe canapea, punându-şi un picior pe masa rotundă. Făcuse într-adevăr cinste cu trei sticle. Fireşte, pe mine nu m-a invitat. Se aşezară cu toţi pe canapea, împrejurul lui. Îl ascultau aproape cu evlavie. Se vedea că îl iubeau. „Pentru ce? pentru ce?” mă întrebam în sinea mea. Din când în când punea pe ei stăpânire câte un val de euforie beţivă şi se sărutau. Vorbeau despre Caucaz, despre ce înseamnă adevărata pasiune, despre galbik, despre slujbele bănoase, despre veniturile husarului Podharjevski, pe care niciunul nu-l cunoştea personal, şi se bucurau că are venituri atât de mari; despre neobişnuita frumuseţe şi graţie a contesei D., pe care, de asemenea, niciunul n-o văzuse vreodată; în sfârşit, ajunseră să susţină că Shakespeare e nemuritor.

Zâmbeam cu dispreţ şi mă plimbam prin cealaltă jumătate a încăperii, de-a lungul peretelui opus canapelei, de la masă la sobă şi înapoi. Ţineau morţiş să le arăt că mă pot lipsi de conversaţia lor; totuşi, tropăiam în ciuda lor şi bocăneam cu tocurile de la cizme. Dar totul era în zadar. Dumnealor nici nu mă luau în seamă. Am avut răbdarea să mă plimb aşa, prin faţa lor, de la ora opt până la ora unsprezece, pe acelaşi traseu: de la masă la sobă şi înapoi, de la sobă la masă. „Mă plimb pentru că aşa am chef şi nimeni nu-mi poate interzice”. Servitorul care intra mereu în încăpere s-a oprit de câteva ori, uitându-se lung la mine; din pricina deselor întoarceri, ameţisem; din când în când mi se părea că delirez. În decursul acestor trei ore mă trecuseră trei rânduri succesive de sudori şi tot de trei ori mă uscasem.

Din când în când, cu o durere profundă şi înveninată, îmi fulgera inima gândul că vor trece zece ani, douăzeci de ani, patruzeci de ani şi eu, totuşi, chiar şi după patruzeci de ani, îmi voi aminti cu dezgust şi umilinţă aceste minute, care erau cele mai abjecte, mai ridicole şi mai îngrozitoare din viaţa mea. Era imposibil să mă înjosesc într-un mod mai nemernic şi mai de bună voie, înţelegeam foarte bine acest lucru, însă continuam să circul de la masă la sobă şi înapoi. „Ah, numai dacă aţi şti de ce sentimente şi gânduri sunt eu capabil şi cât sunt de cultivat!” mă gândeam în anumite momente, adresându-mă mintal spre canapeaua pe care şedeau duşmanii mei. Însă duşmanii mei se comportau ca şi cum nici nu m-aş fi aflat în încăpere. O dată, o singură dată s-au răsucit spre mine, tocmai în momentul în care Zverkov a adus vorba despre Shakespeare şi eu, subit, am izbucnit într-un hohot dispreţuitor de râs. Am pufnit atât de ipocrit şi de mârşav, încât şi-au întrerupt discuţia toţi deodată şi, tăcuţi, s-au uitat lung la mine vreo două minute, serioşi, fără să râdă, urmărind cum eu umblu de-a lungul peretelui, de la masă la sobă şi nu le dau nici o atenţie. Dar nu s-a întâmplat nimic: n-au intrat în vorbă cu mine şi peste două minute mă lăsară iarăşi în plata Domnului. Bătu ora unsprezece.

— Domnilor, strigă Zverkov, ridicându-se de pe canapea, acum mergem toţi acolo!

— Evident, evident! ziseră şi ceilalţi.

M-am răsucit brusc spre Zverkov. Eram atât de frânt, de zdrobit, încât îmi venea să mă înjunghii, numai s-o sfârşesc odată! Eram cuprins de febră; părul ud de transpiraţia care se uscase îmi rămăsese lipit de tâmple.

— Zverkov, te rog să mă ierţi! i-am spus eu cu voce tăioasă şi fermă. Ferficikin, şi d-ta să mă ierţi, iertaţi-mă toţi cei care sunteţi de faţă, pe toţi v-am jignit!

— Aha! Nu-ţi convine duelul! şuieră cu venin Ferficikin.

Am simţit un junghi ascuţit în inimă.

— Nu, nu de duel mi-e frică, Ferficikin! Sunt gata să mă duelez cu d-ta chiar mâine, dar după ce ne împăcăm. Chiar insist s-o facem şi nu mă poţi refuza. Vreau să-ţi dovedesc că nu mă tem de duel. D-ta o să tragi primul, iar eu o să-mi descarc pistolul în aer.

— Se ţine de poante! observă Simonov.

— S-a ţicnit, asta-i! îşi dădu cu părerea Trudoliubov.

— Lasă-mă odată să trec, mi te-ai proţăpit în drum! Ce mai vrei? îmi răspunse cu dispreţ Zverkov. Toţi erau roşii la faţă de băutură; ochii le sticleau.

— Vreau să fim prieteni, Zverkov, te-am jignit, „dar.

— M-ai jignit! D-ta! Pe mi-ine?! Află, stimate domn, că niciodată şi în nici un fel de împrejurări, d-ta nu mă poţi jigni pe mine dar…

— Şi ajungă-ţi, dă-te la o parte! îl susţinu Trudoliubov. Să mergem!

— Olimpia e a mea, domnilor, să fim înţeleşi! strigă Zverkov.

— Nu-ţi contestăm dreptul! îi răspunseră ceilalţi, râzând.

Rămăsesem făcut de ocară. Ceata ieşi din separeu cu mare gălăgie, Trudoliubov începu un cântec stupid. Simonov mai zăbovi o clipă ca să dea bacşiş servitorilor. Subit, l-am abordat.

— Simonov, dă-mi şase ruble! am spus eu, hotărât şi disperat.

El mă privi peste măsură de mirat, cu o căutătură imbecilă. Era şi el beat.

— Ce, şi acolo vrei să vii cu noi?

— Da!

— N-am bani! mi-o trânti el, zâmbi cu dispreţ şi dădu să iasă din încăpere.

— Simonov, am văzut că ai bani! De ce mă refuzi? Crezi că-s ticălos? Să nu cumva să mă refuzi: dacă ai şti, dacă ai şti pentru ce ţi-i cer! De asta depinde totul, întreg viitorul, planurile mele.

Simonov scoase banii şi mai că nu mi-i aruncă.

— La-i, dacă chiar nu mai ştii ce-i ruşinea! spuse el şi fugi ca să-i ajungă din urmă pe ceilalţi.

Am rămas singur pentru un moment. Dezordine, resturi de mâncare, un pahar spart pe duşumea, pete de vin vărsat, mucuri de ţigări, mahmureală şi delir în creier, tristeţi chinuitoare în inimă şi, în sfârşit, lacheul care văzuse şi auzise tot şi acum, curios, mă privea drept în ochi.

— Acolo! am strigat eu. „Sau vor îngenunchea cu toţii, îmbrăţişându-mi picioarele şi cerşindu-mi prietenia saU. Sau îi voi trage o scatoalcă lui Zverkov!”.

V.

Deci, iată, în sfârşit, ciocnirea cu realitatea, bâiguiam eu, coborând valvârtej scările. Acum, de bună seamă, nu mai e vorba de Papa, care părăseşte Roma şi pleacă în Brazilia; acum, de bună seamă, nu mai e vorba de balul de pe malul lacului Como!

„Eşti un ticălos, m-a fulgerat un gând, dacă-ţi râzi acum de asta!”

— Fie! am strigat, răspunzându-mi mie însumi. Dar, de-acum s-a zis cu asta!

Ceilalţi dispăruseră; dar era totuna; ştiam încotro o luaseră.

La scară stătea o trăsură singuratică, de noapte, cu birjarul îmbrăcat într-un suman de dimie, albit tot de fulgii apoşi ai lapoviţei, care continua să cearnă şi părea chiar caldă. Noaptea era ceţoasă şi înăbuşitoare. Căluţul mărunţel, flocos, bălţat era şi el troienit de zăpadă şi tuşea; asta mi-o amintesc foarte bine. M-am repezit spre sania aceea ordinară, dar de îndată ce mi-am pus piciorul ca să urc, amintirea felului în care Simonov îmi dăduse cele şase ruble m-a cosit şi, ca un sac, m-am prăbuşit în sanie.

— Nu! Am încă multe de făcut ca să-mi recapăt demnitatea! am strigat eu. Dar o să mi-o recapăt sau o să pier pe loc chiar în noaptea asta. Dă-i drumul!

Am pornit din loc. În capul meu se dezlănţui un adevărat vârtej.

„N-or să cadă în genunchi ca să-mi cerşească prietenia. Ăsta-i un miraj, un miraj trivial, dezgustător, romantic şi fantastic; e acelaşi bal de pe malul lacului Como. Şi de aceea sunt obligat să-i plesnesc lui Zverkov o scatoalcă! Sunt obligat să-l plesnesc. Prin urmare, e clar: zbor acum ca să-i cârpesc o scatoalcă.”

— Mâna!

Birjarul smuci hăţurile.

„De cum intru, îl cârpesc. Oare va fi nevoie, înainte de scatoalcă, să-i spun câteva vorbe drept introducere? Nu. Intru şi îl plesnesc. Toţi vor şedea în salon pe scaune, iar el se va lăfăi pe canapea alături de Olimpia. Afurisita de Olimpia! Mi-a râs o dată în nas şi m-a refuzat. O s-o înşfac pe Olimpia de păr, iar pe Zverkov de urechi! Nu, e mai bine să-l înhaţ de-o ureche şi, răsucindu-i urechea, să-l plimb prin toată camera. Poate că ceilalţi o să sară la bătaie şi o să-mi dea brânci afară. Chiar cu siguranţă aşa se va întâmpla. N-au decât! Totuşi, pentru prima oară, i-am cârpit cuiva o scatoalcă; iniţiativa mi-a aparţinut; iar după legHe onoarei asta-i totul, el va fi deja stigmatizat şi cu bătaia n-o să-şi poată spăla onoarea ştirbită de scatoalca mea; doar prin duel o va putea face. Va fi obligat să accepte duelul. Şi fie, n-au decât să mă bată. N-au decât, nemernicii! Cel mai tare o să mă snopească Trudoliubov: e foarte puternic; Ferficikin o să sară dintr-o parte şi, cu siguranţă, o să mă înşface de păr. Dar n-are decât! Ştiu ce mă aşteaptă. Căpăţânile lor de berbeci vor fi nevoite, în sfârşit, să simtă în toate astea gustul tragicului! Când mă vor târî spre uşă, le voi striga că, de fapt, ei nu fac nici cât degetul meu cel mic.”

— Mână, birjar, mână!

Acesta chiar tresări, pocnind din bici. Într-adevăr, strigătul meu fusese tare sălbatic.

„În zori ne duelăm, asta-i sigur. Cu departamentul am terminat-o. Mai înainte, în loc de departament, Ferficikin a spus leprartament. Dar de unde să iau pistoalele? Fleacuri!

Cer să mi se dea leafa cu anticipaţie şi cumpăr. Dar praful de puşcă, dar gloanţele? Asta-i treaba secundantului. Şi cum s-apuc să le fac pe toate astea până-n zori? Şi unde am să-mi găsesc un secundant? Ştiu doar că n-am pe nimeni cunoscut. Fleacuri! strigai eu, întărâtându-mă şi mai tare. Fleacuri! Primul om întâlnit pe stradă, dacă-l abordez, e obligat să-mi fie secundant, aşa cum e obligat să-l scoată din apă pe unul care se îneacă. Trebuie să fie admise cazurile cele mai excentrice. Chiar şi dacă pe directorul meu l-aş solicita mâine să-mi fie secundant, până şi el – măcar din cavalerism – ar trebui să accepte şi să păstreze secretul! Anton Antonâci.”

Problema e că, în chiar clipa aceea, mai clar şi mai limpede decât oricine pe lume, eu însumi îmi dădeam seama de josnica absurditate a ipotezelor mele şi de întreg reversul medaliei, însă.

— Mână, birjar, mână, potlogarule, mână!

— Of, boierule! zise omul de la coada calului.

Deodată mă luă cu frig.

„Oare n-ar fi mai binE. N-ar fi oare mai binE. Să mă duc chiar acum acasă? O, Dumnezeule! De ce, de ce m-am agăţat ieri de ideea dineului? Dar nu, e imposibil! Cum rămâne cu plimbarea de trei ore de la masă până la sobă? Nu, ei, ei şi nimeni altcineva trebuie să-mi dea socoteală pentru plimbarea asta! Trebuie să spele această ruşine!”

— Mână.

«Şi dacă or să mă ducă la secţia de poliţie? N-or să aibă curaj? S-ar teme de scandal. Dar ce-ar fi dacă, din dispreţ, Zverkov va refuza duelul? Asta aşa va fi cu siguranţă; dar atunci o să le demonstrez eU. În cazul ăsta, o să dau buzna în curtea poştei când va fi mâine gata de plecare, o să-l înşfac de picior, o să-i smulg mantaua de pe el când va urca în diligenţă. O să-mi înfig dinţii în mâna lui, o să-l muşc. „Uitaţi-vă, oameni buni, în ce hal poate fi adus un om disperat!” N-are decât să mă lovească în cap, iar ceilalţi din spate. O să strig ca să mă audă toată lumea: „Uitaţi-vă,

oameni buni, căţelandrul ăsta pleacă la sedus tinere cerkeze având scuipatul meu pe bot!”

Desigur, după asta se va sfârşi cu toate! Departamentul va dispărea de pe faţa pământului. Voi fi arestat, judecat, dat afară din slujbă, băgat la închisoare, trimis în Siberia cu domiciliu forţat. Puţin îmi pasă! Peste cincisprezece ani voi veni la el în zdrenţe ca un cerşetor, după ce voi fi eliberat din închisoare. Îl voi găsi undeva, într-un oraş reşedinţă de gubernie. Va fi căsătorit şi fericit.

Va avea o fată mărişoarĂ. Îi voi spune: „Uită-te la mine, bestie! Uită-te la obrajii mei scofâlciţi, la zdrenţele astea! Am pierdut totul: cariera, fericirea, arta, ştiinţa, femeia iubită şi totul din pricina ta. Uite pistoalele. Am venit să-mi descarc pistolul şI. Şi te iert”. În clipa aceea aş trage în aer şi m-aş face nevăzut.»

Era cât pe ce să-mi dea lacrimile, deşi ştiam cu certitudine chiar în momentul acela că totul este din Silvio şi din Mascarada lui Lermontov. Şi deodată mi se făcu îngrozitor de ruşine, atât de ruşine, încât am oprit birja, am coborât din sanie şi m-am proţăpit în ninsoare, pe mijlocul străzii. Birjarul mă privea uimit şi ofta.

Ce era de făcut? Nici acolo nu mă puteam duce, pentru că ar fi ieşit o aiureală; nici nu puteam lăsa aşa lucrurile, pentru că şi din asta ar fi ieşit. „Doamne! Cum să las totul baltă! Mai ales după asemenea jignire! Nu! exclamai eu, sărind iarăşi în sanie. E o predestinare, o fatalitate!”

— Mână, mână într-acolo!

Şi, nerăbdător, l-am pocnit pe birjar cu pumnul în ceafă.

— Ce te-a apucat, de ce dai în mine? strigă ţărănuşul, şfichiuindu-şi, totuşi, mârţoaga, încât aceasta începu să zvârle din copitele dinapoi.

Lapoviţa îşi prăvălea din cer fulgii mari; m-am descoperit, nu-mi păsa de ea. Uitasem totul, fiindcă mă hotărâsem definitiv să-i cârpesc scatoalca şi simţeam cu groază că negreşit acum, acum se va întâmpla şi că incidentul nu mai poate fi oprit de nici o putere din lume. Felinare singuratice

licăreau posomorite prin pâcla lapoviţei, ca nişte făclii la o înmormântare. Zăpada mi se băga sub manta, sub redingotă, sub cravată şi se topea acolo; nu trăgeam husa: oricum, şi fără asta, totul era pierdut! în sfârşit, am ajuns. Parcă neştiind ce fac, am sărit din sanie, am urcat scările în fugă şi am început să bat în uşă cu pumnii şi picioarele. Mai ales picioarele îmi erau grozav de slăbite, din genunchi. Mi s-a deschis repede, ca şi cum s-ar fi ştiut că trebuie să vin. (într-adevăr, Simonov anunţase că e posibil să mai vină unul, iar aici trebuia să fii anunţat şi, în general, să ţii cont de toate măsurile de precauţie. Era unul din „magazinele de modă" de pe atunci, care au fost demult exterminate de poliţie. Ziua era într-adevăr un magazin; iar seara, cei care aveau recomandaţie puteau veni în vizită.) Cu paşi repezi, am traversat prăvălia întunecoasă, intrând în salonul pe care îl ştiam, unde nu ardea decât o lumânare, şi m-am oprit nedumerit: nu era nimeni.

— Unde-s ceilalţi? am întrebat la noroc. Însă ei, desigur, apucaseră să plece pe la casele lor.

Dinaintea mea stătea o persoană, zâmbind prosteşte, chiar patroana, care mă cunoştea măcar cât decât. Peste un minut s-a deschis o uşă şi a mai intrat o persoană.

Fără să le acord nici o atenţie, umblam prin cameră şi, pare-mi-se, vorbeam singur. Eram parcă salvat de la moarte şi presimţeam acest lucru, cu bucurie, din toată fiinţa mea: i-aş fi cârpit scatoalca, negreşit i-aş fi cârpit-o! Dar acum ei nu mai sunt aici şI. Totul a dispărut, totul s-a schimbat! Mă uitam împrejur. Încă nu-mi puteam da seama de situaţie. Maşinal am privit-o pe fata de-abia intrată: dinaintea ochilor îmi licări o faţă proaspătă, tânără, puţin cam palidă, cu sprâncene drepte şi negre, cu o privire serioasă şi întrucâtva mirată. Asta mi-a plăcut imediat; aş fi urât-o dacă mi-ar fi zâmbit. Am început s-o examinez mai atent şi parcă cu efort: gândurile încă nu mi se adunaseră la un loc. Ceva ingenuu şi blând era întipărit pe acest chip, dar cumva bizar de serios. Sunt sigur că, prin asta, avea de pierdut aici

şi din proştii aceia n-o remarcase nimeni. De altminteri, n-aş fi putut spune că-i o frumuseţe, deşi era înaltă, voinică, bine făcută, îmbrăcămintea îi era extrem de simplă. Ceva mârşav îmi dădu ghes: m-am dus direct spre ea.

M-am privit întâmplător în oglindă. Faţa mea răvăşită mi se păru teribil de respingătoare: palidă, rea, abjectă, cu părul vâlvoi. „N-are decât, mă bucur, mi-am zis, chiar mă bucur că o să mă găsească dezgustător; asta îmi face plăcere.”

VI.

Undeva, dincolo de peretele subţire, începu să hârâie un ornic, de parcă l-ar fi strivit, l-ar fi sugrumat cineva. După un hârâit nefiresc de lung, urmară nişte bătăi subţirele, nesuferite şi, nu ştiu cum, neaşteptat de repezi. – ca şi cum, deodată, i-ar fi luat-o cineva înainte. Era ora două. M-am dezmeticit, cu toate că nu dormisem, ci doar zăcusem într-un fel de semiuitare de sine.

În camera îngustă, mică şi scundă, în care aproape tot spaţiul era ocupat de un şifonier uriaş, pe lângă care erau aruncate la întâmplare cutii de carton, cârpe şi tot felul de boarfe, era aproape întuneric de tot. Mucul de lumânare de pe masa din capătul celălalt al încăperii era aproape stins, pâlpâia doar din când în când. Peste câteva minute urma să se lase o beznă desăvârşită.

Nu mi-a luat mult timp ca să-mi vin în fire; dintr-o dată, fără eforturi, mi-au revenit toate în minte, de parcă stătuseră la pândă ca să se repeadă iarăşi la mine. De fapt, în însăşi starea mea de uitare rămăsese permanent un fel de punct, ce nu voia nicidecum să mi se şteargă din memorie, împrejurul căruia se roteau visările mele somnoroase. Ciudat, însă: ceea ce mi se întâmplase în ziua aceea, acum, după ce mă trezisem, mi se părea de domeniul trecutului îndepărtat, de care mă descotorosisem cu totul, şi încă de mult.

Aburii beţiei îmi rămăseseră în creier. Parcă plutea ceva deasupra mea, mă atingea, mă aţâţa şi mă îngrijora.

Tristeţea şi veninul fierbeau din nou, încercând să iasă afară. Deodată, lângă mine, am văzut doi ochi deschişi, care mă cercetau curioşi şi stăruitori. Privirea lor era de o indiferenţă rece, sumbră, parcă cu totul înstrăinată; era o privire grea.

Un gând posac încolţi în creierul meu şi-mi trecu pe tot trupul cu un fel de senzaţie scârboasă, ca atunci când intri într-o subterană igrasioasă şi mucedă. Era cumva nefiresc că tocmai acum cei doi ochi se apucaseră să mă cerceteze. Mi-am amintit şi că, în decurs de două ore, nu schimbasem nici o vorbă cu această fiinţă: mai înainte, asta chiar îmi plăcuse, nici eu nu ştiu de ce. Acum însă, ca un păianjen, mi-a apărut în faţa ochilor imaginea absurdă, dezgustătoare a desfrâului, care, fără dragoste, grosolan şi fără ruşine, începe de-a dreptul cu ceea ce încununează o iubire adevărată. Ne-am uitat mult timp unul la altul, dar ea nu-şi pleca ochii şi nu-şi schimba expresia privirii, încât, în cele din urmă, cine ştie de ce, m-am simţit înspăimântat.

— Cum te cheamă? am întrebat sacadat, ca să termin mai repede.

— Liza, îmi spuse ea aproape în şoaptă, însă cumva duşmănos şi îşi feri ochii.

Am păstrat un moment de tăcere.

— Astăzi e o vreme. O lapoviţĂ. Mizerie! am zis eu mai mult pentru sine, punându-mi posomorit mâna sub cap şi privind în tavan.

Ea nu-mi răspunse. Situaţia era urâtă.

— Eşti de-aici? am întrebat-o peste un minut, aproape cu năduf, răsucindu-mi puţin capul spre ea.

— Nu.

— De unde?

— Din Riga, zise ea fără chef.

— Nemţoaică?

— Rusoaică.

— Şi eşti de mult aici?

— Unde?

— În casa asta.
— De două săptămâni. Vorbea cu vocea din ce în ce mai întretăiată. Lumânarea se stinsese de tot; de-acum nu-i mai puteam desluşi trăsăturile feţei.
— Tată şi mamă ai?
— DA. NU. Am.
— Unde-s?
— AcolO. La Riga.
— Cine-s?
— Aşa.
— Cum aşa? Cine-s, ce stare au?
— Târgoveţi.
— Până acum ai stat la dânşii?
— Da.
— Câţi ani ai?
— Douăzeci.
— Şi de ce ai plecat de-acasă?
— Aşa.
Acest aşa însemna: lasă-mă-n pace, mi-e greaţă. Am tăcut amândoi.
Dumnezeu ştie de ce nu plecam. Eu însumi mă simţeam tot mai îngreţoşat şi mai abătut. Imaginile întregii zile din ajun parcă de la sine, fără voia mea, începură să-mi revină haotic în minte. Brusc, mi-am amintit o scenă pe care o văzusem pe stradă, când, îngrijorat, mă grăbeam la slujbă.
— Astăzi, nişte oameni au scos un sicriu şi mai că nu l-au scăpat, am rostit eu dintr-o dată cu glas tare, aproape fără să vreau, neintenţionând câtuşi de puţin să deschid discuţia.
— Un sicriu?
— Da, pe Sennaia: l-au scos dintr-o pivniţă.
— Dintr-o pivniţă?
— Nu chiar din pivniţă, dintr-un subsoL. ŞtiI. De joS. Dintr-o casă deocheată. Era o murdărie peste tot. Coji de seminţe, gunoaiE. DuhneA. Oribil!
Tăcere.

— A fost o zi parşivă pentru înmormântări! am început din nou, numai ca să nu tac.
— De ce să fie parşivă?
— Lapoviţă, zloată. (Am căscat.)
— Totuna-i, spuse ea deodată, după câteva clipe de tăcere.
— Nu, e-o mizerie. (Am căscat din nou.) Groparii au înjurat cu siguranţă că-i uda lapoviţa. Iar în groapă precis băltea apa.
— De ce să bălteaască apa în groapă? întrebă cu un fel de curiozitate, dar vorbind mai grosolan şi mai întretăiat decât până atunci. Brusc, începuse să mă întărite.
— Cum să nu, apă, pe fund, de vreo şase verşoci. Aici, la Volkovo, nu-i chip să sapi vreo groapă uscată.
— De ce?
— Cum de ce? Locul e jilav. Peste tot e mlaştină. Morţii sunt îngropaţi în baltă. Am văzut cu ochii meI. De multe ori. (Nu văzusem niciodată, nici la Volkovo nu fusesem, auzisem doar din povestirile altora.)
— Oare chiar ţi-e totuna dacă mori sau nu?
— De ce să mor? întrebă ea, parcă apărându-se.
— Cândva tot o să mori la fel ca răposata de ieri. A fost toT. O domnişoară. A murit de oftică.
— Fata ar fi trebuit să moară la spital. (Asta o ştie, mi-am zis, şi n-a spus „domnişoară”, ci „fată”).
— Îi era datoare patroanei, am replicat eu, hazardându-mă tot mai mult în discuţie, şi a lucrat pentru ea aproape până la sfârşit, cu toate că era bolnavă de oftică. Vorbeau pe-acolo birjarii şi soldaţii, povesteau istoria asta. Precis că erau foşti cunoscuţi de-ai ei. Râdeau. Voiau să-i facă parastasul la o cârciumă. (Şi aici am turnat multe minciuni.)
Tăcere, tăcere adâncă. Fata nici nu se clinti.
— Crezi că la spital e mai bine să mori?
— Nu-i totuna? Şi de ce să mor? adăugă ea iritată.
— Nu acum; dar mai târziu?
— Şi mai târziu.

— Ba bine că nu! Uite, acum eşti tânără, frumoasă, proaspătă – ăsta ţi-e preţul. Însă dacă un an o să duci viaţa asta, o să te ofileşti.

— Peste un an?

— În orice caz, peste un an preţul o să-ţi fie mai mic, am continuat eu cu bucurie răutăcioasă. O să pleci de-aici, la mai rău, în altă casă. Peste încă un an, o să treci altundeva, tot la mai rău, iar peste şapte ani o să ajungi în pivniţa de pe Sennaia. Şi asta încă ar fi bine. Dar ghinionul tău ar fi dacă, pe lângă asta, te-ar lovi vreo boală, să zicem că ţi s-ar şubrezi pieptuL. Din cauza vreunei răceli sau din altă pricină. Când duci o viaţă ca asta, bolile lasă urme. Te-nhaţă şi nu te mai scapă din gheare. Nu-i mare lucru să mori.

— Bine, o să mor, îmi răspunse ea duşmănos de-a dreptul şi se foi repede.

— Păi e păcat.

— De cine?

— De viaţă e păcat. Tăcere.

— Ai avut un drăguţ?

— Ce-ţi foloseşte d-tale dacă-ţi spun?

— Doar nu te descos. Mie puţin îmi pasă. De ce te superi? Fireşte, se poate să fi avut şi tu necazurile tale. Ce mă priveşte pe mine? Nimic, îmi pare rău.

— De cine?

— De tine îmi pare rău.

— N-are rosT. Şopti ea abia auzit şi iarăşi se foi. Imediat m-am simţit şi mai înciudat. Cum! Vorbesc atât de blând şi ea.

— Şi ce crezi? Eşti pe drumul cel bun?

— Nu cred nimic.

— Rău că nu crezi. Dezmeticeşte-te cât nu-i prea târziu. Şi încă nu-i prea târziu. Eşti încă tânără, arăţi bine; ai putea îndrăgi pe cineva, să te măriţi, să fii fericită.

— Nu toate femeile măritate sunt fericite, mi-o reteză ea cu acelaşi ton repezit, grosolan.

— Nu toate, fireşte, dar tot li-i mai bine decât aici. Incomparabil mai bine. Şi când iubeşti poţi trăi şi fără

fericire. Şi la necaz viaţa-i frumoasă, e bine să trăieşti pe lumea asta, oricum ţi-ar fi viaţa. Pe când aici n-ai parte decât dE. Duhoare. Ptiu!

M-am întors scârbit cu spatele; deja nu mai eram rece, făcând-o pe moralistul. Începeam să simt cu adevărat cele spuse şi mă înfierbântasem. De-acum râvneam să-mi expun ideile sacre, la care, gândindu-mă, îmi storsesem creierii în ungherul meu. Deodată se aprinsese ceva în mine, „apăruse” un scop.

— Nu te uita că sunt aici, nu judeca după mine. Poate am ajuns mai rău decât tine. De altfel, am intrat aici pentru că eram beat, m-am grăbit eu, totuşi, să mă justific. Pe deasupra, femeia nu trebuie să se ia după ce face bărbatul. E vorba de altceva; eu, chiar dacă mă scârnăvesc şi mă murdăresc singur, măcar nu sunt sclavul nimănui; am venit, am plecat şi nu mai ştii de mine. Scutur murdăria şi-s iarăşi cel de dinainte. Pe când tu, de la bun început, eşti sclavă. Da, sclavă! Tu dai totul, toată libertatea ta. Şi pe urmă vei vrea să rupi aceste lanţuri, dar nu: or să se încolăcească şi mai strâns în jurul tău. Aşa-i afurisitul ăsta de lanţ. Îl ştiu eu. Altceva nici nu mai zic, că tot n-ai înţelege, dar ia spune-mi: nu-i aşa că i-ai ajuns datoare patroanei? Asta-i, vezi! am adăugat eu, deşi ea nu mi-a răspuns, ci mă asculta tăcută, încordându-şi întreaga fiinţă. Ăsta-i adevărul tău! N-o să scapi niciodată de datorii. Aşa se întâmplă întotdeauna. E ca şi cum ţi-ai vinde sufletul diavolului… Şi dacă vrei să ştii, eU. Sunt, poate, la fel de nenorocit ca tine şi dacă mă scufund în noroi, o fac tot de necaz. Doar mai beau oamenii când au necazuri; ei bine, şi eu tot din cauza necazului fac ce fac. Ia spune, ce lucru bun am făcut: eu şi cu tine ne-aM. ÎnsoţiT. Mai adineaori şi tot timpul n-am lăsat să ne scape o vorbă, iar pe urmă, tu, ca o sălbatică, ai început să te uiţi la mine; iar eu – la tine. Asta înseamnă a face dragoste? Oare aşa ar trebui să se apropie un om de alt om? Asta-i curată necuviinţă, nimic mai mult!

— Da! mă susţinu ea tăios, în grabă.

Chiar m-a mirat repeziciunea acestui da. Deci, poate, şi ea avea în cap acelaşi gând, când se uita la mine? Deci, şi ea e capabilă de unele gânduri? „Drace, e interesant, avem afinităţi, mi-am zis eu, gata-gata să-mi frec mâinile de bucurie. De altfel, cum să nu dai gata un suflet atât de tânăr?”

Cel mai mult mă atrăgea jocul.

Ea îşi întoarse capul lângă mine şi, după cum mi se păru în întuneric, şi-l sprijini cu o mână. Poate că se uita la mine. Îmi părea rău că nu-i puteam desluşi ochii, îi auzeam respiraţia adâncă.

— De ce ai venit aici? am început cu un ton oarecum autoritar.

— Aşa.

— Păi e-atât de bine să trăieşti în casa părintească! E cald, nu-ţi cere nimeni socoteală; e cuibul tău.

— Şi dacă-i mai rău decât aici?

„Tonul trebuie să-l nimeresc, m-a fulgerat un gând. Cu sentimentalismul cred că nu se poate face mare lucru.”

De altfel, n-a fost decât o fulgerare. Jur că într-adevăr soarta fetei începuse să mă intereseze. Pe deasupra, eram relaxat şi bine dispus. Se ştie doar că potlogăria face lesne casă bună cu sentimentalismul.

— Cine vorbeşte! m-am grăbit eu să răspund. Totul e posibil. Uite, sunt sigur că te-a supărat careva şi că mai degrabă alţii sunt vinovaţi de tine decât tu faţă de ei. Istoria ta nu ţi-o ştiu deloc, dar sunt sigur că o fată ca tine nu nimereşte aici de bună voie.

— Cum adică „o fată ca mine”? şopti ea de-abia auzit, însă eu am auzit-o.

„Drace, văd că o măgulesc. Urât din partea mea. Ba nu, poate că-i bine.” Ea tăcea.

— Vezi tu, Liza, mă gândesc la mine! Dacă aş fi avut o familie din copilărie, aş fi acum altfel decât sunt. Mă gândesc des la asta. Căci, oricât de rău ar fi în familie, totuşi mama şi tata nu-ţi sunt duşmani, nu-ţi sunt străini.

Ştii măcar că eşti la tine acasă. Eu am crescut fără familie; poate de-aceea am ajuns aşA. Insensibil.

Am lăsat din nou o pauză.

„Cred că n-o să înţeleagă, îmi ziceam, de fapt, ar fi şi ridicul: doar îi fac morală!”

— Dacă aş fi tată şi aş avea o fiică, mi se pare că aş iubi-o mai mult decât pe băieţi, zău aşa, am început pe ocolite, ca şi cum n-aş fi avut nici cea mai mică intenţie s-o distrez. Recunosc că roşisem.

— Asta de ce?

Aha, deci mă ascultă!

— Aşa. Nu ştiu, Liza. Vezi tu: am cunoscut un tată, care era un om aspru, dar în faţa fiică-sii stătea în genunchi, îi săruta mâinile şi picioarele, o sorbea din ochi, zău aşa. Ea dansează la o serată iar el stă cinci ore în picioare, fără să se mişte din loc, n-o slăbeşte din ochi. Era nebun după ea; asta o înţeleg. Ea noaptea oboseşte şi adoarme iar el se trezeşte şi se duce s-o sărute în somn şi să-i facă cruce. Umblă într-un gheroc jerpelit, e zgârcit cu toţi, iar ei îi cumpără de toate cu ultimii bani, îi face daruri scumpe şi se bucură dacă i-a plăcut cadoul, întotdeauna tatăl ţine mai mult la fiice decât la mama lor. Tare bine o mai duce câte o fată acasă la ea! Cât despre mine, cred că, dacă aş avea o fată, nici n-aş mărita-o.

— Cum aşa? întrebă ea cu o umbră de râs în voce.

— Aş fi gelos, zău. Cum, să-l sărute pe altul? Să-l iubească pe-un străin mai mult decât pe taică-său? Mi-ar fi greu să-mi imaginez aşa ceva. Fireşte, astea-s prostii; fireşte, în cele din urmă, oricui îi vin minţile la cap. Dar eu, pare-mi-se, înainte de a o mărita, aş înnebuni de îngrijorare: pe toţi peţitorii i-aş respinge. Şi totuşi, aş sfârşi prin a mărita-o cu cel pe care ea îl iubeşte. Ştii doar că cel pe care fata îl îndrăgeşte i se pare tatălui cel mai rău dintre toţi. Asta aşa-i. Din cauza asta mult rău îşi fac unele familii.

— Mulţi ar fi bucuroşi să-şi vândă fiica, nu s-o mărite cu cinste! spuse ea dintr-o dată.

Aha, asta era!

— Asta se întâmplă, Liza, în familii blestemate, care nu ştiu nici de Dumnezeu, nici de dragoste, am urmat eu cu însufleţire. Şi unde dragoste nu e, nici judecată nu e. Există asemenea familii, e adevărat, dar nu despre ele vorbesc. Cred că în familia ta n-ai avut parte de bine, dacă spui asta. Poate că eşti cu adevărat nefericită. Hm. Toate astea se întâmplă mai cu seamă din cauza sărăciei.

— Adică la boieri o fi mai bine? Oamenii cinstiţi trăiesc frumos şi în sărăcie.

— HM. Da. Se poate. Încă ceva, Liza: omului îi place să-şi cântărească numai amărăciunea, iar fericirea nu şi-o cântăreşte. Însă, dacă ar socoti-o cum trebuie, ar vedea că fericire există destulă pentru fiecare. Da, e bine într-o familie în care toate merg ca pe roate, dacă Dumnezeu o binecuvântează, dacă soţul e un om cumsecade, care te iubeşte, te alintă şi stă lângă tine! Câteodată e bine chiar şi când o duci cu chiu cu vai, de fapt, unde nu există necazuri? Poate, dacă o să te măriţi, o să-ţi dai seama singură. În schimb, de pildă, dacă am lua măcar prima perioadă de măritiş, cu cel pe care-l iubeşti; ah, de câtă, de câtă fericire ai parte câteodată, chiar clipă de clipă! în primele luni chiar certurile dintre tine şi soţ se sfârşesc frumos. Unele neveste, cu cât îşi iubesc mai mult bărbatul, cu atât mai mult caută ceartă. E adevărat, am cunoscut una: „Aşa, te iubesc, zice, şi te chinuiesc aşa de mult din dragoste, simte şi tu asta!” Ştii tu că din dragoste poţi să-l chinuieşti pe-un om cu bună ştiinţă? Cel mai des o fac femeile. Şi îşi zice în sinea ei: „în schimb aşa o să-l iubesc pe urmă, aşa o să-l mângâi, încât nu-i păcat să-l chinuiesc acum.” Toţi ai casei se bucură de fericirea voastră, şi viaţa-i frumoasă, veselă, paşnică, cinstită. Unele mai sunt şi geloase. Pleacă undeva bărbatul – am cunoscut una – nu rabdă şi fuge în toiul nopţii să vadă dacă nu cumva e-n casa aceea, dacă nu cumva e cu femeia aceea. Asta-i deja rău. Ştie şi singură că-i rău, inima i se face cât un purice şi suferă, însă îl iubeşte; totul i se

trage din dragoste. Şi ce bine e, după o ceartă, să te împaci, când îţi ceri tu însăţi iertare sau îl ierţi! Şi aşa li-e de bine la amândoi, aşa de bine le cade deodată, ca şi cum s-ar fi întâlnit din nou, ca şi cum s-ar fi cununat a doua oară, ca şi cum dragostea s-ar fi înfiripat încă o dată. Şi nimeni, nimeni n-are voie să ştie ce se întâmplă între bărbat şi femeie, dacă ei se iubesc. Şi orice ceartă s-ar porni între dânşii, nici măcar pe mama vreunuia dintre ei nu trebuie s-o ia de judecător şi să-i povestească ceva despre celălalt. Ei singuri îşi sunt judecători. Dragostea e o taină dumnezeiască şi trebuie ferită de toţi ochii străini, orice s-ar întâmpla între cei doi. Aşa e mai sfântă, mai bună. Aşa se stimează mai mult unul pe celălalt şi pe stimă multe se întemeiază. Şi dacă a existat dragostea, dacă s-au cununat din dragoste, de ce dragostea ar trece? Oare chiar nu poate fi păstrată? Rare sunt cazurile când nu poate fi păstrată. Şi dacă ai norocul de un soţ bun şi cinstit, cum să laşi dragostea să treacă? Ce-i drept, dragostea din primele luni de căsătorie trece, însă vine în urma ei altă dragoste, mai bună. Cei doi îşi contopesc inimile, toate treburile le orânduiesc împreună; n-au secrete unul faţă de altul. Şi de cum apar copiii, până şi zilele cele mai grele par o fericire; numai să iubeşti şi să ai curaj. Aşa şi munca te înveseleşte, aşa îţi rupi câteodată de la gură de dragul copiilor, dar o faci cu bucurie. Doar şi ei te vor iubi mai apoi pentru asta; deci, prin copii vei fi bogat mai târziu. Cresc copiii şi simţi că le eşti exemplu, că eşti un sprijin pentru ei; că vei muri, iar ei vor purta, toată viaţa, sentimentele şi gândurile tale în sufletul lor aşa cum le-au primit de la tine, că vor fi după chipul şi asemănarea ta. Deci, asta-i o mare îndatorire. Cum să nu se apropie mai mult mama de tată şi tata de mamă? Se zice că, pasămite, e greu să ai copii? Cine zice? E o fericire divină! îţi plac copiii mici, Liza? Mie îmi plac grozav de mult. Ştii tu – un băieţel rozaliu suge la pieptul tău, păi nu există bărbat pe lume căruia să nu i se topească inima de dragul soţiei lui, văzând-o cum şade cu pruncul în braţe!

Copilul e rozaliu, bucălat, se tolăneşte, se alintă; mânuţele şi picioruşele îi sunt dolofane, unghiile curate, mici, atât de mici, încât îţi vine să râzi privindu-le, ochişorii îi tresaltă ca şi cum ar înţelege de-acum totul. Şi când suge, te strânge cu mânuţa de sân, se joacă. Se apropie taică-su, copilul se desprinde de sân, se arcuieşte pe spate din tot trupuşorul, se uită la taică-su, râde, ca şi cum ar fi într-adevăr ceva foarte caraghios, şi iarăşi, iarăşi se apucă de supt. Sau, dacă-i ies cumva dinţii, muşcă din senin sânul maică-sii şi se uită la ea, pieziş, cu ochişorii lui: „Vezi, te-am muşcat!” Păi nu-i în asta toată fericirea, când toţi trei, soţul, soţia şi copilul, sunt împreună? Pentru asemenea clipe multe pot fi iertate. Nu, Liza, mai întâi trebuie să înveţi singură cum să trăieşti şi-abia după aceea să dai vina pe alţii!

„Cu plăsmuiri, uite, cu plăsmuiri din astea trebuie să te ia omul! mi-am zis în sinea mea, deşi, zău, vorbisem cu înflăcărare. Brusc, am roşit. Şi dacă izbucneşte acum în râs, în ce gaură să dispar?” Această idee m-a înfuriat. Spre sfârşitul discursului mă înfierbântasem cu adevărat şi acum orgoliul meu parcă suferea. Tăcerea se prelungea. Îmi trecu prin gând chiar s-o înghiontesc.

— D-tA. Începu ea brusc şi se opri.

Însă eu apucasem să înţeleg totul; în vocea ei tremura altă coardă, care nu mai era stridentă, grosolană şi duşmănoasă, ca adineaori, ci una catifelată şi ruşinoasă, atât de ruşinoasă, încât mie însumi mi s-a făcut ruşine faţă de ea, simţindu-mă vinovat.

— Ce? am întrebat eu cu gingaşă curiozitate.

— Păi d-ta.

— Ce?

— D-tA. Vorbeşti ca din carte, spuse ea şi din nou, în vocea ei, se făcu parcă simţită o umbră de ironie.

Această remarcă m-a înţepat dureros. Nu mă aşteptasem la aşa ceva.

Nu fusesem în stare să pricep că fata îşi luase ironia drept mască şi că era vorba de obişnuita ultimă stratagemă a

oamenilor cu inima ruşinoasă şi neprihănită, cărora cineva, cu grosolănie şi insistenţă, li se vâră în suflet şi care, din mândrie, nu cedează până în ultima clipă şi se tem să-ţi mărturisească sentimentul. Ar fi trebuit să-mi dau seama după sfiala cu care, treptat, îşi adoptase ironia înainte de a se hotărî s-o plaseze. Însă nu mi-am dat seama şi m-a cuprins ciuda.

„Stai puţin”, mi-am zis.

VII.

Nu, Liza, să nu crezi că-ţi vorbesc ca din carte, când şi mie mi-e scârbă să repet ce-au spus alţii. De fapt, nu doar de ce-au spus alţii. Toate astea mi s-au trezit chiar acum în suflet. Oare, oare chiar ţie nu ţi-e scârbă aici? Nu, pesemne că mare lucru-i obişnuinţa! Naiba ştie ce poate face obişnuinţa din om. Chiar crezi serios că n-o să îmbătrâneşti niciodată, că vei fi mereu frumoasă şi că patroana o să te ţină aici în vecii vecilor? Nu mai zic că şi aici viaţa-i o pacoste. De altminteri, uite ce-o să-ţi zic de asta, de viaţa pe care o duci acum: chiar dacă eşti tânără, drăguţă, frumoasă, cu suflet şi simţire, să ştii că, mai adineaori, când m-am trezit aici, imediat mi s-a făcut scârbă că stau aici cu tine! Numai la beţie poate nimeri omul aici. Însă dacă ai fi în alt loc, dacă ai trăi cum trăiesc oamenii cumsecade poate că nu doar m-aş ţine după fusta ta, poate m-aş îndrăgosti de tine, poate m-aş bucura de o privire a ta, ca să nu mai zic de cuvinte; te-aş pândi la poartă, aş îngenunchea în faţa ta; m-aş uita la tine ca la viitoarea mea mireasă, ba încă aş socoti că-mi faci o mare cinste. N-aş îndrăzni să gândesc ceva urât despre tine. Pe când aici ştiu că n-am decât să fluier şi tu, vrei nu vrei, trebuie să vii după mine, adică nu mai ţin cont de voinţa ta, ci tu de a mea. Cel mai prăpădit ţăran, când se tocmeşte la lucru, nu se înrobeşte de tot şi ştie, totuşi, că are un soroc. Dar care-i sorocul tău? la gândeşte-te: ce dai tu aici, ce înrobeşti? Sufletul, sufletul, asupra căruia n-ai nici o putere, ţi-l înrobeşti laolaltă cu trupul! îţi dai dragostea ca să ţi-o batjocorească oricare beţiv.

Dragostea! Păi dragostea e totul, e diamantul, e comoara oricărei fete! Doar, ca să merite dragostea asta, altul ar fi în stare să-şi dea sufletul, să meargă la moarte. Şi ce preţ are acum dragostea ta? Eşti cumpărată cu totul, pe de-a-ntregul şi n-are rost să-ţi mai câştige cineva dragostea, când se poate şi fără dragoste. Nu înţelegi că nu poate exista batjocură mai mare pentru o fată? Am auzit că aveţi şi voi, proastele, o mângâiere aici, că vi se permite să aveţi aici ibovnici. Păi asta nu-i decât o joacă, o înşelăciune, o bătaie de joc, şi voi credeţi. Ce zici, ibovnicul tău chiar te iubeşte cu adevărat? Nu cred. N-are cum să te iubească ştiind că la prima chemare trebuie să te duci la altul. Dacă se împacă cu aşa ceva, e un nemernic! Crezi că are vreun pic de respect pentru tine? Ce ai tu în comun cu el? îşi râde de tine şi te jecmăneşte – asta-i toată dragostea lui! Măcar bine că nu te bate. Dar poate te şi bate. Ia întreabă-l, dacă-l ai: o să se însoare cu tine? Păi o să-ţi râdă în nas, dacă nu cumva o să te scuipe sau o să te ia la bătaie; şi când te gândeşti că el însuşi nu face nici cât o ceapă degerată. Şi ia gândeşte-te: la ce bun ţi-ai nenoroci aici toată viaţa? Pentru că ti se dă cafea şi mâncare pe săturate? la spune: de ce ţi se dă mâncare? Alteia, uneia cinstite, i s-ar opri în gât asemenea dumicat, pentru că ştie de ce i se dă mâncare. Tu eşti aici datoare şi vei fi datoare şi trebuie să fii datoare până la cel din urmă sfârşit, până când clienţii n-or să te mai vrea. Şi asta se va întâmpla curând, nu-ţi pune nădejdea în tinereţe. Ştii că aici toate trec precum o diligenţă trasă de cai de poştă. Or să-ţi facă brânci de-aici. Şi n-or să-ţi facă brânci pur şi simplu ci, cu mult înainte de asta, or să înceapă a-ţi căuta pricină, or să-nceapă să-ţi scoată ochii, or să-nceapă să te ocărască, ca şi cum nu tu i-ai dat patroanei toată sănătatea ta, ca şi cum nu tu ţi-ai fi nenorocit tinereţea şi sufletul pentru ea, fără să câştigi nimic, ci parcă ai fi terminat-o, ai fi făcut-o să ajungă cerşetoare, ai fi jecmănit-o. Şi să nu te aştepţi la sprijin: celelalte prietene ale tale se vor repezi şi ele la tine ca să-i

facă pe plac, pentru că aici toate sunt în sclavie, şi-au pierdut demult ruşinea şi mila. S-au ticăloşit şi, crede-mă, nu există pe lume nimic mai mârşav, mai ticălos, mai jignitor decât ocările pe care ţi le vor arunca ele. Şi îţi vei cheltui totul aici în păcat, iar la douăzeci şi doi de ani o să arăţi ca de treizeci şi cinci şi bine-ar fi dacă măcar nu te-ai îmbolnăvi – roagă-te lui Dumnezeu pentru asta. De bună seamă, îţi zici acum că asta nu-i muncă ci doar o petrecere! Păi muncă, ocnă mai grea ca asta nu este şi n-a fost niciodată pe pământ. Şi nici un cuvânt, nici o jumătate de cuvânt n-o să îndrăzneşti să îngâni; când or să te alunge de aici o să înţelegi cât eşti de vinovată. O să te muţi în alt loc, pe urmă în altul, după aceea o să te mai oploşeşti pe undeva şi în cele din urmă o să ajungi pe Sennaia. Iar acolo, printre altele, o să ai parte şi de bătăi; acolo, aşa ştiu oamenii să fie drăguţi; acolo clientul nici nu se pricepe să dezmierde fără bătaie. Nu crezi că acolo-i viaţa atât de parşivă? Du-te într-o zi şi poate o să vezi cu ochii tăi. Eu am văzut-o pe una acolo, de Anul Nou, în dreptul uşii. O îmbrânciseră afară fetele, în bătaie de joc, ca să îngheţe un pic pentru că se văita prea tare; zăvorâseră uşa pe dinăuntru. Pe la ora nouă dimineaţa era beată criţă, cu părul încâlcit, aproape goală, bătută măr. Pudrată, dar cu vânătăi la ochi; nasul şi dinţii îi sângerau: o snopise un birjar. S-a aşezat biata de ea pe treptele de piatră, ţinând în mână un peşte sărat; urla, îşi văieta „soarta” şi izbea peştele de trepte. Iar lângă scară se adunaseră birjari şi soldaţi beţi care o zădărau. Nu crezi că vei ajunge şi tu într-un asemenea hal? Nici eu n-aş vrea să cred; dar n-ai cum să ştii, poate că acum zece, acum opt ani, fata aceea cu peştele sărat în mână a venit aici de undeva proaspătă, ca un heruvim, neprihănită, curată; nu ştia ce-i răul, roşea la fiecare cuvânt. Poate era ca tine, mândră, supărăcioasă, nu semăna cu altele, se uita de sus ca o regină şi ştia că mare fericire îl aşteaptă pe cel care o va îndrăgi şi îl va îndrăgi şi ea. Şi vezi cum a sfârşit? Poate că tocmai în momentul când trântea peştele sărat de

treptele murdare, beată şi scărmănată, poate că tocmai atunci şi-a amintit de tot ce-a fost cândva, de anii curaţi petrecuţi în casa părinţilor ei, când mergea la şcoală, iar fiul vecinilor o aştepta în drum, îi jura că o s-o iubească toată viaţa şi-o să-şi lege soarta de a ei, cum şi-au făgăduit unul altuia să se iubească veşnic şi să meargă la altar deîndată ce-or creşte mari! Nu, Liza, ar fi o fericire, un noroc pentru tine dacă oftica te-ar ucide de tânără printr-un ungher, la vreun subsol precum cel din care a ieşit fata de care ţi-am povestit. La spital, zici tu? Bine, or să te ducă, dar dacă patroana încă mai are nevoie de tine? Oftica nu-i ca tifosul. Având boala asta, omul speră până în ultima clipă şi spune că-i sănătos. Se înşeală singur. Iar patroana profită. Fii pe pace, aşa-i: sufletul, adică, ti l-ai vândut, iar fată de cel căruia îi datorezi bani n-o să îndrăzneşti să zici nici pâs. Şi când vei fi pe moarte, toţi or să te părăsească, toţi or să-ţi întoarcă spatele, pentru că ce folos să mai aibă de pe urma ta? Pe deasupra, or să înceapă să-ţi scoată ochii că ocupi locul degeaba, că nu mori mai repede. Cu mare ce or să-ţi dea o gură de apă, neapărat ocărându-te: „Când, cică, o să crapi odată, ticăloaso? Nu putem dormi din cauza gemetelor tale, clienţilor li se face silă”. Aşa-i; am auzit cu urechile mele asemenea cuvinte. Tu eşti gata să-ţi dai sufletul, iar ei te vâră în ungherul cel mai împuţit din subsol, unde-i întuneric şi igrasie; zăcând singură acolo, la ce te gândeşti? De îndată ce mori, te pregătesc de înmormântare la iuţeală, cu mâini străine, cu bombăneli şi nerăbdare, nimeni n-o să te binecuvânteze, nimeni n-o să ofteze după tine, nu-şi vor dori decât să scape şi de grija asta. Or să-ţi cumpere un sicriu făcut de mântuială, or să te ducă la groapă cum au dus-o azi pe nenorocita aceea şi pe urmă or să-ţi facă parastasul la cârciumă. N-are a face că groapa-i plină cu noroi, că groparii sunt nişte lepădături, că lapoviţa se prăvăleşte valuri-valuri – doar n-o să-şi bată capul cu tine, nu-i aşa? «Coboar-o, Vaniuha; chiar că aşa-i e „soarta”, şi-aici a pornit cu picioarele-n sus, că din alea a

fost. Scurtează frânghia, pezevenchiule!)» «E bine şi-aşa.» «Cum să fie bine? Uite că zace pe-o rână. N-a fost şi ea om? Gata, astup-o.» Nici să se certe prea mult din pricina ta n-or să aibă chef. Or să astupe cât pot de repede groapa cu lut vânăt şi-or să se ducă la cârciumă. Asta va fi sfârşitul amintirii tale pe pământ; la mormintele altora vin copiii, taţii, soţii, iar tu n-o să ai parte nici de-o lacrimă, nici de-un oftat, nici de-o vorbă bună, nimeni din toată lumea asta n-o să vină vreodată la mormântul tău; numele o să-ţi dispară de pe faţa pământului, ca şi cum n-ai fi trăit vreodată pe lume, ca şi cum nici măcar nu te-ai fi născut! Din noroi şi mlaştină, degeaba ai bocăni tu acolo, în capacul sicriului, când se scoală morţii: „Daţi-mi drumul, oameni buni, să trăiesc şi eu pe lume! Trăind, n-am avut parte de viaţă, viaţa mea a fost o cârpă de care oamenii şi-au şters picioarele, mi-au băut-o într-o cârciumă de pe Sennaia; daţi-mi drumul, oameni buni, să mai trăiesc o dată pe lume!”

Mă apucase patosul până într-atât, încât simţeam că mi se opreşte un nod în gât şI. Deodată m-am oprit, m-am ridicat speriat într-un cot şi, aplecându-mi temător capul, cu inima agitată, am început să trag cu urechea. Aveam motive să mă simt încurcat.

De mult presimţeam că-i răvăşisem sufletul şi îi zdrobisem inima şi, pe măsură ce mă convingeam de asta, doream tot mai mult să-mi ating ţelul cât mai repede şi cât mai în forţă. Jocul, jocul mă pasionase; la drept vorbind, nu doar jocul.

Ştiam că vorbesc dens, stereotip, chiar livresc, într-un cuvânt, nu mă pricepeam să vorbesc altfel decât „ca din carte”. Dar asta nu mă deranja; ştiam, doar, presimţeam că mă va înţelege şi că, poate, stilul livresc va fi de folos intenţiei mele. Dar acum, obţinând efectul scontat, mă speriasem. Nu, niciodată, niciodată nu mai fusesem martorul unei asemenea disperări! Ea zăcea cu faţa înfundată în perna pe care o îmbrăţişase. Plânsul îi sfâşia pieptul. Tot trupul ei tânăr tremura, zguduit parcă de

convulsii. Hohotele ei de plâns, înăbuşite în interior, clocoteau şi, brusc, răbufneau în afară, purtate de gemete şi ţipete. Atunci îşi afunda şi mai mult faţa în pernă: ţinea ca nimeni din casa asta, nici un suflet viu să nu afle de lacrimile şi chinurile ei. Muşca perna, şi-a muşcat şi mâna până la sânge (am văzut asta mai târziu), sau, înfigându-şi degetele în cosiţele ei încâlcite, încremenea de încordare, cu răsuflarea oprită şi dinţii încleştaţi. Am dat să încep a-i vorbi, s-o rog să se liniştească, dar am simţit că n-am curaj şi deodată, cuprins parcă de friguri, aproape îngrozit, pe pipăite, m-am pregătit iute de plecare. Era întuneric: oricât mă grăbeam, nu puteam termina repede cu îmbrăcatul. Bâjbâind, am dat dintr-o dată de o cutie de chibrituri şi de un sfeşnic, în care era înfiptă o lumânare neîncepută. De îndată ce lumina a împrăştiat bezna, Liza s-a ridicat brusc în capul oaselor cu faţa cumva schimonosită, cu un zâmbet pe jumătate smintit, privindu-mă cu un aer stupid. M-am aşezat lângă ea şi i-am luat mâinile; ea s-a dezmeticit, s-a repezit la mine, a dat să mă îmbrăţişeze dar n-a îndrăznit şi şi-a înclinat încet fruntea către mine.

— Liza, draga mea, degeaba ţi-aM. Iartă-mĂ. Am dat eu să încep, dar ea mi-a strâns cu degetele atât de tare mâinile, încât mi-am dat seama că vorbele mele sunt nepotrivite şi am tăcut.

— Uite adresa mea, Liza, treci pe la mine.

— O să treC. Şopti ea cu hotărâre, fără să-şi ridice capul.

— Atunci, eu plec, rămâi cu binE. La revedere.

M-am ridicat, a coborât şi ea din pat şi dintr-o dată a roşit, a tresărit, a luat o broboadă de pe scaun, şi-a aruncat-o pe umeri, strângându-şi-o până sub bărbie. Făcând toate astea, zâmbi iarăşi cumva dureros, roşi şi se uită ciudat la mine. Eram şi eu îndurerat; mă grăbeam să plec, să mă retrag.

— Stai puţin, spuse ea deodată, de-acum în vestibul, chiar în dreptul uşii; trăgându-mă de mâneca mantalei şi oprindu-mă, puse jos lumânarea şi fugi înapoi; probabil îşi amintise de ceva sau voia să aducă şi să-mi arate ceva.

Fugind, se înroşise din nou, ochii îi străluceau, pe buze îi licărise un zâmbet – ce să fie? Am aşteptat-o fără să vreau; s-a întors după un minut, privindu-mă ca şi cum m-ar fi rugat s-o iert pentru nu ştiu ce. Acum nu mai avea faţa, nu mai avea privirea ursuză, neîncrezătoare şi îndârjită de adineaori. Ochii îi erau acum rugători, catifelaţi şi totodată încrezători, tandri, sfioşi. Aşa se uită copiii la persoanele pe care le iubesc foarte mult şi cărora le cer ceva. Avea ochii căprui, doi ochi minunaţi, vii, care se pricepeau să oglindească şi dragostea, şi ura posomorâtă.

Fără să-mi explice nimic – ca şi cum eu, precum nu ştiu ce fiinţă superioară, trebuia să ştiu totul fără explicaţii – mi-a întins o foaie de hârtie. În clipa aceasta faţa îi era plină de triumful cel mai naiv, cel mai copilăresc. Am despăturit hârtia. Era o scrisoare primită de la un student medicinist sau cam aşa ceva, o declaraţie de dragoste foarte emfatică, cu înfloriturі, dar extrem de respectuoasă. Nu-mi aduc aminte exact expresiile, dar ţin bine minte că de sub stilul pretenţios răzbătea un sentiment veritabil, imposibil de falsificat. După ce am terminat de citit, i-am întâlnit privirea fierbinte, curioasă şi copilăresc de nerăbdătoare, care mă fixa. Îşi pironise ochii pe faţa mea şi aştepta nerăbdătoare să vadă ce voi spune. În câteva cuvinte, grăbită, dar parcă bucuroasă şi mândră, mi-a explicat că fusese undeva la o serată dansantă, la o familie, în casa unor „oameni foarte, foarte cumsecade, familişti, care nu ştiu încă nimic, absolut nimic”, pentru că ea e încă nouă aici şi doar aşA. Nu-i încă deloc hotărâtă să rămână şi va pleca negreşit, de îndată ce-şi va plăti datoria. „Ei, acolo era studentul, toată seara a dansat, a vorbit cu ea şi au constatat că o cunoaşte de la Riga, încă de pe când erau copii, că se jucaseră împreună, numai că asta a fost demult. – că îi cunoaşte şi pe părinţii ei, dar de asta el nu ştie şi nu bănuieşte nimic-nimic-nimic! Şi a doua zi după serată (acum trei zile), prin prietena care a însoţit-o acolo, i-a trimis scrisoareA. Şi asta-i tot.”

După ce termină de povestit, îşi coborî parcă ruşinată ochii strălucitori.

Biata de ea, păstra scrisoarea ca pe un lucru de preţ şi dăduse fuga după singurul lucru de preţ, nedorind ca eu să plec înainte de a afla că şi pe ea o iubeşte cineva cinstit şi sincer, că şi cu ea vorbeşte respectuos cineva. Precis că scrisorii îi era hărăzit să zacă într-o casetă, fără urmări. Dar oricum, sunt sigur că toată viaţa ar fi păstrat scrisoarea ca pe un lucru de preţ, ca pe mândria şi justificarea ei; şi iată, într-un asemenea moment, şi-a adus aminte de scrisoare şi mi-a adus-o, pentru a se mândri naiv cu ea faţă de mine, ca să-mi fac o altă impresie despre ea şi s-o laud. N-am spus nimic, i-am strâns mâna şi am plecat. Nu puteam să nu plec. Tot drumul am mers pe jos, cu toate că lapoviţa continua să-şi cearnă fulgii mari, îndoiţi cu apă. Eram istovit, zdrobit, plin de nedumerire. Dar dedesubtul nedumeririi licărea deja adevărul. Un adevăr dezgustător!

VIII.

De altminteri, n-am acceptat prea curând să recunosc acest adevăr. Trezindu-mă dimineaţă după câteva ore de somn adânc, de plumb, şi amintindu-mi imediat toată ziua din ajun, chiar m-am mirat de sentimentalismul meu faţă de Liza, „de toate ororile şi milele de ieri”. „Uite-aşa, te-apucă uneori câte-o zdruncinare muierească de nervi, ptiu! mi-am zis. Şi de ce i-oi fi împins adresa mea? Dacă vine? De fapt, n-are decât să vină; nu-i nimic. Însă, pesemne, nu asta era acum prima şi cea mai importantă problemă: trebuia să mă grăbesc, cu orice preţ, să-mi salvez reputaţia în ochii lui Zverkov şi ai lui Simonov. Asta era grija mea cea mai de căpătâi. Şi luându-mă cu treburile, chiar am uitat de Liza în dimineaţa aceea.

Mai întâi şi mai întâi, trebuia să-i restitui imediat datoria lui Simonov. M-am decis să fac un pas disperat: să împrumut o mulţime de bani, cincisprezece ruble, de la Anton Antonâci. Ca un făcut, în dimineaţa aceea era extraordinar de bine dispus şi mi i-a dat pe loc, de la prima

rugăminte. M-am bucurat atât de mult, încât semnând chitanţa, cu o figură bravă, dezinvolt, i-am spus că ieri „am tras un chef cu nişte prieteni la Hotel de Paris, ne-am luat adio de la un coleg, pot zice chiar prieten din copilărie, ştiţi, un mare petrecăreţ şi un răsfăţat, dar, desigur, de familie bună, cu avere însemnată, cu o carieră strălucită, ştiţi dv de care; am întrecut măsura cu o juma' de duzină şi.” Şi nimic; toate astea le-am rostit foarte uşor, degajat şi cu satisfacţie.

Întorcându-mă acasă, i-am scris de îndată lui Simonov.

Şi acum mă apucă încântarea, amintindu-mi tonul de veritabil gentleman al scrisorii, stilul ei amical şi sincer. Cu ingeniozitate şi nobleţe şi – ceea ce e mai important – fără nici un cuvânt de prisos, am luat asupra mea toată vina. Mă justificam, „dacă mai am dreptul să mă justific”, prin faptul că neobişnuit deloc cu băutura, m-am îmbătat de la primul pahar, pe care (pasămite) l-am băut înainte de venirea lor, când îi aşteptasem la Hotel de Paris, între ora cinci şi şase. Scuzele mele i le ofeream mai ales lui Simonov; tot pe el îl rugam să le transmită şi celorlalţi scuzele mele, mai ales lui Zverkov, pe care, „îmi aduc aminte ca prin vis”, mi se pare că l-am jignit. Am adăugat că aş fi luat o birjă ca să trec pe la fiecare dintre ei, dar că mă doare capul şi, mai presus de toate, mi-e ruşine. Am rămas mulţumit mai cu seamă de „uşurinţa”, mai bine zis, dezinvoltura (de altfel, întru totul decentă) care îmi purta subit condeiul şi, mai bine decât orice argument, le dădea de înţeles că privesc destul de detaşat „toată porcăria de ieri”; totuşi, nu sunt câtuşi de puţin omorât dintr-o lovitură, cum, probabil, vă închipuiţi, domnilor, ci dimpotrivă, văd lucrurile calm, aşa cum trebuie să le vadă un gentleman care se respectă. „Ce-a fost a fost, adică, am făcut-o şi gata.”

— Păi nu-i o cochetărie de marchiz? mă minunam eu, recitind misiva. Şi toate datorită faptului că sunt un om evoluat şi cult! în locul meu, alţii n-ar fi ştiut cum să se descâlcească, pe când eu m-am descurcat şi îmi fac iarăşi de cap, deoarece sunt „un om cult şi evoluat al timpului

nostru”. La o adică, poate că ieri totul s-a întâmplat din pricina vinului.» HM. Nu, nu din pricina vinului. N-am băut deloc votcă, de la cinci la şase, cât i-am aşteptat. L-am minţit pe Simonov; l-am minţit fără ruşine; de fapt, nici acum nu mi-e ruşine.

La urma urmei, mă doare-n cot! Principalul e că mi-am luat de-o grijă.

Am pus în plicul cu scrisoarea şase ruble, l-am lipit şi l-am înduplecat pe Apollon să i-l ducă lui Simonov. Aflând că sunt bani în plic, Apollon a devenit ceva mai respectuos şi a acceptat să meargă. Spre seară am ieşit să mă plimb. După beţia de ieri, capul mă durea şi mi se învârtea. Dar pe măsură ce se lăsa seara şi amurgul devenea tot mai întunecat, cu atât mai mult mi se schimbau şi mi se încâlceau impresiile şi, în urma lor, gândurile. Ceva era pe moarte în interiorul meu, în adâncul inimii şi conştiinţei mele, însă nu voia să moară şi se îmi provoca într-o tristeţe arzătoare. Cel mai adesea, mă înghesuiam pe străzile cele mai aglomerate, cu ateliere muncitoreşti: Meşceanskaia, Sadovaia, pe lângă Parcul Iusupov. Îmi plăcea mai ales să mă plimb pe aceste străzi în amurg, când creştea forfota mulţimii de trecători, muncitori şi meseriaşi, care, având întipărită pe feţe o îngrijorare înrăită, se duceau pe la casele lor după munca de peste zi. Îmi plăceau tocmai pentru vânzoleala de două parale, tocmai prozaismul obraznic. De data asta viermuiala străzii doar mă irita şi mai mult. Nu izbuteam nicidecum s-o scot la capăt cu mine însumi. Ceva se ridica necontenit în sufletul meu, dureros şi nu voia să se potolească. Mâhnit de tot, m-am întors acasă. Parcă aş fi săvârşit o fărădelege.

Mă chinuia permanent gândul că va veni Liza. Ciudat mi se părea că, dintre toate întâmplările de ieri, amintirea ei mă chinuia cumva deosebit, fără legătură cu celelalte. Spre seară izbutisem să uit de toate celelalte, dădusem a lehamite din mână şi încă mai eram pe deplin satisfăcut de scrisoarea pe care i-o trimisesem lui Simonov. Dar în

privinţa ei, parcă nu mai eram mulţumit. Parcă numai gândul la Liza mă chinuia. „Ce-ar fi dacă vine? mă întrebam întruna. Nu-i nimic, n-are decât să vină. Hm. Partea urâtă e că o să vadă, bunăoară, cum trăiesc. Ieri m-am înfăţişat dinaintea ei ca uN. EroU. Iar acum, hm! De fapt, e-o porcărie că am ajuns în halul ăsta. Casa mi-e de-o mizerie lucie. Şi am avut curajul să merg ieri la dineu cu hainele astea! Ce să mai zic de canapeaua, de sub muşamaua căreia ies bucăţi de burete? Dar halatul, cu care nu mă pot acoperi! Ce zdrenţe. Şi ea o să vadă toate astea; şi pe Apollon o să-l vadă. Precis că măgarul o s-o jignească. O să-i caute nod în papură ca să-mi facă o bădărănie. Iar eu, se înţelege, după cum îmi e obiceiul, o să fiu laş, o să-ncep să umblu cu paşi mărunţi prin faţa ei, să mă înfăşor în pulpanele halatului, o să-ncep să zâmbesc, o să spun minciuni. Ptiu, mare porcărie! Şi încă nu asta-i marea porcărie! Nu, aici sunt lucruri mai grave, mai urâte, mai abjecte, da, mai abjecte! Şi iarăşi, iarăşi va trebui să-mi pun pe faţă masca asta necinstită, mincinoasă.”

Ajungând la acest gând, am explodat: „De ce să fie necinstită? Care necinstită? Ieri am vorbit sincer. Mi-aduc aminte că şi-n sufletul meu era un sentiment adevărat. Am vrut să trezesc în ea sentimente nobilE. Şi dacă a plâns puţin, asta-i bine, o să aibă un efect benefic.”

Totuşi nu reuşeam să mă liniştesc nicidecum.

Toată seara, după ce m-am întors acasă, când trecuse de-acum de ora nouă şi, conform calculelor mele, Liza nu mai putea veni, parcă o vedeam totuşi în faţa ochilor şi, mai cu seamă, mi-o aminteam într-una şi aceeaşi poziţie. Din toată ziua precedentă îmi revenea în minte cu deosebită claritate: atunci când am iluminat camera cu chibritul şi i-am văzut faţa palidă, schimonosită, cu privirea de muceniţă. Şi în clipa aceea, ce jalnic, ce nefiresc, ce strâmb era zâmbetul întipărit pe faţa ei! însă pe-atunci încă nu ştiam că până şi peste cincisprezece ani mi-o voi închipui pe Liza tot aşa, cu

zâmbetul acela jalnic, strâmb, inutil, pe care-l avusese în clipa aceea.

A doua zi eram deja gata să consider că toate sunt nişte inepţii, nervi care au luat-o razna şi, în primul rând-o exagerare. Fusesem întotdeauna conştient de această coardă slabă a mea şi uneori mă temeam foarte tare de ea: „exagerez totul şi tocmai de asta calc pe alături” îmi repetam în fiecare oră. Dar, de altfel, „de altfel, Liza va veni” – iată refrenul cu care se încheiau toate reflecţiile mele de atunci. Eram atât de neliniştit, încât uneori simţeam că turbez. «Va veni! Va veni negreşit! exclamam eu, umblând repede prin cameră. Poate nu astăzi, însă mâine va veni, mă va găsi până la urmă! Aşa-i afurisitul de romantism al tuturor acestor inimi curatei Ah, mârşăvie, ah, perfidie, ah, mărginire a tuturor acestor „infecte suflete sentimentale”! Ei, cum să nu înţelegi, cum, adică, să nu înţelegi!» Dar aici mă opream, chiar foarte încurcat.

„Şi, mă gândeam eu în treacăt, ce puţine, ah, ce puţine cuvinte mi-au trebuit, ce idilă de tot nimicul (şi încă o idilă prefăcută, livrescă, studiată) ca să întorc pe dos, la repezeală, un suflet omenesc. Mare lucru şi virginitatea, glia prielnică!”

Câteodată îmi trecea prin minte să mă duc chiar eu la ea, „să-i povestesc tot” şi s-o înduplec să nu vină. Dar în aceste momente, la acest gând, se stârnea în mine o furie atât de mare, încât, pare-mi-se, aş fi fost în stare s-o zdrobesc pe „blestemata” de Liza, dacă s-ar fi nimerit prin preajmă, aş fi jignit-o, aş fi insultat-o, aş fi alungat-o, aş fi lovit-o!

Totuşi, trecură o zi, două, trei, ea nu mai venea şi eu începusem să mă liniştesc. Mă învioram şi mă înseninam mai ales după ora nouă, uneori chiar începeam să visez şi încă destul de dulce. «Bunăoară, o salvez pe Liza tocmai prin faptul că mă vizitează şi eu îi vorbesc. O cultiv, o educ. În cele din urmă, observ că mă iubeşte, mă iubeşte cu patimă. Mă prefac a nu înţelege (de fapt, nu-mi dau seama de ce mă prefac; probabil, aşa, de frumuseţea gestului). În

sfârşit ea, tulburată cu totul, frumoasă, tremurând şi plângând, se aruncă la picioarele mele şi-mi spune că sunt salvatorul ei, că mă iubeşte mai presus de orice pe lume. Mă arăt, uimit, dar. „Liza, îi zic, chiar crezi că nu ţi-am remarcat dragostea? Am văzut, am ghicit totul, dar n-am îndrăznit să atentez primul la inima ta, pentru că aveam influenţă asupra ta şi m-am temut că tu, din recunoştinţă, îţi vei impune cu forţa să răspunzi iubirii mele, că îţi vei provoca silnic în suflet un sentiment pe care, poate, nu-l ai, lucru pe care eu nu l-am vrut pentru că ar fI. Un despotism. N-ar fi fost delicat (ei bine, într-un cuvânt, o luam razna prin cine ştie ce subtilităţi europene, î la George Sand, inexplicabil de fine.). Dar acum, acum eşti a mea, eşti creaţia mea, eşti pură, superbă, eşti splendida mea soţie.”

Şi-n casa mea, cu fruntea sus Tu intră liberă, stăpână!

Apoi începem să trăim omeneşte, călătorim în străinătate etC. Etc.» într-un cuvânt, ajungeam să mi se facă mie însumi ruşine şi sfârşeam prin a mă lua singur peste picior, scoţându-mi limba în oglindă.

«Păi nici n-o s-or lase pe „ticăloasă”! îmi ziceam. Pare-mi-se că patroana nu le prea dă voie să se plimbe, mai ales seara (nu ştiu de ce mi se părea că trebuia să vină neapărat seara, exact la ora şapte). De altfel, mi-a spus că încă nu s-a înrobit de tot, că are un statut special, aşa că, hm! La naiba, va veni, negreşit va veni!»

Bine măcar că între timp mă distrăgea Apollon cu mitocăniile lui. Mă făcea să-mi pierd şi ultima picătură de răbdare! Era ciuma mea, flagelul prăvălit de Providenţă asupra mea. Mă ciorovăiam mereu, de câţiva ani, şi-l uram. Doamne, ce mult îl uram! Cred că n-am mai urât pe nimeni în viaţă aşa cum îl uram pe el, mai ales în anumite momente. Era un om în vârstă, sobru, care se mai îndeletnicea şi cu croitoria. Nu ştiu de ce, însă, mă dispreţuia, întrecea chiar orice măsură cu dispreţul şi se uita la mine de sus, insuportabil de sus. De altfel, privea de sus pe oricine. Era de-ajuns să-i vezi ţeasta blondă, părul

lins, moţul pe care şi-l înfoia pe frunte şi şi-l ungea cu untdelemn, gura cu buzele ţuguiate într-un triunghi, şi simţeai deja că ai dinaintea ta o fiinţă care nu se îndoia niciodată de sine. Era pedant în cel mai înalt grad, cel mai mare pedant din câţi mi-a fost dat să întâlnesc pe lume; şi pe deasupra, avea un amor propriu cum poate numai lui Alexandru Macedon i-ar fi stat bine. Era îndrăgostit de fiecare nasture al lui, de fiecare unghie, îndrăgostit cu adevărat, ceea ce se vedea din prima clipă! Se purta cu mine întru totul despotic, vorbea extrem de puţin cu mine şi, dacă se întâmpla să-mi arunce o privire, aceasta era fermă, maiestuos de înfumurată permanent batjocoritoare, ceea ce mă făcea câteodată să turbez de furie. Slujba şi-o făcea cu aerul că-mi acordă cea mai mare favoare. De altminteri, nu făcea pentru mine aproape nimic şi nici măcar nu se socotea câtuşi de puţin obligat să facă ceva. Nu mai încape nici o îndoială că mă socotea prostul proştilor din lumea asta şi dacă „mă ţinea pe lângă el”, o făcea numai şi numai pentru că putea căpăta de la mine simbrie în fiecare lună. Era de acord „să nu facă nimic” la mine pentru şapte ruble pe lună. Multe păcate mi se vor ierta pentru el. Uneori ajungeam să-l urăsc atât de tare, încât tremuram de furie numai văzând cum păşeşte. Dar mai ales mă scârbea vorbirea lui peltică. Avea limba un pic mai lungă decât trebuie, sau cam aşa ceva şi, din această pricină, şuiera şi sâsâia mereu, lucru cu care, pare-mi-se, se mândrea grozav, închipuindu-şi că-i conferea extrem de multă demnitate. Vorbea încet, măsurat, punându-şi mâinile la spate şi plecându-şi ochii în pământ. Cel mai mult mă înfuria când, uneori, începea să citească Psaltirea, în cotlonul lui, despărţit de camera mea printr-un perete de scânduri. Multe lupte am avut de îndurat din pricina acestei lecturi, însă lui îi plăcea grozav de mult să citească seara, cu voce scăzută şi monotonă, îngânată, ca şi cum s-ar fi aflat la căpătâiul unui mort. Curios e că până la urmă aici a ajuns: acum se tocmeşte ca să citească Psaltirea pentru morţi şi,

totodată, exterminează şobolani şi face vacs. Dar pe-atunci nu-l puteam alunga, de parcă ar fi fost contopit chimic cu viaţa mea. Pe deasupra, nici în ruptul capului nu s-ar fi lăsat înduplecat să plece din casa mea. Mi-era imposibil să locuiesc în chambres garnies, apartamentul era palatul meu, găoacea mea, carapacea mea, în care mă ascundeam de restul umanităţii, iar Apollon, naiba mai ştie de ce, mi se părea a aparţine acestui apartament, aşa că timp de şapte ani nu i-am putut face vânt.

Bunăoară, era imposibil să-l amân cu plata simbriei măcar două-trei zile. Ar fi ieşit o istorie, de n-aş mai fi ştiut cum să mă descâlcesc din ea. Dar în zilele acelea eram atât de pornit împotriva tuturor, încât nici eu nu ştiu de ce şi pentru ce m-am hotărât să-l pedepsesc pe Apollon şi să-l mai amân cu plata simbriei încă două săptămâni. Demult, de vreo doi ani, aveam de gând s-o fac, numai ca să-i demonstrez că nu trebuie să-ndrăznească s-o facă pe grozavul cu mine şi că, dacă am eu chef, pot oricând să nici nu-i plătesc simbrie. Mi-am propus să nu-i spun nimic şi chiar să nu aduc dinadins vorba de asta, ca să-i înfrunt mândria şi să-l silesc să pomenească el primul despre simbrie. Atunci voi scoate şapte ruble din sertar, îi voi arăta că le am şi că intenţionat le-am pus deoparte, dar că, „nu vreau, pur şi simplu nu vreau să-i dau simbria, nu vreau pentru că aşa vreau eu”, pentru că „asta mi-e voia de stăpân”, din cauză că nu-i respectuos, din cauză că-i mitocan, dar că, dacă mă roagă respectuos, poate mă îmbunez şi-l plătesc; dacă nu, o să mai aştepte încă două săptămâni, o să aştepte şi trei, o lună întreagă o să aştepte.

Însă tot el a biruit, cu toată încrâncenarea mea. N-am rezistat nici patru zile. A început ca întotdeauna în asemenea cazuri, pentru că mai fuseră cazuri din acestea, mai existaseră încercări (şi, notez, ştiam totul dinainte, îi cunoşteam pe dinafară tactica ticăloasă); începea prin a mă ţintui din când în când cu o privire extrem de severă, necoborându-şi-o câteva minute la rând, mai ales când

intram sau când ieşeam din casă. Dacă, de pildă, rezistam şi mă prefăceam că nu-i observ privirile, ca şi altădată, tăcut, trecea la celelalte torturi. Se întâmpla că, deodată, hodoronc-tronc, intra lin şi neauzit în cameră, în timp ce eu citeam sau mă plimbam încoace şi încolo, se oprea lângă uşă, îşi punea o mână la spate, îşi împingea un picior înainte şi mă ţintuia cu o privire care nu mai era doar severă, ci de-a dreptul dispreţuitoare. Dacă-I întrebam ce vrea, nu-mi răspundea nimic, continua să se uite în ochii mei încă vreo câteva secunde, apoi, strângându-şi buzele într-un chip aparte, cu o expresie semnificativă, se răsucea încet în loc şi ieşea agale din cameră. Peste două ore iar intra pe neaşteptate şi mi se înfăţişa în acelaşi fel. Se întâmpla că, turbat de furie, îl întrebam ce pofteşte sau, pur şi simplu, îmi ridicam, brusc şi poruncitor, capul, începând să-l privesc şi eu drept în ochi. Ne uitam aşa, unul la altul, cam două minute; apoi, încet şi plin de importanţă, îmi întorcea spatele şi ieşea din nou pentru alte două ore.

Dacă nici după asta nu-mi veneau minţile la cap şi continuam să mă răzvrătesc, începea dintr-o dată să ofteze privindu-mă, să ofteze prelung, adânc, ca şi cum prin acest oftat mi-ar fi măsurat întreaga adâncime a prăbuşirii mele morale şi, fireşte, sfârşea prin a mă birui cu totul: turbam, zbieram, dar eram totuşi nevoit să cedez în problema care-l interesa pe el.

Acum, de îndată ce începuseră obişnuitele manevre cu „privirile severe”, mi-am ieşit din fire şi, înfuriat, m-am năpustit asupra lui. Eram prea scos din sărite şi fără asta.

— Stai! am strigat eu cu frenezie, pe când el se răsucea încet şi tăcut, cu o mână pusă la spate, ca să se retragă în camera lui. Stai! întoarce-te, întoarce-te, îţi zic! Cred că mă răstisem la el atât de nefiresc, încât s-a întors şi, oarecum mirat, a început să mă măsoare din ochi. De altminteri, continua să nu-mi spună o vorbă, ceea ce mă exaspera.

— Cum îndrăzneşti să intri la mine fără să-ţi ceri voie şi să te holbezi aşa la mine? Răspunde!

Însă, privindu-mă calm vreo jumătate de minut, el dădu iarăşi să se răsucească.

— Stai! am zbierat eu, repezindu-mă după el. Nu te mişca din loc! Aşa. Acum răspunde: ce-ai vrut să vezi, intrând?

— Dacă acuşilea vrei să-mi porunceşti ceva, treaba mea-i să fac, răspunse el, după încă un moment de tăcere, sâsâind încet şi măsurat, ridicându-şi sprâncenele şi aplecându-şi calm capul de pe un umăr pe celălalt; şi toate astea cu un calm îngrozitor.

— Nu asta, nu asta te întreb, călăule! am strigat eu, tremurând de furie. Îţi spun eu, călăule, de ce vii aici: vezi că nu-ţi dau simbria, eşti mândru şi nu vrei să te ploconeşti, să mă rogi şi de asta vii – ca să mă pedepseşti, să mă chinuieşti cu privirile tale prosteşti şi nu bă-nu-ieşti, călăule, ce prostie-i asta, ce prostie, prostie, prostie!

Tăcut, el dădu iarăşi să se răsucească, dar eu m-am agăţat de el.

— Ascultă, i-am strigat. Vezi, uite banii, uite-i! (l-am scos din sertar). Şapte ruble, toate, dar n-o să le capeţi, n-o să le capeţi până când n-o să vii, respectuos şi cu fruntea plecată, să-mi ceri iertare. Ai auzit?

— Asta nu se poate! mi-a răspuns el cu nefirească siguranţă de sine.

— Se poate! i-am strigat. Îţi dau cuvântul meu că aşa va fi!

— N-am de ce să-mi cer iertare de la d-ta, continuă el, de parcă nici nu mi-ar fi auzit ţipetele. Pentru că d-ta eşti cel care m-a făcut „călău” şi pentru asta pot să te reclam oricând la poliţie.

— Du-te! Reclamă-mă! am zbierat eu. Du-te chiar acum, în minutul, în secunda asta! Oricum eşti călău! călău! călău! însă el doar m-a privit, apoi mi-a întors spatele şi, fără să-mi mai asculte ţipetele prin care-l chemam înapoi, a intrat agale în camera lui, fără a mai întoarce capul.

„Dacă nu era Liza, nu s-ar fi întâmplat nimic din toate astea!” mi-am zis în sinea mea. Apoi, după ce am stat pe loc cam un minut, grav şi solemn, dar cu inima bătându-mi

când mai încet, când mai repede, m-am dus în odaia lui, îndărătul peretelui de scânduri.

— Apollon, i-am spus eu încet, tărăgănat, dar simţind că mă înăbuş. Chiar acum, fără întârziere, du-te după comisar!

Între timp el apucase să se aşeze la masa lui, îşi pusese ochelarii pe nas şi începuse să coase ceva. Dar, auzindu-mi porunca, a pufnit dintr-o dată în râs.

— Acum, în clipa asta, du-te! Du-te, du-te, nici nu-ţi imaginezi ce se întâmplă dacă nu te duci!

— Chiar că nu eşti în toate minţile, observă el fără să-şi ridice măcar capul, sâsâind tot atât de rar şi continuând să-şi bage aţa în ac. Unde s-a mai pomenit să vrea cineva să se pârască singur la poliţie? Şi dacă vrei să mă sperii, te bucuri degeaba, pentru că n-o să se întâmple nimic.

— Du-te! am urlat, înşfăcându-l de umăr. Simţeam că-s gata să-l lovesc.

Şi n-am auzit cum în clipa aceea s-a deschis încet uşa de la vestibul şi a intrat cineva, care s-a oprit şi a început să ne măsoare cu nedumerire din ochi. M-am uitat peste umăr, am înlemnit de ruşine şi m-am repezit în camera mea. Acolo, apucându-mă de păr cu amândouă mâinile, mi-am lipit capul de perete şi am încremenit în această poziţie.

Peste vreo două minute se auziră paşii domoli ai lui Apollon.

— A venit una care întreabă de d-ta, spuse el, privindu-mă deosebit de sever, apoi se dădu deoparte şi-i făcu loc Lizei să treacă. Nu voia să plece şi ne privea în batjocură.

— Du-te! Du-te! i-am dat eu comanda, zăpăcit de tot. În clipa aceea ornicul meu s-a sforţat, a hârâit şi a bătut ora şapte.

IX.

Şi-n casa mea, cu fruntea sus Tu intră liberă, stăpână! (Din poezia aceluiaşi autor)

Stăteam în picioare în faţa ei, zdrobit, făcut de ruşine, dezgustător de fâstâcit şi, pare-mi-se, zâmbeam, încercând din răsputeri să mă acopăr cu pulpanele halatului meu

vătuit, jerpelit – exact cum, cu puţin timp înainte, într-un moment de depresiune sufletească, îmi imaginasem că se va întâmpla. După ce-a stat pe capul nostru vreo două minute, Apollon plecase, dar eu nu mă simţeam mai uşurat. Cel mai rău era că şi ea se fâstâcise subit într-un hal la care nu m-aş fi aşteptat.

— La loc, i-am spus eu maşinal şi i-am împins un scaun lângă masă, iar eu m-am aşezat pe canapea. Docilă, ea s-a aşezat imediat, privindu-mă cu ochii mari şi aşteptând în mod evident ceva de la mine. Tocmai această naivitate a aşteptării m-a înfuriat, dar mă stăpâneam.

Ar fi fost cazul să se străduiască a nu observa nimic, ca şi cum toate ar fi fost obişnuite, dar ea. Şi am simţit vag că-mi va plăti scump pentru toate astea.

— M-ai surprins într-o situaţie ciudată, Liza, am început eu, bâlbâindu-mă şi ştiind că tocmai aşa n-ar trebui să încep.

— Nu, nu, să nu-ţi închipui mai ştiu eu ce! am strigat, văzând-o că roşeşte brusc. Nu mi-e ruşine de sărăcia mea. Dimpotrivă, sunt mândru de ea. Sunt sărac, dar curat. Se poate să fii sărac şi curat, am bâiguit eu. De fapT. Vrei un ceai?

— NU. Dădu ea să refuze.

— Stai puţin!

Am sărit de pe canapea şi am dat fuga la Apollon. Doar trebuia să dispar undeva.

— Apollon, i-am şoptit eu cu o grabă înfrigurată, aruncându-i pe masă cele şapte ruble pe care le ţinusem tot timpul în pumnul strâns, ia-ţi simbria; vezi şi tu, ţi-o dau; în schimb, eşti obligat să mă salvezi; adu imediat de la bodegă nişte ceai şi zece pesmeţi. Dacă nu vrei să te duci, mă nenoroceşti! Nu ştii ce femeie e. Ea e totul! Poate că-ţi închipuieşti ceva.! Dar nu ştii ce femeie e!

Apollon, care se apucase deja de lucru şi îşi pusese ochelarii, fără să-şi lase acul jos, s-a uitat mai întâi pieziş la bani; apoi, fără să-mi acorde nici o atenţie şi

nerăspunzându-mi nimic, a continuat să-şi facă de lucru cu aţa pe care încă nu apucase s-o treacă prin urechile acului. Am aşteptat vreo trei minute, în picioare, cu braţele încrucişate î la Napoleon. Tâmplele îmi erau umede de transpiraţie; simţeam că sunt palid la faţă. Dar, slavă Domnului, pesemne că, uitându-se la mine, i s-a făcut milă. Terminând cu aţa lui, s-a ridicat încet de pe scaun, a împins scaunul încet, şi-a scos încet ochelarii, a numărat încet banii şi, în cele din urmă a ieşit încet din cameră, întrebându-mă peste umăr dacă să ia o porţie întreagă. Întorcându-mă la Liza, mi-a venit o idee: ce-ar fi să fug aşa cum sunt, în halat, unde-oi vedea cu ochii şi pe urmă – fie ce-o fi?

M-am aşezat din nou. Fata mă privea neliniştită. Câteva minute am tăcut amândoi.

— Îl omor! am strigat eu deodată, bătând cu pumnul în masă atât de tare, încât din călimară săriră stropi.

— Vai, cum poţi vorbi aşa? strigă ea, cutremurată.

— Îl omor, îl omor! zbieram eu, bătând în masă, înfuriat la culme, dar în acelaşi timp dându-mi foarte bine seama ce prostie e din partea mea să fiu atât de furios.

— Nu ştii, Liza, ce înseamnă călăul ăsta pentru mine. E călăul meu. Acum s-a dus după pesmeţi; el.

Şi deodată m-au podidit lacrimile. Aveam o criză. Mi-era tare ruşine printre sughiţurile de plâns; dar nu mă mai puteam stăpâni.

Ea s-a speriat. „Ce-i cu d-ta! Ce-i cu d-ta!” striga mereu, agitându-se împrejurul meu.

— Apă, dă-mi nişte apă, de-acolo! bâiguiam eu cu vocea slăbită dându-mi, de fapt, prea bine seama că m-aş putea lipsi de apă şi că nu-i nevoie să bâiguiesc cu vocea slabă. Dar, cum se zice, mă dădeam în spectacol ca să salvez aparenţele, deşi criza era veritabilă.

Mi-a dat apă, privindu-mă pierdută. În momentul acela Apollon a adus ceaiul. Brusc, mi s-a părut că ceaiul acela obişnuit şi prozaic este groaznic de indecent şi mizerabil după tot ce-a fost; am roşit. Liza se uita la Apollon şi chiar părea speriată. Acesta a ieşit fără să ne arunce măcar o privire.

— Liza, mă dispreţuieşti? am întrebat, privind-o în ochi şi tremurând de nerăbdare să aflu ce gândeşte.

Era fâstâcită şi n-a fost în stare să răspundă nimic.

— Bea-ţi ceaiul! am spus eu înciudat. Mi-era necaz pe mine însumi, însă fireşte, ea trebuia să plătească oalele sparte. O furie grozavă împotriva ei începu brusc să fiarbă în inima mea; cred că eram în stare s-o omor. Ca să mă răzbun pe ea, m-am jurat în gând să nu scot o vorbă pe toată durata vizitei ei. „Din pricina ei s-a iscat totul”, mi-am zis.

Tăcerea noastră ţinea deja de cinci minute. Ceştile cu ceai rămăseseră pe masă; nu ne atingeam de ele: ajunsesem atât de departe, încât, într-adins nu voiam să-mi beau ceaiul ca s-o fac să se simtă şi mai prost; iar ea se jena să înceapă discuţia. De câteva ori, cu tristă nedumerire, s-a uitat la mine. Eu tăceam cu încăpăţânare. Principalul mucenic eram, fireşte, eu însumi, pentru că eram pe deplin conştient de dezgustătoarea josnicie a prostiei mele duşmănoase şi, în acelaşi timp, nicidecum nu mă puteam abţine.

— De-acolO. VreaU. Să plec de tot, dădu ea să înceapă, ca să rupă într-un fel tăcerea, dar, biata de ea, tocmai de asta nu trebuia să aducă discuţia în această clipă şi aşa stupidă, cu un om şi aşa stupid, cum eram eu. Până şi inima mea începu să geamă de milă pentru stângăcia şi sinceritatea ei inutilă. Dar ceva infam reprimă imediat în mine toată mila; chiar mă întărită şi mai mult: ducă-se toate la naiba! Mai trecură încă cinci minute.

— Nu cumva te deranjez? începu ea sfios, de-abia auzit şi dădu să se ridice.

Însă de îndată ce am văzut această primă scânteie de demnitate jignită, am început să tremur de furie şi m-am dezlănţuit.

— De ce ai venit la mine? la spune! am început eu, înăbuşindu-mă şi chiar nemaiţinând cont de ordinea logică a gândurilor mele. Voiam să spun totul dintr-o dată, dintr-o suflare; nici măcar nu-mi puneam problema cu ce să încep.

— De ce ai venit? Răspunde! Răspunde! am strigat eu, de-abia păstrându-mi luciditatea. Îţi spun eu, drăguţo, de ce ai venit. Ai venit pentru că ţi-am spus atunci vorbe miloase. Aşa că te-ai înduioşat şi ţi-a venit iar pofta de vorbe miloase. Află dar, află că atunci mi-am râs de tine! Şi acum rid. De ce tremuri? Da, am râs! înainte de a te întâlni, mă jigniseră cei cu care luasem dineul, chiar cei care au sosit atunci înaintea mea. Venisem ca să-l burduşesc în bătaie pe unul dintre ei, pe ofiţer; dar n-am apucat, nu i-am mai găsit acolo; aşa că trebuia să-mi vărs pe cineva supărarea, să-mi fac cheful, s-a întâmplat să dau de tine şi asupra ta mi-am deşertat răutatea, mi-am bătut joc de tine. Fusesem umilit, voiam să umilesc şi eu pe cineva; făcuseră din mine o cârpă de şters picioarele, voiam şi eu să-mi arăt puterea. Asta a fost, doar nu ţi-ai închipuit că am venit înadins ca să te salvez pe tine? Asta ţi-ai închipuit? Asta ai crezut?

Ştiam că, poate, ea se va încurca şi nu va înţelege amănuntele; dar ştiam şi că va înţelege foarte bine esenţialul. Chiar aşa a fost. S-a făcut albă la faţă ca varul, a vrut să spună ceva, buzele i s-au crispat dureros; însă a căzut pe scaun ca şi cum i-ar fi dat cineva cu toporul în cap. Şi pe urmă, în timp ce mă asculta, a rămas cu gura căscată, cu ochii mari şi tremurând de-o spaimă cumplită. Cinismul, cinismul vorbelor mele o strivise.

— Să te salvez! am continuat eu, sărind de pe scaun şi alergând încoace şi încolo prin faţa ei. De la ce să te salvez? Poate că sunt chiar mai rău decât tine. De ce nu mi-ai strigat de la obraz atunci, când îţi dădeam poveţe: „Da' tu ce cauţi aici, mă rog? Ai venit să-mi ţii lecţii de morală?” De

putere, de putere aveam nevoie atunci, de joc aveam nevoie, ţineam morţiş să te văd plângând, înjosită, isterizată – iată de ce aveam nevoie atunci! Ai văzut doar că nici eu n-am rezistat până la capăt, pentru că-s un om de nimic, m-am speriat şi naiba ştie cum s-a făcut că, din prostie, ţi-am dat adresa. Păi încă nici nu apucasem bine să ajung acasă şi mă blestemam de mama focului pentru că ţi-am dat adresa.

Te şi uram pentru că te-am minţit. Aşa-s eu: îmi place să mă joc cu vorbele, să-mi împuiez capul cu visări, dar în realitate, ştii ce: să vă ia dracul pe toţi, uite ce-i! Am nevoie de linişte. Pentru ca să fiu lăsat în pace, aş fi în stare să vând toată lumea, chiar acum, pe o copeică. Să se dărâme lumea sau eu să nu-mi beau ceaiul? Dacă-i pe-aşa, zic: dărâme-se lumea, dar eu să-mi pot bea ceaiul întotdeauna. Ştiai asta, ori nu? Uite, eu ştiu că sunt un nemernic, un ticălos, un egoist, un leneş. Şi trei zile am tremurat de teamă că o să vii. Ştii ce m-a neliniştit mai ales în aceste trei zile? Faptul că atunci am făcut-o pe eroul în faţa ta şi că o să mă vezi în halatul ăsta zdrenţuit, o să-ţi dai seama că-s calic şi respingător. Ţi-am spus mai înainte că nu mi-e ruşine de sărăcia mea; află că mi-e ruşine, mai mult decât orice mi-e ruşine, mă tem mai mult decât orice, mai mult decât dacă aş fura, pentru că-s atât de vanitos, de parcă aş fi fost jupuit de piele şi m-ar durea atingerea aerului. Nu-mi vine-a crede că încă nu ţi-ai dat seama că nu te voi ierta niciodată pentru că m-ai găsit în halatul ăsta, repezindu-mă, ca un căţeluş rău, la Apollon. Ia te uită: mântuitorul, fostul erou, se repede, ca o potaie parşivă, flocoasă, la lacheul lui, iar lacheul îşi râde de el! N-o să-ţi iert niciodată nici lacrimile mele de adineaori, când, ca o muiere făcută de ocară, nu mi-am putut stăpâni plânsul în faţa ta! Nici mărturisirile pe care ti le fac acum tot ţie n-o să ti le iert niciodată! Da, tu, numai tu trebuie să dai socoteală pentru tot, pentru că tu mi te-ai nimerit în cale, pentru că sunt un ticălos, pentru că sunt viermele cel mai scârbos, cel mai caraghios, cel mai meschin, cel mai prost, cel mai invidios dintre toţi viermii,

care nu-s câtuşi de puţini mai buni ca mine dar – naiba ştie de ce! – nu se fâstâcesc niciodată; pe când eu o să primesc toată viaţa bobârnace de la fel de fel de lepădături: şi ăsta mi-e caracterul! Nu mă priveşte că tu n-ai cum înţelege toate astea! Şi de ce, de ce m-ar durea pe mine în cot dacă o să crăpi sau nu acolo? Nu-ţi dai seama că, după ce ţi-am spus toate astea, o să te urăsc şi pentru că ai fost aici şi ai ascultat? Doar omul se exprimă astfel numai o dată în viaţă, ba încă şi-atunci e cuprins de isterie! Ce mai vrei? De ce, după toate astea, mai stai în faţa mea şi mă chinuieşti, de ce nu pleci?

Dar în acest moment s-a întâmplat deodată ceva ciudat.

Mă obişnuisem până-ntr-atât să gândesc şi să-mi imaginez totul cum scrie la carte, ca şi cum toată lumea ar fi exact aşa cum am făurit-o eu în visele mele, încât nici nu mi-am dat seama din prima clipă că se întâmplă ceva ciudat. Şi iată ce s-a întâmplat: Liza, jignită şi călcată în picioare, a înţeles infinit mai mult decât îmi imaginam eu. Din toate acestea a înţeles ceea ce femeia, dacă iubeşte sincer, înţelege întotdeauna de la bun început şi anume: că eu însumi sunt nefericit!

Sentimentului de spaimă şi jignire întipărit pe faţa ei îi luă locul o mirare amară. Iar când m-am categorisit singur drept nemernic şi ticălos şi când mi-au dat lacrimile (debitasem toată tirada cu lacrimi în ochi), toată fiinţa ei păru cutremurată de convulsii. Voia să se ridice şi să mă oprească; iar când am terminat, nu a dat importanţă ţipetelor mele: „De ce eşti aici, de ce nu pleci?” ci faptului că, probabil, mi-a venit foarte greu să rostesc aceste cuvinte. Era şi timorată, biata de ea; se considera infinit mai prejos decât mine; cum să se înfurie, cum să se supere? Deodată a sărit de pe scaun cu un avânt de nestăvilit şi, avântată cu toată fiinţa ei spre mine, dar încă timidă şi neîndrăznind să se clintească din loc, îşi întinse mâinile spre mine. Atunci şi inima mea s-a muiat de tot. Atunci Liza s-a repezit brusc spre mine, mi-a înlănţuit gâtul cu braţele şi a

izbucnit în plâns. N-am mai rezistat nici eu şi am început să plâng cum nu mai plânsesem niciodată până atunci.

— Nu sunt lăsat. Nu pot fI. Bun! de-abia am reuşit să spun, apoi am ajuns până la canapea, m-am prăbuşit pe ea cu faţa în jos şi, cuprins de-o adevărată isterie, am plâns cu hohote un sfert de oră. Ea s-a lipit de mine, m-a îmbrăţişat şi a încremenit aşa.

Partea proastă era că, totuşi, isteria trebuia să-mi treacă odată şi-odată. Şi iată-mă (ştiu că scriu un adevăr dezgustător) zăcând cu faţa în jos pe canapea, trântit de lipcă şi cu faţa înfundată în prăpădita mea de pernă de piele, am început să simt câte puţin, de departe, fără voie, dar implacabil, că acum îmi va fi jenă să-mi salt capul şi s-o privesc pe Liza în ochi. De ce-mi era ruşine? Nu ştiu, dar îmi era ruşine. Pe deasupra, în mintea mea tulburată, a fulgerat ideea că rolurile noastre s-au inversat definitiv, că acum ea era eroina, iar eu eram o creatură la fel de umilită şi zdrobită cum fusese ea în faţa mea atunci, noaptea, cu patru zile în urmă. Şi toate astea mi-au trecut prin cap încă din momentul când zăceam cu faţa în jos pe canapea!

Dumnezeule! Oare o invidiam atunci?

Nu ştiu, nici până acum nu mi-am putut da seama, însă atunci, desigur, înţelegeam lucrurile şi mai puţin decât acum. Ştiu că nu pot trăi fără să-mi manifest puterea, fără să fiu tiranul cuiva. DaR. Dar reflecţiile nu explică nimic şi, în consecinţă, n-are rost să-mi duc reflecţiile mai departe.

Totuşi, mi-am învins jena şi am ridicat puţin capul; oricum tot trebuia să-l ridic odată şi-odată. Ei bine, şi acum sunt convins: tocmai din cauză că-mi era ruşine s-o privesc, deodată, în inima mea s-a aprins şi a răbufnit un alt sentimenT. Sentimentul dominaţiei şi al posesiunii. Ochii mi-au scânteiat de patimă şi i-am strâns mâinile cu putere. Cât o uram şi cât o doream în clipa aceea! Un sentiment îl amplifica pe celălalt. Aproape că semăna a răzbunare! Mai întâi pe faţa ei păru să treacă o umbră de nedumerire, chiar

parcă de spaimă, dar numai pentru o clipă. Mă îmbrăţişă frenetic şi fierbinte.

X.

Peste un sfert de oră, cuprins de o nerăbdare turbată, alergam încoace şi încolo prin cameră, mă apropiam de peretele de scânduri şi, printr-o crăpătură, o urmăream pe Liza. Stătea în genunchi pe duşumea, cu capul pus pe marginea patului şi, probabil, plângea. Dar nu pleca şi tocmai asta mă scotea din sărite. De-acum ştia totul. O jignisem definitiv, daR. N-are rost să povestesc. Îşi dăduse seama că elanul pasiunii mele fusese într-adevăr o răzbunare, o nouă umilire a ei şi că urii mele de dinainte, care era aproape fără obiect, i se adăugase de-acum ura mea personală, invidioasă faţă de ea. De fapt, nu susţin că ea a înţeles totul exact; în schimb, înţelesese că eu sunt un om mârşav şi, mai ales, că nu-s capabil s-o iubesc.

Ştiu, mi se va spune că e incredibil, că e incredibil ca un om să fie atât de rău, de prost ca mine; se va spune, poate, că a fost incredibil să n-o îndrăgesc sau măcar să-i preţuiesc dragostea. De ce să fie incredibil? în primul rând, n-o mai puteam îndrăgi deoarece, repet, pentru mine a iubi înseamnă să tiranizez şi să domin moral. Toată viaţa nici măcar nu mi-am putut imagina altfel de dragoste şi am ajuns până acolo, încât acum mă gândesc uneori că dragostea constă tocmai în dreptul de a-l tiraniza pe cel pe care îl iubeşti, drept pe care chiar el ţi-l dăruieşte de bună voie. Nici în visele mele din subterană nu-mi imaginam altfel dragostea, aceasta era pentru mine ca o luptă, o începeam întotdeauna cu ură şi sfârşeam cu victoria mea morală, după care habar n-aveam ce să fac cu persoana cucerită. De fapt, nu-i nimic incredibil în asta, dacă am izbutisem să ating un asemenea grad de descompunere morală, până-ntr-atâta mă dezobişnuisem de „viaţa vie”, încât fusesem în stare mai înainte să-i reproşez că a venit la mine ca să asculte „vorbe miloase”; dar nu-mi dădusem seama că nu venise câtuşi de puţin ca să asculte vorbe de

milă, ci ca să mă iubească, deoarece pentru o femeie învierea este conţinută tocmai în dragoste, mântuirea ei de la orice pierzanie şi renaşterea ei numai în dragoste pot fi aflate. De altminteri, n-o mai uram chiar foarte tare când mă agitam prin cameră şi-o pândeam prin crăpătura din peretele de scânduri. Mi-era doar insuportabil de greu că se afla aici. Voiam să dispară. „Linişte” îmi doream, doream să rămân singur în subterană. Neobişnuit cu ea, „viaţa vie” mă> apăsa atât de tare, încât îmi era greu să respir.

Dar mai trecură zece minute şi ea tot nu se ridica, parcă uitase de toate. Am avut neruşinarea să ciocănesc încet în peretele de scânduri ca să-i aduc aminte. Deodată, a tresărit, s-a ridicat din loc şi s-a repezit să-şi caute basmaua, pălăria, haina de blană, parcă vrând să dispară undeva ca să scape de mine. Peste două minute a ieşit încet de după paravanul de scânduri şi mi-a aruncat o privire grea. Eu am zâmbit răutăcios, de altminteri forţat, doar de convenienţă şi am întors capul.

— Rămâi cu bine! a spus, îndreptându-se spre uşă.

Brusc, m-am repezit la ea, am înşfăcat-o de mână, i-am desfăcut palma, am puS. Şi i-am strâns-o la loc. Apoi, m-am răsucit imediat cu spatele şi am fugit repede în colţul celălalt al camerei, măcar să nu văd.

Era cât pe ce să mint acum, să scriu că am făcut-o fără să vreau, nedându-mi seama, pierzându-mi capul din prostie. Dar nu vreau să mint şi spun de-a dreptul că i-am desfăcut palma şi i-am pus în eA. Din răutate. Ideea de a face una ca asta îmi venise de când umblam înainte şi înapoi prin cameră, iar ea stătea îngenuncheată dincolo de paravanul de scânduri. Dar iată ce pot spune cu siguranţă: deşi intenţionat, n-am făcut totuşi din inimă această cruzime, ci m-a împins la asta prostia pe care o aveam în cap. Această cruzime era atât de simulată, atât de cerebrală, atât de plăsmuită, livrescă, încât eu însumi n-am rezistat nici un minut. – mai întâi m-am retras iute în colţ ca să nu văd, iar apoi, cuprins de ruşine şi disperare, m-am repezit pe

urmele ei. Am deschis uşa ce dădea în vestibul şi am început să trag cu urechea.

— Liza! Liza! am strigat eu pe casa scării, însă fără curaj, cu jumătate de gură.

N-am primit nici un răspuns, însă mi s-a părut că-i aud paşii pe treptele de jos.

— Liza! am strigat mai tare.

Nici un răspuns. Dar în aceeaşi clipă am auzit cum, jos, s-a deschis greu, scrâşnind, uşa cu geam care dădea în stradă, după care, trântită cu putere, s-a închis la loc. Bufnitura s-a rostogolit în sus pe scară.

Plecase. Îngândurat, m-am întors în cameră. Mi-era cumplit de greu.

M-am oprit în dreptul mesei, lângă scaunul pe care stătuse ea; priveam în gol. S-a scurs aşa un minut, când, dintr-o dată, m-am cutremurat: chiar în faţa mea, pe masă, am văzuT. Într-un cuvânt, am văzut o hârtie albastră de cinci ruble, boţită, aceeaşi bancnotă pe care, acum câteva minute, i-o îndesasem în palmă. Era bancnota aceea; alta nu putea fi; alta nici nu mai era în casă. Deci, când eu mă retrăsesem în colţul celălalt, Liza apucase s-o arunce pe masă.

Ce să zic? Puteam să mă aştept că aşa va face. Puteam să mă aştept? Nu. Eram atât de egoist, până-ntr-atâta nu-i respectam pe oameni, încât nici măcar nu-mi imaginasem că va proceda aşa. Asta n-am mai suportat-o. Peste o clipă, ca un nebun, m-am îmbrăcat în grabă, am aruncat pe mine ce-am apucat la repezeală şi am dat buzna pe scară în urma ei. Când am ieşit în stradă, ea n-avea cum să se îndepărteze mai mult de două sute de paşi.

Era linişte, ninsoarea cernea din cer şi fulgii cădeau aproape perpendicular, aşternând o pernă pe trotuar şi pe strada pustie. Nu se vedea nici un trecător, nu se auzea nici un zgomot. Felinarele clipoceau trist şi inutil. Am străbătut în fugă cei două sute de paşi până la intersecţie şi m-am oprit. „Ce drum o fi apucat? Şi de ce fug după ea?

De ce? Ca să cad în genunchi în faţa ei, să izbucnesc în lacrimi de căinţă, să-i sărut picioarele, s-o implor să mă ierte! Asta aş fi vrut să fac; mi se rupea inima şi niciodată, niciodată nu-mi voi aminti fără durere această clipă. Dar la ce bun? m-am întrebat. Oare n-o voi urî, poate chiar mâine, tocmai pentru că astăzi i-am sărutat picioarele? Parcă sunt în stare s-o fac fericită? Oare astăzi, pentru a suta oară, nu mi-am aflat din nou preţul? Oare n-aş nenoroci-o?

Stăteam în ninsoare, scrutam ceaţa tulbure şi mă gândeam la asta.

„Şi nu-i mai bine, oare nu-i mai bine, mă întrebam eu mai apoi, întors deja acasă, înăbuşind cu fantezii durerea vie din inimă, nu-i mai bine că duce acum cu ea, pe vecie, jignirea? Păi jignirea e un fel de purificare; e conştiinţa cea mai usturătoare şi mai dureroasă! Chiar mâine i-aş întina sufletul cu fiinţa mea şi i-aş istovi inima. Pe când jignirea nu va mai muri de-acum niciodată în fiinţa ei şi, oricât de abjectă ar fi mocirla care o aşteaptă, jignirea o va înălţa şi o va purificA. Prin urĂ. HM. Poate, şi prin iertare. Şi la drept vorbind, o să-i fie oare mai uşor din pricina asta?”

Chiar aşa: acum, din partea mea, pun o întrebare superfluă: ce-i preferabil – fericirea ieftină sau suferinţele sublime? Ei, ce-i preferabil?

Aşa mi se năzărea în seara aceea, stând acasă, aproape doborât de durerea din suflet. Niciodată n-am mai îndurat atâta suferinţă şi atâtea păreri de rău; dar oare, când ieşeam în fugă din apartament, exista vreo îndoială că nu mă voi întoarce acasă de la jumătatea drumului? N-am mai întâlnit-o niciodată pe Liza şi n-am mai auzit nimic de ea. Adaug şi că pentru mult timp am rămas mulţumit de fraza despre foloasele oferite de jignire şi ură, cu toate că atunci era cât pe ce să mă îmbolnăvesc de inimă rea.

Chiar şi acum, după atâţia ani, îmi aduc aminte de toate astea, nu ştiu cum, parcă prea penibil. Acum multe mi le amintesc penibil, daR. N-ar fi bine să-mi închei aici însemnările? Cred că am făcut o greşeală, începând să le

scriu. În orice caz, mi-a fost ruşine tot timpul cât am scris această nuvelă: deci, asta nu mai e literatură, ci o pedeapsă corecţională. Căci, nu-i deloc interesant să înşir lungi poveşti despre felul cum, bunăoară, mi-am ratat toată viaţa din pricina descompunerii morale în ungherul meu, din pricina insuficientei comunicări cu lumea, dezobişnuindu-mă de tot ce-i viu şi măcinându-mă în subterană cu răutatea mea vanitoasă; într-un roman e nevoie de un erou, iar aici sunt înadins adunate toate trăsăturile pentru un antierou şi – ceea ce-i mai important – toate astea vor produce impresia cea mai neplăcută cu putinţă, deoarece ne-am dezobişnuit cu toţii de viaţă, şchiopătăm cu toţii în privinţa asta, unii mai mult, alţii mai puţin. Ne-am dezobişnuit chiar într-o asemenea măsură, încât simţim uneori un fel de dezgust faţă de adevărata „viaţă vie” şi de aceea nici nu suportăm să ne amintească cineva de ea. Doar am ajuns până acolo, încât adevărata „viaţă vie” mai că n-o considerăm drept o muncă, aproape un fel de slujbă şi suntem de acord cu toţii, în sinea noastră, că tot mai bine e ca din carte. Şi la ce bun ne frământăm câteodată, la ce bun ne facem de cap, ce tot vrem? Nici noi nu ştim. Tot nouă ne-ar fi mai rău dacă ne-ar fi satisfăcute toanele, la încercaţi, ia daţi-ne, bunăoară, mai multă independenţă, dezlegaţi-i mâinile oricăruia dintre noi, lărgiţi-i sfera de activitate, slăbiţi-ne tutela şi noI. Păi vă încredinţez: imediat ne vom ruga să fim luaţi iarăşi sub tutelă. Ştiu că, poate, domniile voastre vă veţi supăra pentru asta pe mine, veţi începe să ţipaţi şi să bateţi din picioare: «Pasămite, vorbeşte numai de d-ta şi de miseres din subterana d-tale şi să nu îndrăzneşti să spui: „noi toţi”». Daţi-mi voie, domnilor, doar să mă justific prin această toţime. În ce mă priveşte, în viaţa mea n-am făcut decât să împing până la extrem ceea ce domniile voastre n-aţi îndrăznit să duceţi nici până la jumătate, ba încă şi laşitatea v-aţi luat-o drept prudenţă, consolându-vă cu asta, amăgindu-vă singuri. Aşa că se prea poate ca eu să apar „mai viu” decât domniile voastre, la uitaţi-vă mai cu

atenţie! Noi nici măcar nu ştim unde-o mai fi trăind viul acum, nici ce-i el, nici cum s-o fi numind. Lăsaţi-ne singuri, fără să avem cartea la îndemână şi ne vom încurca imediat, ne vom pierde – nu vom şti la ce să aderăm, la ce să ne conformăm; nu vom şti ce să iubim şi ce să urâm, ce să stimăm şi ce să dispreţuim. Nouă până şi oameni ne e greu să fim. – oameni cu trup propriu şi sânge, adevărat; ne e ruşine de asta, socotim că-i un lucru de ocară şi ne tot încăpăţânăm să fim un fel de oameni universali, ceva ce încă nu s-a pomenit. Suntem născuţi morţi, de fapt de mult nu ne mai naştem din părinţi vii şi asta ne place din ce în ce mai mult. Prindem gust. Curând vom scorni o modalitate de a ne naşte însemnări din subterană cumva din idee. Dar ajunge; nu mai vreau să scriu „din Subterană”.

De altfel, „însemnările” acestui paradoxalist nu se sfârşesc aici. N-a rezistat şi le-a continuat. Dar şi nouă ni se pare că ne putem opri aici.

1 Fireşte, autorul însemnări lor este imaginar, aşa cum şi însemnările sunt imaginare. Şi totuşi persoane precum autorul acestor însemnări nu numai că pot, dar chiar trebuie să existe în societatea noastră, ţinând cont de împrejurările în care s-a format, în general, societatea noastră. Am vrut să înfăţişez publicului, mai evident decât în mod obişnuit, unul dintre caracterele timpului de curând apus. Acesta este unul dintre reprezentanţii generaţiei care încă îşi mai trăieşte ultimele zilE. În acest fragment, intitulat Subterana, persoana în cauză se prezintă singură, îşi expune opiniile şi parcă vrea să elucideze cauzele în virtutea cărora a apărut şi trebuia să apară în mediul nostrU. În capitolul următor vom reproduce de-acum adevăratele „însemnări” ale acestei persoane, privitoare la câteva întâmplări din viaţa sa.

SFÂRŞIT